МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____С.І. Сидоренко
«_____»_____2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ (ПЕРЕКЛАД ВКЛЮЧНО), ПЕРША – АНГЛІЙСЬКА»

Тема: ***ВІДТВОРЕННЯ АНАГРАМ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА «УЛІСС»)***

Виконавець: студентка групи ФЛ-201«М» ***ВАСИЛЕНКО ПОЛІНА ВІКТОРІВНА***

Керівник: канд. філол. наук, доцент ***СТРУК ІРИНА ВАСИЛІВНА***

Нормоконтролер: _____ (*Кондратенко Юлія Вікторівна*)

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП…….4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АНАГРАМ ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА…….8

1.1. Анаграма як художнє явище у сучасному перекладі……..8

1.2. Типологія анаграм як фоносемантичного засобу мови……12

1.3. Особливості перекладу анаграм українською мовою……...19

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО ВІДТВОРЕННЯ АНАГРАМ…….25

2.1. Етапи та методи дослідження анаграм у перекладі……..25

2.2. Методика аналізу анаграм в художній літературі ……..…29

РОЗДІЛ 3. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АНАГРАМ У РОМАНІ ДЖ. ДЖОЙСА «УЛІСС»……39

3.1. Художній задум роману та особливості використання анаграм у романі Дж. Джойса «Улісс»…….39

3.2. Типологія анаграм за будовою ……..……59

3.2.1. Звукові анаграми ……..……..59

3.2.2. Буквені анаграми…….62

3.2.3. Фразові анаграми……64

3.2.4. Текстові анаграми……...65

3.3. Труднощі відтворення анаграм у перекладі……..…66

ВИСНОВКИ…….80

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..……...……85

ДОДАТКИ.……...…….93

Додаток А.…….94

Додаток Б.……...95

Додаток В..…….96

Додаток Г..……..99

Додаток Д..……...102

Додаток Е.……104

Додаток Ж……...105
Додаток З……107
Додаток К……...110
Додаток Л……...112
Додаток М……113

ВСТУП

Увагу сучасного лінгвістичного перекладознавства все більше привертає не «текстова впорядкованість звичайного типу, що передбачена як структурою певної мови, так і специфікою відповідного тексту» [43, с. 110], а мовні форми, які виходять за межі звичайного, створюють феномен інтертекстуальності, зачаровують мовною грою тощо. Зазначені проблеми вирішує, зокрема, достатньо молода галузь лінгвістики – фоносемантика, предметом якої є звукообразотворча система мови, вплив звуків на сенс слів, а також зв'язок між звуком і сенсом.

Одним із фоносемантичних засобів мови дослідники називають анаграму, яка, на думку В. Топорова, є не лише засобом формальної організації тексту. Вона «звернена до змісту, є його сумою, підсумком, резюме», але цей зміст виражений «не словарно або граматично інституліованими мовними формами, …а начебто випадковими точками тексту в його буквенно-звуковому трактуванні» [43, с. 110].

Звичайно, вивченням анаграм дослідники цікавляться довгий час. Так, фундаментальними дослідженнями анаграм вважаються роботи Ф. де Соссюра [42], який, за словами В. Іванова, відкрив «шлях до нового розуміння взаємовідносин звучання та значення» [15]. Одним з перших досліджував анаграму й англійський лінгвіст Г. Вітлі [52]. Серед відомих мовознавців, що вивчали феномен анаграми, слід відзначити О. Пузирьова [37], В. Топорова [43], В. Лукіна [25] та інших. Останні дослідження розглядають анаграму в якості ознак інтертекстуальності (М. Слободяник (2015), Л. Скорина (2019) та ін.), як спосіб смисловираження, семантичне поняття (З. Асратян (2016) та ін.), як формотворчий чинник (І. Шатова (2017) та ін.). Але відсутні комплексні дослідження анаграми як фоносемантичного засобу мови з огляду на особливості перекладацької діяльності. Саме цим і визначається актуальність обраної теми.

Об'єктом дослідження виступають анаграми в художній літературі.

Предметом дослідження є переклад анаграм у романі Дж. Джойса «Улісс».

Метою роботи є аналіз та встановлення закономірностей відтворення

анаграм при перекладі.

Завдання:

1) Проаналізувати наукову літературу за даною тематикою.

2) Визначити сутність анаграми як лінгвістичного явища.

3) Виявити паралелізм сенсу та звучання при сприйманні художніх текстів, у яких використані анаграми.

4) Встановити прийоми відтворення анаграм при перекладі.

Методи дослідження зумовлені загальною метою та конкретними завданнями роботи. У дослідженні використовується комплексна методика, що передбачає застосування загальнонаукових методів індукції та дедукції, аналізу та синтезу, як провідних і основних прийомів інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу. Специфіка роботи передбачає комплексне застосування таких методів лінгвістичного аналізу, як: класифікаційний і типологічний аналіз, що допомогли логічному розподілу анаграм за типами та виявленню фонографічних, лексико-семантичних, морфологічних та синтаксичних особливостей анаграм та створення їх класифікації; дистрибутивний аналіз (для виявлення фонографічних, лексико-семантичних, морфологічних та синтаксичних прийомів творення анаграм). Крім того, в роботі було використано порівняльний аналіз стилістично значимих фактів англійської та української мови, семантико-стилістичний аналіз художніх текстів, які дозволили з'ясувати формальні та змістові характеристики анаграм, структурно-семантичний аналіз тексту, метод інтерпретації символу. За допомогою контекстуального аналізу вивчалися смислові характеристики одиниць різних рівнів та їх креативне відтворення вторинними комунікантами. Порівняльний аналіз форми та змісту анаграм вторинного тексту з формою та змістом анаграм першотвору дозволив зробити висновки про те, як вони впливають на способи та прийоми їх відтворення вторинною мовою. Метод кількісних підрахунків, елементи статистичного аналізу допомогли розрахувати частоту лексико-семантичних одиниць, виявити та зафіксувати розбіжності в тексті оригіналу та в тексті перекладу, надати перекладознавчу характеристику анаграмам у англомовних художніх творах і їх відповідників українською

мовою.

Теоретичне значення роботи полягає в комплексному аналізі проблеми перекладу анаграм, що може стати внеском як у загальну теорію перекладу, так і в теорію художнього перекладу.

Практичне значення роботи визначається тим, що результати дослідження перекладу анаграм та теоретичні положення можуть бути використані у навчальних курсах «Вступ до перекладознавства» та «Актуальні проблеми сучасної теорії перекладу». Робота може бути цікавою для викладачів, студентів та аспірантів.

Обсяг та структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 113 сторінок, з них 92 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 88 позицій. В Додатоку А відображено функції анаграм; в Додатку Б представлено типологію анаграм; Додатки В, Г, Д, Е, Ж, З, К знайомлять з результатами інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу, зважаючи на типологію анаграм. В Додатку Л надано кількісні показники наявності анаграм у тексті-оригіналі та тексті-перекладі. Додаток Д ілюструє використання прийомів перекладу анаграм.

Апробація. Роботу апробовано на таких наукових конференціях і семінарах: LVIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Світовий розвиток науки та техніки» (30 грудня 2020 року, м. Тернопіль), Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта, технології та суспільство: проблеми та перспективи» (6 жовтня 2021 року, м. Полтава), XXI Міжнародна науково-практична інтернет-конфернція «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (22 жовтня 2021 року, м. Київ).

Основні положення і результати роботи викладено у публікаціях:

1) Василенко П. В. Типологія анаграм як фоносемантичного засобу мови. Світовий розвиток науки та техніки, LVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. Тернопіль, 30 грудня 2020 року. С. 31-34;

2) Василенко П. В., Струк І. В. Особливості перекладу текстових анаграм

на прикладі романа Дж. Джойса «Улісс». Міжнародна науково-практична конференція. Наука, освіта, технології та суспільство: проблеми та перспективи. Полтава, 6 жовтня 2021 року. С. 30-33.

3) Василенко П. В., Струк І. В. Функціональний аспект дослідження перекладу анаграм художнього тексту. XXI Міжнародна науково-практична інтернет-конфернція «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути». Київ, 22 жовтня 2021 року. С. 371-378

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АНАГРАМ ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

1.1. Анаграма як художнє явище у сучасному перекладі.

Художній переклад, за визначенням багатьох дослідників [68; 79; 81], – це особливий вид перекладу, оскільки не лише передає зміст, але й відображає думки та почуття автора, його естетичні, філософські та інші погляди. Для максимального розкриття змісту тексту потрібно враховувати ті художні засоби та прийоми, які використовує автор оригіналу, зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту, якомога точно відтворити їдею автора та спосіб втілення цієї ідеї. «Передати образно-ідейну суть першотвору та водночас зберегти його семантико-стилістичну структуру – це основні засади, які забезпечують достовірність перекладу. Художня цілісність твору вимагає, щоб усі важливі компоненти оригіналу були відтворені в перекладі зі збереженням їхніх взаємозв'язків» [19, с. 5].

Зберегти семантико-стилістичну структуру художнього тексту допомагають засоби оформлення художньої інформації, а саме: епітети, метафори, порівняння, іронія, діалектизми тощо (Докладніше про це: [81]). Такими засобами є також гра слів та різноманітні повтори (фонетичні, морфемні, лексичні, синтаксичні, лейтмотивні). Звукові повтори тексту, за визначенням Ф. де Соссюра [42], утворюють нові слова. Такий прийом автор називає анаграмою. Ф. де Соссюру [42] належить фундаментальне дослідження анаграми у теоретичному плані. Потім спроби дослідити анаграму були зроблені англійським дослідником Г. Вітлі [52]. Грунтовні дослідження анаграм, як літературного прийому, належать О. Пузирьову [38], В. Топорову [43], В. Лукіну [25], Г. Берестнєву [5], Т. Бонч-Осмоловській [67]. Проблема вивчення анаграм цікавить не лише мовознавців, але й перекладознавців.

Сучасний літературознавчий словник-довідник [65, с. 35] надає анаграмі таке визначення: «анаграма – це (грецьк. ana – знову та gramma – літера) переставлення літер у слові, завдяки чому витворюється нове значення…». Слово ANAGRAMS утворює при перестановці його букв словосполучення ARS MAGNA – велике мистецтво (*лат.*). Анаграми використовують вже давні греки. Наприклад, вони знали,

що слова *Αρετη (чеснота)* та *Ερατη (прекрасний)*, є анаграмами одне одного, що дозволило порівнювати та співставляти етичне та естетичне [80]. «Анаграма як атрибут витонченої словесності зародилася в античному світі, проте пишно розквітла в європейській бароковій літературі за доби класицизму. Недарма саме ім'я найвеличнішого письменника цієї доби Вільяма Шекспіра визнають сповненою символічним змістом анаграмою: Shakespeare – shake spear («потрясати списом»)» [84, с. 137]. Анаграма як літературний прийом широко використовується в літературі постмодернізму.

В. Іванов зазначає: «Анаграма – це спосіб звукової організації тексту, що передбачає часткове повторення звукового складу певного слова в інших словах тексту» [15]. О. Пузирьов наголошує: «Анаграма – неканонізована форма звукової організації, за якої звуковий склад того або іншого важливого за змістом слова (слова-теми) повністю відтворюється у тексті» [37, с. 9]. Є. Векшин підкреслює: «Здатність слова, завдяки звуковій подібності, «містити в собі» інше слово або декілька слів корініться в самій сутності поетичної мови: слово у свідомості поета виступає як рівноправна річ серед речей та рівноправний знак серед позамовних знаків» [9, с. 20]. Таким чином, усі дослідники добігають висновку, що «анаграми належать до синтагматичних фоносемантичних засобів, які характеризуються повним відтворенням звукового складу слова-теми» [37, с. 32].

Завдяки анаграмі, зазначає В. Лукін, текст отримує статус єдиного знаку й одночасно додаткову семантичну «стійкість» і автономність. У такому тексті не кожен реципієнт бачить анаграму, а сама анаграма може сприяти інтерпретації тексту та підтверджувати здогадку читача. «Анаграма – це своєрідне готове, хоч і неявне, формулювання сенсу тексту. Тому реципієнт може тлумачити анаграму як спосіб самоорганізації тексту, який формально та семантично відмічає метатекстовий код, що має своїм референтом зміст (тему, ідею тощо) того ж тексту» [25].

Є. Векшин, аналізуючи анаграму, зазначає, що вона, як «паронімічна атракція» (Григорьєв), «поетична етимологія» (Вінокур), «окказіональне словоутворення способом контамінації» (Калніязов), належить до «функціонально єдиного комплексу звукових засобів встановлення парадигматичних зв'язків між значимими одиницями

тексту, які по-різному втілюють принцип аналізу та синтезу звукових форм слів як самостійних експонентів лексичної семантики» [9, с. 20]. Всі вони можуть складати «функціонально єдиний тип – аналітико-семантичні звукові структури» [9, с. 20].

Ф. де Соссюр розуміє під анаграмою всі різновиди звукової імітації домінантного слова-теми та детально вивчає такий різновид анаграми, як анафонія, розуміючи її як «багаторазове повторення в тексті або в його частині окремих звуків та складів (букв та комбінацій), які в сукупності утворюють певне слово, що визначає головну ідею або тему даного твору» [42, с. 640]. Звичайно, «анафонія, яка є репрезентацією такої лінгвістичної категорії, як повтор, займає важливе місце серед інших компонентів структурно-семантичної організації художнього тексту» [70]. Але користуючись дослідженнями О. Пузирьова, доречніше буде розмежовувати явище анафонії та анаграми, оскільки «анаграма розподіляє в тексті всі звуки слова-теми, а в інших випадках анафонії наявні лише деякі, але достатні для його упізнання» [38, с. 29].

У лінгвістичному сенсі анаграма – це текстове явище, яке спочатку існує як рід таємного письма, де шифрується цілий текст (повідомлення). Тому, вважає В. Лукін, «природі цього феномену не відповідає» наступне визначення: «слова або словосполучення, утворені шляхом перестановки букв…» [Розенталь, Теленкова 1985, с. 16]» [25]. Анаграма завжди співвідноситься з сильними позиціями тексту та необхідна для його інтерпретації [25], оскільки «всередині асоціативно-звукової парадигми мови розрізняють спрямованість асоціацій від семантики до звучання та від звучання до семантики. Асоціації, які йдуть від звучання до семантики, реалізуються в мові у вигляді звукового символізму та ономатопеї, а також як безсвідома вербалізація звукових ефектів немовного походження» [37, с. 22]. Анаграма, за визначенням Т. Ніколаєвої, це «шматочки образу, які поступово складаються в ціле» [33, с. 51]. Як наслідок, за переконанням О. Шунейко, «всі тексти анаграмовані; в тексті може бути будь-яка кількість анаграм та одна анаграма може бути представленою в будь-якій кількості текстів, якщо мати на увазі статистичний розподіл приголосних звуків по різним поетичним текстам» [49, с. 32]. «За ступенем вираженості активного начала всередині ключових слів можна виокремити ключові

слова, які формуються текстом та які формують текст» [37, с. 23]. Є. Топоров стверджував, що «анаграма відшукує та формує (індукує) сенс там, де він відсутній та взагалі не передбачений структурою мови», а тому «відкриття анаграми завжди є рішенням задачі, розгадкою. Коли ключ відсутній і немає розгадки, доцільно говорити не про анаграму, а про анаграматичну ситуацію» [43, с. 19].

Саме тому Є. Векшин зазначає, що термін «анаграма» може вживатися у двох значеннях. По-перше, «анаграма – поетична етимологія імені або символічної назви» [9, с. 19]. По-друге, «синтагматично суворо впорядкований спосіб розгортання мовлення» [9, с. 19].

Дослідники звертають увагу також на фактори виникнення анаграм, серед яких називають лінгвістичні (інтралінгвістичні) та екстралінгвістичні. Так, інтралінгвістичними факторами є «якість приголосного, якість голосного; позиційне розташування фонем тощо» [46, с. 72]. Екстралінгвістичними – «ситуація спілкування, фізичний та психічний стан індивіда, його соціальний статус, інтелектуальний рівень тощо. Перераховані фактори можуть бути психолінгвістичними, соціолінгвістичними, фізіологічними…» [46, с. 72]. Усі ці фактори слід враховувати при перекладі художнього твору.

Окрім того, бажаним є збереження функцій анаграм, які закладено автором оригінального художнього твору. Так, дослідники [5, 44], вивчаючи проблему функціонування анаграм, виокремлюють ряд функцій, які анаграми виконують в текстах (Додаток А). Відносно постійною є функція кодування певного «особливо значимого», ключового слова в тексті [5, с. 8]. Дуже часто таким словом виступає ім’я [5; 28; 4]. В. Москвін називає цю функцію лейтмотивною та вважає, що саме вона «полягає в семантичному підкресленні ключового слова тексту», яке називається «асоціативною домінантою» [32, с. 67]. Другою важливою постійною функцією анаграм, зазначають дослідники [5; 28], яка історично прослідковується, є функція укріплення тексту, «текстоутворююча функція» [4, с. 68]. «Завдяки звуковій грі… слова, що анаграматично співвідносяться, вступають у додаткові семантичні взаємодії» [5, с. 13], будують «вертикалі змісту» [69]. Ця функція є характерною для повних та точних анаграм. Відбувається перехід від форми до сенсу. Третя важлива

функція анаграм, яка також має глибокі історичні корні, – конституююча: «близькі у звуковому сенсі слова вступають у взаємодію та реально «породжують» деяке слово в тексті, або ж представляють його імпліцитно, лише передбачаючи його наявність» [5, с. 18]. Анаграма «виконує функцію розкриття або створення нового змістового наповнення слова» [7, с. 33]. Відбувається зміщення «акценту уваги з буквено-звукової структури (зовнішньої форми) на зміст (семантичну структуру)» [7, с. 33]. Особливого значення набуває ігрова функція анаграм та функція ігрового конструювання тексту, які дозволяють надати йому нового філософського звучання, принципів «холізму та синергії» [5, с. 20-22]. Часто зміст тексту з використанням прийому формальної гри виявляється вторинним по відношенню до його форми, але сама форма передає певний зміст, актуальний для автора (рух хвиль, зв'язок всього сущого тощо) [5, с. 25]. Серед функцій анаграм можна назвати також емотивну, оскільки анаграма, за спостереженнями дослідників (напр. [36]), є ознакою емоційно забарвленого тексту.

Вивчаючи анаграми та зосереджуючи увагу на тому, що дуже часто вони утворюються за допомогою звукових повторів, можна припустити, що анаграма (як і звукові повтори [85]) може виконувати також сугестивну або навіювальну функцію. Сугестивний – той, який впливає на кого-небудь, викликає у когось певні уявлення, настрій. Спостерігаючи за предметом дослідження (роман «Улісс» Дж. Джойса), можна стверджувати, що анаграми у тексті допомагають створити навіювальний вплив, оскільки текст роману має особливі властивості звукової сторони. «Основним прийомом сугестії вважається повтор певних стимулів» [85, с. 349].

Таким чином, завдяки анаграмам у тексті не лише шифруються ті або інші назви, але встановлюються більш тісні формальні та смислові зв'язки між словами, що орієнтує на глибинні рівні людської ментальності, активізує мисленнєву діяльність носіїв мови [73, с. 128].

1.2. Типологія анаграм як фоносемантичного засобу мови

«Анаграма поєднує в собі форми та значення різноманітних вербалізованих знаків поетичного тексту – звуку, складу, частини морфеми, фонетичного слова, лексоїда, лексеми, словосполучення та цілої фрази», – зазначають дослідники [75]. А тому, аналізуючи анаграми, можна дійти висновку, що вони досить різноманітні, виділяються за різними підставами, мають різну будову, походження та форму, від яких залежить їх роль та функція у тому або іншому художньому тексті. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити типи анаграм за різними критеріями (Додаток Б).

Так, Ф. де Сосюр вирізнив наступні типи анаграм: анафонію, гіпограму, логограму і параграму [50, с. 38; 67].

За повнотою задіяння літер тексту в анаграмі можна розглядати «точні» (коли задіяні всі літери тексту) та «часткові» (коли задіяні окремі літери) анаграми [77, с. 115].

Ю. Казарін [75] виокремлює фонетичні, деривaційно-граматичні, фонографічні, фоносемантичні та культурно-семантичні анаграми. Окреме місце серед анаграм, на думку дослідника, займають анаграми-паліндроми. Існує суто звукова анаграма та звуко-смислова. Крім того, він вказує на те, що анаграми будуються не лише за допомогою окремих звуків, але й можуть створюватися за допомогою складів, рим тощо.

Г. Берестнєв у своїх роботах доводить, що анаграми відрізняються за своєю звуковою будовою [73, с. 127-128]. Аналізуючи російські та англійські прислів'я та приказки, дослідник виокремлює наступні типи анаграм: 1) анаграми, що відрізняються трьома та більшою кількістю фонем (*Борода выросла, а ума не вынесла; В родню толст да не в родню прост*); 2) анаграми, які відрізняються двома фонемами (*Кого мимо, а Мину в рыло; Брови нависли – злоба на мысли*); 3) анаграми, в яких відмінна лише одна фонема (приголосна або голосна) (*Наелся, как бык, и не знает, как быть. Кому чудо, а нам чадо*); 4) анаграми, в яких перестановка звуків у словах поєднується з введенням у базовий комплекс додаткових приголосних (*Метил в ворону, а попал в корову* (ВРн – кРВ)); 5) анаграми, утворені приголосними, які

повторюються, але мають різний порядок (*Хватил слепой спелой ягоды. Либо дупеля, либо пуделя*); 6) випадки, коли поєднанню звуків у одному слові відповідає таке ж поєднання, але з додатковим приголосним (*Эти рога были на нашем торгу; Достают хлеб горбом, достают и горлом*); 7) анаграми, які являють собою складні перестановки (*Заплаточки с лоскуточками беседуют (запЛаТОЧК – ЛоскуТОЧК); уедно псу, да неулежно (УЕдНО – УлЕжНО)*); 8) випадки, коли в анаграматичні відносини вступають не окремі слова, а слово та словосполучення або два словосполучення (*Надобно жить как набежит (НадоБно ЖиТь — НаБеЖиТ*)).

Знаряддям для створення анаграм у тексті стають різноманітні фонетичні засоби мови художніх творів, головними з яких є асонанс та алітерація, як засіб оформлення мелодики творів і створення звукових образів. Алітерація – повторення подібних за звучанням приголосних у віршованому рядку, строфі для підсилення звукової або інтонаційної виразності й музичності. Асонанс – повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі, що надає віршованій мові милозвучності, підсилює її музичність. Тому, вважає В. Баєвский, алітерації, асонанси, звукові повтори слід розглядати як обломки анаграм, коли звуковий образ ключового слова недостатньо яскравий, щоб виявитися повністю, або не встановлений дослідником [1]. Ще одним фонетичним засобом мови є контамінація – виникнення нового виразу, сенсу, значення шляхом об'єднання.

«…фонема, – зазначає В.Кушнерик, – формує у носія мови певні реакції, що залежать від численних як об'єктивних так і суб'єктивних факторів» [78, с. 101]. На цій підставі науковці встановили [напр., 28; 78], що в будь-якому тексті існують фоносемантичні зв'язки між словами. Такі зв'язки можуть бути первинними (звуконаслідувальними) і вторинними (звукосимволічними) [28, с. 31]. Звуконаслідування, або ономатопея, відрізняється закономірним недовільним фонетично мотивованим характером та за допомогою вербальних засобів імітує звуки навколишнього світу.

Звукосимволіка, або «звуковий символізм» – це «наявність зв'язку між планом форми (звучанням) і планом змісту (значенням) лексичної одиниці; хоча у принципі звучання й немає нічого спільного з природою позначуваного словом денотата, однак

це ніяк не перешкоджає існуванню «вторинного символізму» [24, с. 36]. Цікавим є «аспект словесно-буквенної синестезії, коли при читанні певних символічно значущих букв звуків у свідомості людини виникає «музика тексту», створюється (…) асоціативно-змістовий тон» [22].

Т. Бонч-Осмоловська розрізняє буквені, фразові та текстові анаграми. В англійській літературі анаграми з одного слова отримали спеціальну назву – синанаграми, synanagrams [67]. Серед анаграм Т. Бонч-Осмоловська виокремлює також досконалі анаграми, коли «слово припускає усі можливі комбінації букв, тобто будь-який їх порядок буде мати усвідомлене значення [67]. На практиці число анаграм обмежується кількістю букв у слові – три для слова з трьох літер, три-чотири – для слова з чотирьох букв (РОСТ-СОРТ-ТОРС-ТРОС), чотири-п’ять – для п’ятибуквенного слова (*ПОРКА-КАПОР-КОПРА-РОПАК*) тощо [67]. В західній літературі трьохваріантні анаграми отримали назву трианаграм, або триплетів (trianagrams, triplets) [67].

Проміжною формою між буквеною анаграмою слова та буквеною анаграмою фрази є біграма. Наприклад, подвійна біграма слова «симетрія» (рос.) створена Д. Аваліані та С. Федіним: «*СИММЕТРИЯ – РИТМ И СЕМЯ МИСТЕРИЯМ*!» [67].

Буквенні анаграми фрази, в яких міняються місцями, переставляється або додається мінімальна кількість букв (одна-дві-три), отримали назву мініанаграм, або мініграм (термін С. Федина) [67]. В англійській літературі надзвичайно багато міні-анаграм. Вони навіть отримали спеціальну назву – спунерізми (spoonerism; від імені преподобного Вільяма Арчибальда Спунера, філолога та богослова, який часто припускав обмовки) [67].

Різновидом анаграм є також антиграми – анаграмні пари, складові яких є семантично протилежними конструкціями [80]. Т. Бонч-Осмоловська наводить такі приклади антиграм: *барыня – рабыня, верность – ревность, хилость – лихость; infection – fine tonic, misfortun – it’s more fun, militarism – I limit armes* [67]. Англійський автор головоломок та консультант з ігор Дж. Бодикомб наводить наступні приклади антиграм: evils agents (посланці зла) – evangelists (євангелісти); real fun (веселощі) – funerals (похорони); nice love (ніжна любов) – violence (насилля); no more stars (ні

зіркам) – astronomer (астроном) [80].

Окремим випадком анаграм К. Михайлов-Гориня [80] вважає «оборотні, або сатанинські паліндроми», в яких відбувається така перестановка літер, яка дозволяє читати вираз «навпаки». По-іншому їх називають «дзеркальними анаграмами» (*клоп – полк, скелет – телекс* тощо).

Коли автор поєднує пару анаграмних слів у словосполучення, створюючи таким чином надкороткий текст, який підкреслює значення та звучання кожного із слів, то такі словосполучення в англійській традиції називаються параграмою, pairagram: *СХЕМА СМЕХА (В. МАЯКОВСКИЙ); МАЛИНА МАНИЛА (С. ФЕДИН); ПОСТМОДЕРН ПОДСМОТРЕН (К. БЕЛЯЕВ)* тощо [50].

З огляду впливу синтаксичних факторів на формування анаграми Є. Векшин виокремлює два різновиди: «1) синтаксична зв'язаність контамінаторів та 2) синтаксична позиція контамінанту» [9, с. 28]. «Ефективність анаграми зростає, якщо контамінатори утворюють словосполучення» [9, с. 28], або синтаксично пов'язані. «Тоді в анаграматичній структурі можна виокремити ядро, що мотивує, та периферію.

Ядро анаграми створюється вичерпним повтором звукового складу ключового слова та формується за допомогою моносинтагменного словосполучення, виступаючи головним засобом мотивації (етимологізації) ключового слова. Наприклад: *«В морях горит – сирена Маргарита»* (Вяч. Іванов) [9, с. 28].

Принцип моносинтагменності контамінаторів зумовлений динамічно та семантично і дозволяє поширити ключове слово на зв'язний ряд слів, який містить головне поетичне тлумачення слова та найбільш явно демонструє його «членування та розтягування». Периферія утворюється за рахунок додаткової синтагматично хаотичної співзвучності, яка поширює функцію мотивації на велику частину тексту або текст [9, с. 28-29].

Анаграматичний характер структури підсилює позиційно-синтаксична кореляція контамінанту та контамінаторів. Контамінатори часто оформлюються як прикладка, уточнення або пояснення при ключовому слові: *«Я люблю его ухмылку, / Хмеля бьющуюся жилку»* (Мандельштам).

Характер синтагматичної організації анаграми дозволяє типологізувати їх за

місцем знаходження ключового слова, яке може бути розташованим на початку, або ж «в абсолютному кінці» [9, с. 27-28]. Наявність контамінанту на початку здатна ієрархічно перетворити ряд однорідних членів: *«К палатам, полам и халатам»* (Пастернак), де звуковий аналіз дозволяє побачити в останніх двох членах пояснювальну конструкцію. Найбільш типовою позицією контамінанту, з огляду на граматично безумовне розташування, є позиція суб'єкту. Тут провідну роль відіграють актуально-синтаксичні фактори: контамінант тяжіє до теми, контамінатори – до реми [9, с. 30]. Отже, синтаксична позиція ключового слова зумовлюється синтаксичними функціями контамінаторів [9, с. 29].

Основою анаграм може бути монофонічний або поліфонічний повтор. Це кількісний параметр класифікації [31]. За характером лінійних відносин складових «анаграми можуть бути двох типів: звукове розкладання та звукове сумування» [9, с. 26].

Таким чином, «повторювання консонантно-вокалічних поєднань, розкладання/сумування, моносинтагменність контамінаторів, динамічна позиція контамінанту – ось головні характеристики простору, який «виштовхує» в центр свідомості певне слово, дозволяє побачити в ньому семантично ключову одиницю, а у звуковому повторі, який організує текст, – анаграму» [9, с. 30].

За характером мотиваційних зв'язків між близькозвучними словами анаграми поділяються на анаграми з невизначеним напрямом мотивації, взаємоспрямованою або обопільною мотивацією, коли слова рівноправні, не вивищуються одне над одним [9, с. 20]; та другий тип анаграм – «коли мовлення реалізує установку на семантизацію одного слова за допомогою відшукування звукових кореляцій в іншому слові або словах» [9, с. 20]. Між словами з'являються ієрархічні відносини, виокремлюється ключове слово та ті, які йому підпорядковуються (близькозвучні) [9, с. 21].

Окрім того, дослідники виокремлюють функціональні анаграми, тобто ті, які вже існують і їх можна легко знайти в тексті, та потенційні анаграми, які можуть виникнути у тексті неочікувано. Потенційні анаграми є матеріалом для утворення функціональних і є «практично в кожному тексті» [49, с. 33].

О. Шунейко зазначає, що «практично в кожному тексті є певна кількість

потенційних анаграм» [49, с. 33], які є матеріалом для утворення функціональних анаграм. Тому, вважає науковець, можна розрізняти потенційний та функціональний типи анаграм, які мають суттєві відмінності. Автор може використати потенційну анаграму свідомо або несвідомо. Функціональна анаграма характеризується рядом естетичних функцій, виключним способом включення у текст, набором сигналізаторів своєї присутності в тексті, особливим механізмом функціонування та співвіднесеністю з позатекстовою дійсністю, що зумовлена функціями.

«Щоб констатувати наявність анаграми, недостатньо певного маркера або самого тексту», – вважає О. Шунейко [49, с. 36]. Анаграматична функціональність звукових повторень потребує доказів із залученням характеристик тексту, контексту творчості та «контексту» життя автора. Сприйняття читачем анаграми можливо лише тоді, коли читач знає про всі ці характеристики [49, с. 36].

Первинним сигналом є, звичайно, характеристика тексту, якщо там є повторювання звукокомплексів та «смислове згущення» (В. Топоров). Ці характеристики необхідно співвіднести із контекстом творчості, з'ясувати, чи є аналогічні «згущення» в інших текстах, а також проаналізувати факти із життя автора. Тобто механізм сприйняття анаграми будується не лише на графічній та семантичній неоднозначності, а й на аналізі творчості та біографії автора [49, с. 36-39].

Відомий дослідник текстів В. Топоров зазначає, що, насправді, анаграма є не лише засобом формальної організації тексту. Вона «звернена до змісту, є його сумою, підсумком, резюме», але цей зміст виражений «не словарно або граматично інституліованими мовними формами, що мають обов'язкове значення для всіх членів даного мовного колективу, а начебто випадковими точками тексту в його буквенно-звуковому трактуванні (тобто поза текстовою впорядкованістю звичайного типу, передбаченою як структурою певної мови, так і специфікою відповідного тексту» [41, с. 110].

Зважаючи на теоретичні засади вивчення анаграм, керуючись типологіями Ю. Казаріна, Г. Берестнєва та Т. Бонч-Осмоловської можна стверджувати, що за будовою анаграми поділяються на звукові, буквенні, складові, біграми, римові, фразові та текстові. Саме ця типологія є предметом дослідження анаграм при

перекладі на прикладі роману Дж. Джойса «Улісс».

1.3. Особливості перекладу анаграм українською мовою

Аналіз теоретичних джерел [76, с. 250] свідчить, що сьогодні для позначення процесу перекладу фахових текстів дослідники оперують різними термінами.

Часто терміни «метод» – «спосіб» – «прийом» перекладу використовуються як синоніми. Наприклад, Р. Мін'яр-Белоручєв зазначає, що «перейти від однієї мови до іншої для вираження вже сформульованої думки, для повторного позначення предмета можна лише за допомогою одного з існуючих способів перекладу» [29, с. 100], маючи на увазі перекладацькі трансформації.

Усі перекладацькі трансформації або способи перекладу О. Моїсеєнко та С. Перова [27] пропонують ділити на три великі групи: лексико-семантичні, граматичні та стилістичні. До лексико-семантичних перекладацьких трансформацій належать усі способи перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фразем), враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у порівнянні з мовою оригіналу. До граматичних трансформацій можна належать всі способи перекладу речень та синтаксичних структур, враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у порівнянні з мовою оригіналу: компенсація, зміна порядку слів у реченні, поділ та інтеграція. Стилістичні трансформації автори [27] визначають як способи перекладу, за допомогою яких перекладач зміщує стилістичні акценти, нейтралізуючи або актуалізуючи конотативні відтінки значень, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм, які прийнятні у мові перекладу.

Серед перекладацьких трансформацій можна виокремити: інтерлінеарний і трансформаційний переклад (Л. Бархударов), переклад та інтерпретація (І. Ревзін, В. Розенцвейг), знаковий і смисловий спосіб перекладу (Р. Мін'яр-Белоручєв), прямий і непрямий переклад (Ж. Віне, Ж. Дарбельне) підстановки і трансформації (Л. Латишев) [76, с. 250]. Інтерлінеарний / знаковий переклад втілюється на знаковому рівні (лексико-термінологічному), тобто знаки однієї мови замінюються знаками іншої мови. Іншими словами, переклад здійснюється за допомогою формальноструктурних відповідників, так званих семантико-структурних паралелей.

Трансформаційний переклад (інтерпретація, смисловий / непрямий переклад, трансформації, модифікації тощо) має місце, якщо відтворити смисл вихідного повідомлення «слово у слово» неможливо і перекладач використовує певні перекладацькі трансформації, тобто вмотивоване відхилення від оригіналу з метою повної передачі його інформаційного, комунікативно-прагматичного змісту, семантичних і стилістичних характеристик. Основними вимогами до трансформаційного перекладу є, на думку дослідників, збереження змісту та функціонально-прагматичної адекватності оригіналу [23, с. 34-41]. При цьому типові дії перекладача спрямовуються на подолання певних складностей, які виникають під час перекладу.

При прямому перекладі використовують запозичення, калькування та дослівний переклад. Запозичення допомагає перекладачеві створити певний стилістичний ефект, зокрема «Проблема місцевого колориту вирішується за допомогою запозичень і стосується сфери стилю, спілкування» [79, с. 145-147]. Використовуючи калькування, перекладач буквально передає елементи певної синтагми. Це може бути «словотворення на основі транскодування або гіпостазис (перехід однієї частини мови на іншу)» [79, с. 145-147]. Дослівний переклад означає «перехід від вихідної мови до мови перекладу, який призводить до створення правильного тексту» [79, с. 145-147], перекладач при цьому стежить лише за дотриманням основних мовних норм.

Транспозиція – перехід слова із однієї частини мови в іншу або використання однієї форми мови у функції іншої. В перекладі розрізняють два типи транспозиції: 1) обов’язкову транспозицію і 2) факультативну транспозицію [79, с. 145-147].

Модуляція або варіювання повідомлення використовується тоді, коли очевидно, що дослівний чи транспонований переклад дає граматично правильне висловлювання, однак воно суперечить духу мови перекладу. Розрізняють вільну і стійку модуляцію [79, с. 145-147].

Переклад тексту за допомогою еквіваленції полягає у використанні абсолютно різних стилістичних і структурних засобів при описі однієї ситуації. «Класичним прикладом еквіваленції є ситуація, коли незграбна людина, яка забиває цвях вдаряє

себе по пальцях – українською скаже *«Ой»*, англійською вигукне *«Ouch»* [79, с. 145-147]. Еквіваленція має синтагматичний характер і стосується повністю всього повідомлення.

Адаптація використовується тоді, «коли у мові перекладу не існує ситуації, про яку йде мова у вихідній мові» [79, с. 145-147]. «Її передають за допомогою ситуації, яка вважається їй еквівалентною. Взагалі, адаптація це пристосування тексту до рівня компетенції отримувача, тобто створення такого тексту, який читач зможе зрозуміти без сторонньої допомоги» [79, с. 145-147]. Адаптація – це певне спрощення образної системи тексту, його граматичного чи лексичного складу, прийом, спрямований «на полегшення сприйняття чужих культурних реалій чи мовних явищ». [79, с. 145-147]

Трансформаційний переклад включає в себе лексичні та граматичні трансформації [77, с. 250]. При лексичних трансформаціях відбувається конкретизація або генералізація понять, може бути наявним антонімічний переклад, перекладач може скористатися смисловим розвитком або використати компенсацію [77, с. 250]. Граматичними трансформаціями є перестановки, заміни частин мови та речень, синтаксичні заміни, додавання, вилучення, об'єднання та членування речень тощо [77, с. 250]. Для розв'язання проблем перекладу безеквівалентної лексики використовується транслітерація, транскрипція, описовий переклад, наближений переклад, пояснення та коментарі у тексті або виносці [77, с. 250].

Під методом перекладу науковці розуміють дії перекладача, які дозволяють реалізувати раціональний спосіб перекладу і отримати оптимальні результати [77, с. 250]. Р. Мін'яр-Белоручев виокремлює три методи перекладу: метод сегментації тексту, метод нотування у послідовному перекладі та метод трансформації вихідного тексту у синхронному перекладі.

При перекладі анаграм існує ряд проблем їх відтворення. Серед них В. Баєвський виокремлює наступні: «анаграма часто свідомістю читача (перекладача) не сприймається»; при перекладі анаграма зберігається не завжди; у перекладі може з'явитися анаграма, якої не було в оригіналі, оскільки перекладач «може ввести її в переклад інтуїтивно» [2, с. 44].

О. Ребрій вважає, що «в англо-українському перекладі анаграми практично

неможливо відтворити на основі прямих відповідників» [39, с. 167], оскільки «причиною цього є формальна асиметрія на рівні лексичних знаків, що склалася через: 1) різні системи письма та абетки (кирилиця та латиниця); 2) різні схеми морфемної організації слова (зокрема, майже повна відсутність відмінкових та родових закінчень в англійській мові); 3) різні джерела формування лексичного складу (максимально наближеними за формою в українській та англійській мові можуть вважатися лише запозичення з однієї з них в іншу та спільні запозичення з третьої мови)» [39, с. 167]. Тому, вважає дослідник, «єдиним потенційним шляхом відтворення анаграм в англоукраїнському перекладі є компенсація» [39, с. 167].

Також «для пояснення прихованого змісту переклад так само супроводжується пояснювальним коментарем, що є, хоча й не ідеальним (адже анаграма в перекладі втрачається), проте найбільш оптимальним способом повідомити реципієнту про її наявність в оригінальному творі і таким чином, забезпечити достатній рівень інтерпретації [39, с. 168].

І все ж таки «алгоритм перекладу анаграми виглядає наступним чином:

– якщо структуру, семантику та функцію анаграми можна передати в перекладі, використовуючи вихідний спосіб її творення та словникові відповідники задіяних в оригіналі одиниць, це забезпечить максимальний рівень адекватності. Це стратегія (1) ***адекватного перекладу***;

– якщо стратегія (1) неможлива, перекладачеві необхідно модифікувати спосіб творення анаграми (якщо це можливо, залишаючись в межах цього стилістичного прийому) та/або замінити словникові відповідники задіяних в оригіналі одиниць на ситуативні (функціональні). В межах цього напрямку дій перекладача функціональний параметр анаграми не зазнає змін; таку стратегію можна характеризувати як ***стратегію компенсації*** (2);

– якщо стратегії (1) та (2) не можуть бути використані (через сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, в тому числі й через брак перекладацької креативності) перекладач змушений залишити анаграму в цільовому тексті у її вихідній формі (стратегія ***перенесення*** (3)),

– зберегти формальні характеристики анаграми, втративши одночасно її семантичне

та функціональне наповнення (стратегія ***формального перекладу*** (4)) або
– вилучити її взагалі (стратегія ***опущення*** (5) або ***вилучення***) [84, с. 139].

Варто додати, що стратегії перенесення та формального перекладу можуть бути частково пом'якшені за рахунок додавання перекладацьких коментарів – внутрішньотекстових або позатекстових, а стратегія опущення є можливою тільки тоді, коли анаграма не має сюжетоформуючого характеру» [84, с. 139].

Таким чином, у Розділі 1 проаналізовано анаграму як художнє явище у сучасному перекладі. Зазначається, що одним із перших дослідників анаграми є Ф. де Соссюр. Грунтовні дослідження анаграми належать також О. Пузирьову, В. Топорову, В. Лукіну, Г. Берестнєву, Т. Бонч-Осмоловській.

Проаналізовано тлумачення поняття «анаграма». Зазначається, що анаграма як «атрибут витонченної словесності» [84, с. 137] зародилася в античності, отримала розвиток в добу класицизму, широко використовується в літературі постмодернізму. Дослідники зазначають [4; 5; 9; 37; 43], що термін «анаграма» може вживатися у двох значеннях: як «поетична етимологія імені або символічної назви», або «синтагматично суворо впорядкований спосіб розгортання мовлення».

Особливості анаграм зумовлені природою їх виникнення, а саме лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами, які впливають на функціонування та сприйняття анаграм у тексті та вимагають їх врахування при перекладі для збереження задуму автора.

Розглянуто роль анаграм у художньому тексті, зазначається, що наявність анаграми впливає на його інтерпретацію. Проаналізовано функції анаграм, серед яких визначають лейтмотивну, текстоутворюючу, конституюючу, ігрову, емотивну та сугестивну. Завдяки анаграмам встановлюються більш тісні формальні та смислові зв'язки між словами.

Аналіз наукової літератури дозволив розглянути типологію анаграм як фоносемантичного засобу мови за різними критеріями. Визначено, що за дослідженнями Ю. Казаріна, Г. Берестнєва та Т. Бонч-Осмоловської, за будовою анаграми поділяють на звукові, буквенні, складові, біграми, римові, фразові та текстові. Саме ця типологія є предметом дослідження анаграм при перекладі на

прикладі роману Дж. Джойса «Улісс».

Зазначається, що при передачі анаграм існує ряд проблем, тому анаграми зберігаються не завжди, потенційним шляхом відтворення анаграм в англо-українському перекладі є компенсація. Якщо анаграму перекласти неможливо, то перекладачі передають зміст тексту-оригіналу допомогою додавання коментарів. Наведено алгоритм перекладу анаграми, поданий у науковій літературі.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО ВІДТВОРЕННЯ АНАГРАМ

2.1. Етапи та методи дослідження анаграм у перекладі

Вивчення відтворення анаграм у перекладі здійснювалось у декілька етапів, кожен з яких вимагав використання певних методів дослідження.

На **першому етапі** дослідження відбувається формування теоретичної бази, інвентарізація та виокремлення термінологічних одиниць. Було сформульовано мету й завдання, об'єкт та предмет дослідження та визначено матеріал дослідження. Саме цей етап дозволив вивчити наукову літературу з теми, познайомитися з концепціями науковців, зробити висновки про ступінь вивчення даної проблеми. Відбувається опис концепцій та теорій, аналізуються дефініції, узагальнюються теоретичні погляди на проблему анаграм, вивчаються їх класифікації, береться до уваги та або інша теоретична концепція. Цей етап дослідження потребував залучення загальнонаукових методів індукції та дедукції, аналізу та синтезу, узагальнення та абстрагування.

Так, шляхом дедуктивного методу вдалося виявити ознаки анаграм та принципи наявності їх у прозовому тексті. Індуктивний метод як рух від одиничного до загального застосовувався для здійснення умовиводів щодо узагальнення емпіричного матеріалу та формулювання висновків. Аналіз і синтез є прямопротилежними методами дослідження, незамінними для опису складових певного явища, його типів чи форм. Метод узагальнення дозволив виділити основні положення та ідеї тексту-оригіналу, зясувати ознаки анаграм, що дозволило віднайти їх у тексті, зробити висновки щодо наявності анаграм у тексті-оригіналі та текті-перекладі, щодо типології анаграм, щодо прийомів перекладу анаграм.

Другий етап дослідження присвячений розкриттю етимології термінів. Так, при вивченні особливостей перекладу анаграм потрібно з'ясувати, що таке анаграма, як вона утворюється, які різновиди анаграм виокремлюються у науковій літературі, як розпізнати анаграму у тексті тощо. На цьому етапі також використовувались загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез та

узагальнення.

Результатом цього етапу стало узагальнення теоретичних поглядів на проблему анаграм у прозаїчному тексті та запропоноване визначення терміну «анаграма»: анаграма – один із фоносемантичних засобів мови, спосіб звукової організації тексту, що передбачає часткове повторення звукового складу певного слова в інших словах тексту, є випадковими точками тексту в його буквенно-звуковому трактуванні. Причому, кожен текст містить в собі анаграму.

На **третьому етапі** дослідження відбувався аналіз англомовного оригінального тексту на предмет наявності у ньому анаграм. Зроблено загальну характеристику вихідного тексту, встановлено час написання роману Дж. Джойса «Улісс», його жанрові особливості та унікальність. Увага зверталась також на неординарність постаті самого автора роману, оскільки завдання «вслуховуватися та вдивлятися у текст» [54, с. 730] він ставив перед читачем, що і зумовило використання великої кількості анаграм у тексті роману. Лексичний, граматичний, стилістичний аналіз тексту дозволили виявити у романі авторські неологізми (*"wayawayawayawayaway"* [55, с. 86]), використання кольорів при описі унікальних культурних реалій (*"Green is the grass that grows on the ground"* [55, с. 734]), звернути увагу на синтаксичні особливості мовленнєвих структур тощо. При аналізі тексту-перекладу українською мовою увага була зосереджена на виборі перекладацьких моделей, способах, методах та прийомах, які було використано перекладачами при передаванні анаграми.

На цьому ж етапі було зроблено спробу виокремити типи анаграм у кожному з текстів. Зроблено зіставлення окремих частин англійського та українського текстів. Здійснено також кількісний аналіз кожного тексту, виявлені кількісні розбіжності наявності анаграм у них. Так, в англомовному тексті роману Дж. Джойса «Улісс» було виокремлено 89 анаграм, з них 26 звукових анаграм, 14 буквенних, 14 складових, 1 біграма, 11 римових, 15 фразових, 8 текстових. В українському тексті зберіглося лише 50 анаграм, що пояснюється складністю їх передачі при перекладі.

Порівняльно-перекладознавчий аналіз передбачає зіставлення оригінального тексту англійською мовою з текстами перекладів. Таке

зіставлення дозволяє отримати дані про ступінь близькості на рівні змісту оригіналу та перекладів та визначити прийоми досягнення динамічної еквівалентності у перекладі. На цьому етапі було використано методи лінгвістичного аналізу, а саме: класифікаційний і типологічний аналіз, які допомогли логічному розподілу анаграм за типами та створенню їх класифікації. За допомогою дистрибутивного аналізу були виявлені фонографічні, лексико-семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості анаграм.

На **четвертому етапі** дослідження було виокремлено методи та способи перекладу анаграм. Зроблено спробу їх класифікації, обгрунтування доцільності вибору того або іншого перекладацького прийому. На цьому етапі використовувались методи структурно-семантичного аналізу тексту, метод інтерпретації символу, семантико-стилістичний аналіз, які дозволили з'ясувати формальні та змістові характеристики анаграм у тексті-оригіналі та тексті-перекладі. Здійснено порівняльний аналіз стилістично значимих фактів англійської та української мови з огляду на предмет дослідження.

Так, встановлено, що до лексико-семантичних перекладацьких трансформацій належать усі способи перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фразем), враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у порівнянні з мовою оригіналу. До граматичних трансформацій можна віднести такий спосіб перекладу як компенсація, коли втрата значення в одній частині речення (тексту) компенсується в іншій його частині.

Встановлено, що процес передавання анаграм є складною проблемою для перекладача та вимагає від нього творчого підходу до перекладу анаграми. При перекладі анаграм переважно використовуються компенсація, калькування, транскодування та вилучення. Відповідно, анаграми перекладаються з огляду на зміст та лексичну організацію тексту або форму мовної особливості друготвору.

Пятий етап дослідження передбачає узагальнення та зіставлення отриманих результатів, формулювання висновків роботи.

Взагалі вибір методів дослідження зумовлюється загальною метою та конкретними завданнями роботи. У дослідженні використовується комплексна методика, що передбачає застосування загальнонаукових методів індукції та

дедукції, аналізу та синтезу, як провідних і основних прийомів інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу. Специфіка роботи передбачає комплексне застосування таких методів лінгвістичного аналізу, як: класифікаційний і типологічний аналіз, що допомогли логічному розподілу анаграм за типами та виявленню фонографічних, лексико-семантичних, морфологічних та синтаксичних особливостей анаграм та створення їх класифікації; дистрибутивний аналіз (для виявлення фонографічних, лексико-семантичних, морфологічних та синтаксичних прийомів творення анаграм). Крім того, в роботі було використано порівняльний аналіз стилістично значимих фактів англійської та української мови, семантико-стилістичний аналіз художніх текстів, які дозволили з'ясувати формальні та змістові характеристики анаграм, структурно-семантичний аналіз тексту, метод інтерпретації символу. За допомогою контекстуального аналізу вивчалися смислові характеристики одиниць різних рівнів та їх креативне відтворення вторинними комунікантами. Порівняльний аналіз форми та змісту анаграм вторинного тексту з формою та змістом анаграм першотвору дозволив зробити висновки про те, як вони впливають на способи та прийоми їх відтворення вторинною мовою. Порівняльний аналіз при перекладі – це аналіз форми і змісту тексту перекладу порівняно з формою і змістом оригіналу. При цьому встановлюються певні відношення між двома текстами різними мовами (текстом оригіналу і текстом перекладу), розкривається внутрішній механізм перекладу; виявляються еквівалентні одиниці обох текстів; встановлюються зміни форми і змісту, що відбулися при заміні одиниці тексту оригіналу еквівалентною їй одиницею тексту перекладу. Порівняльний аналіз перекладів надає можливість виявити, яким чином перемагаються типові труднощі перекладу, пов'язані зі специфікою різних мов, а також які елементи оригіналу лишаються нереалізованими при перекладі. Під час порівняльного аналізу отримується інформація про корелятивність (співвідносність) окремих елементів оригіналу і перекладу. Ця корелятивність зумовлена відношеннями між мовами, що беруть участь у перекладі, та позалінгвістичними факторами, які впливають на процес перекладу. Відсутність кореляції елементів обох текстів призводить до помилок

у перекладі.

Метод кількісних підрахунків, елементи статистичного аналізу допомогли розрахувати частоту лексико-семантичних одиниць, виявити та зафіксувати розбіжності в тексті оригіналу та в тексті перекладу, надати перекладознавчу характеристику анаграмам у англомовних художніх творах і їх відповідників українською мовою. Так, метод кількісних підрахунків використовувався для з'ясування частотності вживання анаграм у тексті-оригіналі та тексті-перекладі. Він дозволив з'ясувати відсоток вдало перекладених анаграм.

Таким чином, завдяки залученню загальнонаукових та загальнофілологічних методів було здійснено порівняльно-перекладознавчий аналіз первинного тексту роману Дж. Джойса «Улісс» та його україномовного перекладу.

Узагальнена модель дослідження представлена на Рис. 2.1.

5 етап	- узагальнення та аналіз отриманих результатів; - формулювання висновків;
4 етап	- виокремлення методів та способів перекладу анаграм; - аналіз перекладацьких прийомів;
3 етап	- загальна характеристика вихідного тексту роману (жанрові особливості, унікальність тощо); - аналіз англомовного оригінального тексту на предмет наявності анаграм; - зіставлення англомовного тексту з текстом українського перекладу;
2 етап	- узагальнення теоретичних поглядів на проблему анаграм у художньому тексті; - визначення терміну «анаграма»; - з'ясування особливостей анаграми, способів її творення, різновидів анаграми, способів розпізнавання анаграми у прозаїчних текстах;
1 етап	- аналіз наукової літератури; формування теоретичної бази дослідження; - інвентаризація термінологічних одиниць; - формулювання мети, завдання, об'єкту та предмету дослідження;

Рис. 2.1. Узагальнена модель дослідження

Наступне завдання роботи полягає в розробці поетапної методики дослідження анаграм у межах виокремлених методів дослідження.

2.2. Методика аналізу анаграм в художній літературі

Під методикою дослідження розуміють розташовані у певній послідовності прийоми і способи дослідження, які використовуються для досягнення мети дослідження і забезпечення розв’язання завдань. «Основне призначення методики дослідження полягає в тому, щоб на основі відповідних принципів (вимог, умов, обмежень, приписів тощо) забезпечити успішне розв'язання визначених мети і завдань наукового дослідження, практичних проблем» [29, с. 32]. При розробці методики дослідження враховується предмет, мета та завдання самого дослідження. Відповідно до кожного етапу дослідження підбирається той або інший метод.

Методика наукового дослідження завжди має конкретні складові, серед яких виокремлюють [6, с. 43] теоретико-методологічну частину, концепція, на підставі якої будується вся методика; досліджувані явища, процеси, ознаки; субординаційні і координаційні зв’язки і залежності між ними; сукупність методів, які використовуються, їх субординація і координація; порядок застосування обраних методів і методологічних прийомів; послідовність і техніка узагальнення результатів дослідження тощо. Методика наукового дослідження дозволяє отримати теоретичні та практичні висновки, які і є результатами розв’язання поставлених завдань.

Створюючи методологію вивчення анаграм та їх відтворення на прикладі роману Дж. Джойса «Улісс», автор роботи керувалася цими методологічними принципами. Зокрема, теоретико-методологічною частиною даного дослідження стала загальна теорія анаграм та анаграмування. Досліджуваними явищами є анаграма як така у тексті-оригіналі та тексті-перекладі.

Літературознавцями анаграми розглядаються, насамперед, як художній прийом або мовна гра. «Анаграма в межах художнього твору виступає стилістичним прийомом і має мовленнєву (оказіональну) природу» [84, с. 138]. Дослідники зазначають [50; 16; 35; 65], що анаграми стали улюбленим прийомом письменників в період розвитку постмодернізму.

Кожен твір – унікальний і потребує «особливої моделі» ідентифікації анаграми. Наприклад, Л. Винниченко зазначає, що «можна виділити

щонайменше дві моделі ідентифікації анаграми: (лексико-змістова) шляхом виділення ключового слова, опорних слів, синонімічних конструкцій, (фонічна) шляхом організації консонантно-вокалічних блоків у межах фонічної системи певного твору. У більшості випадків дві моделі є взаємодоповнюючими» [10, с. 152].

В. Лукін, В. Топоров наполягають на тому, що «шукати анаграму сугубо емпірично, поза певним принципом… безглуздо» [25, с. 76]. А тому В. Лукін пропонує ознаки наявності анаграм у тексті [25, с. 76-77]. По-перше, «анаграматичні повтори покривають увесь простір тексту та неоднократно відтворюють повний звуко-буквений склад слова, яке анаграмується». По-друге, ці повтори «або а) підкоряються суворій закономірності у своєму розподілі по тексту, або б) мають тенденцію до концентрації на тій ділянці текстового простору, яка найбільш важлива» для змісту. По-третє, «анаграматичні повтори співвідносяться з сильними позиціями тексту – формально та семантично; анаграма завжди буває «підтримана» іншими текстовими явищами та знаками», які вказують на слово, що анаграмується. І по-четверте, слово, що анаграмується «виражає зміст тексту а тому незмінно присутнє у формулюванні інтерпретації тексту» тим, хто знайшов анаграму. Ці ознаки є «еталоном анаграми». Підставою для ствердження про існування анаграми є наявність цих еталонних ознак: чим більше цих ознак – тим надійніше твердження про присутність анаграми в тексті. Тому анаграма є «градуальним явищем», яке відповідає твердженню «більш явна – менш явна анаграма», а не «є анаграма – немає анаграми». Таким чином, дослідники вважають, що кожний текст містить в собі анаграму.

Анаграми та паліндроми частіше зустрічаються у тих мовах, де спостерігається тіснота буквеного ряду, де морфемний склад слова мінімальний і практично будь-яке поєднання букв є словоутворюючим, як, наприклад, у івриті, та, у меншому ступені, в англійській, – доводить М. Епштейн [88].

Анаграми у художніх творах аналізувалися за допомогою семантико-стилістичного методу, який, за визначенням Л. Щерби, є «пошуком тончайших змістових нюансів окремих виразних елементів… – слів, оборотів, наголосів, ритмів…» та спрямований на «адекватність вираження відтінків

смислу» [8, с. 473].

Спираючись на такі теоретичні засади вивчення анаграм, можна стверджувати, що методика вивчення анаграм повинна включати в себе наступні елементи:

1. Пошук анаграм у тексті-оригіналі, з'ясування структури анаграми, віднесення її до певного типу та класу.

Цей елемент передбачає вдумливе прочитання твору, його опрацювання із застосуванням знання про ознаки існування анаграм у тексті. Потрібно було виписати знайдені анаграми з тексту-оригіналу, та віднести їх до певного типу та класу.

2. З'ясування, за допомогою яких фонетичних засобів побудована анаграма, де розташоване ключове слово та який мотиваційний зв'язок використовується при її побудові.

Аналіз фонетичних засобів побудови анаграми дозволив зробити висновки про те, чи використовує автор монофонічний або поліфонічний повтори при створенні анаграми, які саме звуки – голосні або приголосні – використовуються при побудові анаграми, з якою частотою це відбувається. Вдалося встановити, що досить часто при створенні анаграми автор використовує асонанс та алітерацію, є випадки використання звукового сумування або звукового розчленування. З'ясовано, що автор використовує різне позиціювання ключового анаграмованого слова: анаграмоване слово може стояти як на початку, так і в кінці анаграмованого тексту.

3. Встановити мету використання анаграмування автором твору та що саме хотів підкреслити автор , застосовуючи даний прийом.

Мета використання анаграм у тексті може реалізовувати себе через функції анаграм. Так, при дослідженні анаграм у романі Дж. Джойса «Улісс» було встановлено, що автор роману досить часто використовує анаграму саме з метою підкреслення ключового слова тексту. Наприклад,

*"**P**eter **P**iper **p**ecked a **p**ech of **p**ick of **p**eck of **p**ickled **pepp**er"* [55, с. 352]

(*тут і далі виділення зроблені нами*), де ім'я персонажу стає лейтмотивом

викладення. Або:

*"**Bl**ew. **Bl**ue **bl**oom is on the"* [55, с. 461]

лейтмотивом також виступає ім'я головного героя роману.

Анаграма у романі Дж. Джойса виконує також функцію укріплення тексту, або «текстоутворюючу функцію» [4, с. 68], яка є характерною для повних та точних анаграм. Відбувається перехід від форми до сенсу. Наприклад:

*"He**souls**, she**souls**, **shoals** of **souls**"* [55, с. 352];

*"You **h**i**g**, you **h**o**g**, you **d**irty **d**o**g**!"* [55, с. 865].

А ось анаграмування

*"**B**eer **b**eef **b**attledog **b**uy**b**ull **b**usinum **b**arnum **b**uggerum **b**ishop"* [55, с. 879]

дозволяє автору створити додатковий сенс тексту – надреальність, неможливість, іронічність, безглуздість.

Конституююча функція анаграм прослідковується, зокрема, при використанні автором текстових анаграм. Наприклад,

*"The chemist turne**d** back the pag**e** after p**a**ge. Sandy shrivelled smell he seems **t**o have. S**h**runken skull. And old. Quest for the philosopher's stone"* [55, с. 146].

За допомогою буквенно-звукової структури автор конституює зміст епізоду – «*death*», що відтворює загальну атмосферу події – передчуття смерті. Зовнішня форма перетворилася на семантичну структуру, що надає можливість читачеві глибше пережити ті почуття, які виникають у персонажу роману.

Ігрова функція анаграм та функція ігрового конструювання тексту передає певний зміст, актуальний для автора. Наприклад, анаграма

*"His mouth moulded issuing breath, unspeeched: ooeeehah: roar of cataractic planets, globed, blazing, roaring **wayawayawayawayaway"*** [55, с. 86]

відображає філософське світобачення Стівена Дедалуса, його суб'єктивні переживання світобудови та повторюваність подій. Є також анаграми, за допомогою яких Дж. Джойс переносить читача у власну реальність, роблячи акцент на звуковому побудуванні тексту. Наприклад:

*"The hungry famished **gull** Flaps o'er the waters **dull**"* [55, с. 270], або

*"It **f**lows purling, widely **f**lowing, **f**loating **f**oampool, **f**lower un**f**urling"* [55, с. 89]

допомагають передати атмосферу тексту.

Часто анаграма створює, або підкреслює, емоційне забарвлення тексту:

*"Met her once in the **park**. In the **dark**. What a **lark**"* [55, с. 121].

Анаграми у тексті роману Дж. Джойса допомагають створити навіювальний вплив. Наприклад, читаючи

*"They look terrible the woman. Her feeding **c**up **a**nd rubbing her mou**t**h with the spoon. **T**hen the screen round her bad for her to die. Nice young student that was depressed that bite the bee gave me. He's gone over to the **l**ying-in hospital th**e**y told me"* [55, с. 171]

навіюється сприйняття убогості, брудності та огидності тих реалій життя, у яких опиняються герої роману.

4. Знайти анаграми у текстах-перекладах та зіставити з частинами тексту-оригіналу. З'ясувати, чому виникає анаграма у цій частині перекладу. Встановити мету, з якою використовує анаграму перекладач.

На цьому етапі дослідження було застосовано елементи перекладознавчого аналізу, а саме відбувалось зіставлення оригінального тексту з текстом перекладу, що надало можливість отримати дані про ступінь близькості змісту та структури оригіналу та перекладу, встановити способи досягнення еквівалентності та визначити перекладацькі трансформації.

Було з'ясовано, що не всі авторські анаграми відтворено при перекладі. Це можна пояснити складністю анаграмованого тексту-оригіналу та неможливістю підібрати анаграмований аналог українською мовою. Крім того, на переклад англійського тексту могло вплинути і суб'єктивне сприймання перекладача. Можливо, він просто «не помітив» анаграмованої частини тексту, оскільки, як було сказано вище, все залежить від індивідуального сприймання тексту.

5. Встановити, як передається частина тексту-оригіналу з анаграмою при

перекладі. Визначити спосіб, метод та прийом, який застосовується при перекладі.

Встановлено, що відтворення анаграм при перекладі відбувається на різних рівнях: фонетичному, графічному, функціональному, семантичному, сенсоутворюючому. Все залежить від типу анаграми та від особливостей її будови.

Таке твердження засноване на поглядах французького мовознавця Е. Бенвеніста, який одним з перших виділив рівні мовної структури, серед яких найчастіше виділяють: фонологічний (одиниця – фонема), морфологічний (одиниця – морфема), лексичний (одиниця – лексема) та синтаксичний (одиниця – речення). Названі рівні мають ієрархічні відношення: одиниці кожного попереднього рівня є будівельним матеріалом для одиниць наступного рівня.

Взагалі, проблема перекладацьких трансформацій є однією з найактуальніших у сучасному перекладознавстві [27]. Трансформації при перекладі допомагають перекладачеві відтворити зміст іншомовного тексту, повністю або частково змінюючи структуру мовних одиниць оригіналу.

Останні дослідження [27] показують, що на сьогоднішній день не існує єдиної системи класифікації трансформацій. Тому, спираючись на думку О. Моїсеєнко та С. Перової [27], при аналізі тексту-перекладу використовувалось наступне розуміння перекладацьких трансформацій: «це міжмовні перетворення, перебудови вихідного тексту, або заміни його елементів задля досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності».

6. Проаналізувати, чи співпадає мета використання анаграми у творі-оригіналі з метою, яку поставив перед собою автор-перекладач.

Завданням художнього перекладу є, насамперед, відтворення своєрідності оригіналу. Тому необхідно проаналізувати структуру тексту, виокремивши в ньому комунікативний, композиційно-смисловий та прагматичний компоненти, синтаксичні конструкції, семантичні блоки та характеру їх побудови тощо. Все це потрібно для того, щоб текст перекладу відповідав первинному задуму автора, не викривлювався його зміст та сенс. Переклад роману Дж. Джойса «Улісс» українською мовою виконаний О. Терехом та О. Мокровольським. Вони

намагається передати структуру тексту та його компоненти, у більшості випадків зберігає анаграмований текст та намагається передати мету анаграми тексту-оригіналу.

7. Перевірити збереження рівнозначності семантичного змісту анаграми при передачі її формальних ознак.

Встановлено, що перекладачеві, як правило вдається відобразити семантичний зміст анаграми у випадку, якщо анаграму відображено у перекладі:

*"Met her once in the **park**. In the **dark**. What a **lark**"* [55, с. 121]

*«Я зустрів її в гай**очку**. У затишному кут**очку**. Є де сісти на горб**очку**»* [53, с. 66]

римова анаграма;

*"We call it **D.B.C**. because they have **d**amn **b**ad cakes"* [55, с. 448]

*«Ми називаємо це місце **ДЧБ**, скорочено: **Д**уже **Ч**ерстві **Б**улочки»* [53, с. 239]

фразова анаграма тощо.

8. Перевірити, чи не набув текст-переклад нового значення, сенсу, які відрізняються від тих, що мав на увазі автор оригіналу.

Зокрема Т. Беценко зазначає, що для якісного та адекватного, еквівалентного перекладу, потрібно враховувати макросемантику та мікросемантику тексту. Це допомагає розуміти та витлумачувати текст, його зміст, образи, позицію автора як «авторське інтелектуально-мистецьке творіння» та передавати його глибинний зміст – «значення окремих структур, компонентів текстової організації» [66, с. 240].

При перекладі тексту важливо розуміти авторську специфіку текстової діяльності: структуру (внутрішню та зовнішню організацію тексту), композицію, жанрову специфіку, враховувати особливості особистості автора – його життєпис, стильову манеру, належність до певного літературного напряму, місце в літературному процесі; інші чинники, що мають «безпосереднє відношення до адекватного сприйняття, повного і належного розуміння змісту тексту

(історичних, філософських, релігійних та ін.), усвідомлення його ваги та значущості як твору мистецтва, що в цілому постає як наслідок інтерпретаційної діяльності адресата» [66, с. 241].

При перевірці з'ясовано, що автор перекладу перекладу глибоко вивчив художній задум Дж. Джойса, особливості літератури «потоку свідомості», історичні та культурні ознаки міста Дублін, де відбуваються події роману. Перекладачеві вдалось також передати внутрішній світ героїв Джойса, їх характер і навіть національні особливості. Все це дозволило зберегти індивідуальну своєрідність оригіналу.

9. Проаналізувати переклад анаграм з точки зору його еквівалентності оригіналу.

Однією з важливих проблем художнього перекладу є проблема точності, правильності та адекватності. Як відомо, системи мови оригіналу та перекладу можуть суттєво відрізнятися, що призводить до неможливості відтворення лексичних, граматичних, стилістичних, а інколи й змістових особливостей оригіналу. Тому аналіз перекладу анаграм з огляду на його еквівалентність є невід'ємною та важливою частиною дослідження. Український дослідник О. Чередниченко в цьому контексті зазначає, що «для адекватного відтворення художнього цілого перекладач має зіставляти, бодай уявно, можливі естетичні реакції на нього і читачів оригіналу, і читачів перекладу, і робити все можливе, щоб ці реакції були бодай приблизно однаковими» [48, с. 21].

Встановлено, що анаграми, які збереглись при перекладі еквівалентні оригіналу та передають авторський задум.

Розділ 2 присвячений опису етапів та методології дослідження анаграм у перекладі. Їх аналіз дозволив визначити п′ять етапів вивчення анаграм у перекладі та методи дослідження, що використовувались на кожному з етапів. На основі досліджень В. Лукіна, В. Топорова та інших зроблено висновок про ознаки наявності анаграм у тексті та про те, що кожен текст має потенційну анаграму, запропоновано визначення терміну «анаграма».

Зокрема, зазначається, що було сформовано емпіричну базу дослідження, вивчено та проаналізовано наукову літературу. Методом суцільної вибірки з

роману Дж. Джойса «Улісс» та його україномовного перекладу було виокремлено 89 анаграм в англомовному тексті, з них 26 звукових анаграм, 14 буквенних, 14 складових, 1 біграма, 11 римових, 15 фразових, 8 текстових. В українському тексті зберіглося лише 50 анаграм, що пояснюється складністю їх передачі та використанням «вилучення» як стратегії перекладу.

У розділі описаний теоретико-методологічний апарат, релевантний у контексті комплексного підходу до вивчення анаграм, розроблена методика дослідження анаграм різних типів, встановлено послідовність проведення дослідження.

РОЗДІЛ 3. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АНАГРАМ У РОМАНІ ДЖ. ДЖОЙСА «УЛІСС»

3.1. Художній задум роману та особливості використання анаграм у романі Дж. Джойса «Улісс»

Джеймс Августин Алоїзіус Джойс (1882-1941) – англомовний письменник ірландського походження. Його головним романом вважається роман «Улісс», робота над яким продовжувалась з 1914 по 1921 рік. Опублікований роман був у 1922 році. Цим романом Дж. Джойс синтезував «звичну повсякденність та свій самобутний і ірраціональний внутрішній світ» [87]. «Улісс» ще раз показав, вважає С. Шеїна [87], що людина та світ – це мікро- та макрокосм.

Літературознавці [напр., 40, 12] стверджують, що роман Дж. Джойса – зразок модерністського роману, про що свідчать принципи його побудови та прийоми, які використовуються письменником. Так, ознаками модерністської літератури є витонченість художньої форми, естетизм та психологізм зображення, критичне ставлення до проблем культури та соціуму, відкриття нових ідей та форм [40, с. 52]. «Провідними особливостями модерністського світовідчуття є несприйняття цінностей та соціальних установок традиційної картини світу, намагання переосмислити їх та якісно змінити з акцентом на репрезентацію іманентної для індивіда дійсності, яка міститься в його підсвідомості» [82].

Література модерну використовує традиції високої культури, які можна «викривляти, пародіювати, відкидати» [40, с. 64]. Умови, що склалися на початку XX ст., породжують «і тривогу, і захоплення одночасно, що пояснює іронію та ворожість модернізму у відношенні до всього «сучасного», «нового» та його захоплення містикою, архаїкою, усім атавістичним та «примітивним»» [40, с. 64]. Людина починає відчувати себе відчудженною, самотньою, відірваною від традицій, руйнуються багатовікові уявлення про світ, «виникає відчуття «трансцендентної безпритульності» [82].

Мабуть, саме ці передумови, цей подих часу спонукають Дж. Джойса до написання роману «Улісс», назва якого відсилає читача до класики – до міфу про

Одіссея, герой якого не лише має фізичну силу, але й розумний, хитрий, вмілий. Він виконує різноманітні ролі: сина й чоловіка, коханого та батька, вождя та жебрака, дипломата та хвалька. Такою ж «універсальною людиною» постає й головний герой роману Дж. Джойса рекламний агент Леопольд Блум, день якого наповнений повсякденною метушнею. Інші герої роману також мають прототипами міфічних персонажів: жінка Блума Меріон, або Моллі, співачка, – сучасна Пенелопа, а Стівен Дедалус, вчитель історії, інтелектуал і поет – син Одіссея Телемак – вранці дає уроки в школі, потім відвідує бібліотеку та закінчує день в трактирі, де і знайомиться з Блумом. В романі дуже докладно розповідається про кожний вчинок, кожні думку та почуття усіх трьох головних героїв. Але міф про Одиссея є лише структуроутворюючим міфом роману, вважають досліники [напр.,74]. Поряд з ним прослідковуються й інші античні, християнські та культурні міфи. «В окремих епізодах в Блумі починає проглядати то Вергілій, то Христос, то Шекспір; в Стівені – Хома Аквінський, Гамлет» [74]. Саме тому «Улісс» називають романом-міфом. Окрім того Дж. Джойс створює й власний міф – міф про Дублін як про «модель сучасної європейської столиці» та про його мешканців «як типових сучасних європейцях» [74]. «Улісс» називають також «романом-лабіринтом», «романом-шифром», «романом-ребусом», «романом-пародією», «поліфонічним романом», «романом-гетероглоссією» (гетероглоссія – безперервна боротьба між порядком та хаосом) [74; 41, с. 322]. Сам Джойс писав про свій роман: «Я помістив таку кількість загадок і головоломок, що професори століттями сперечатимуться з приводу того, що я мав на увазі, і це єдиний спосіб забезпечити собі безсмертя» [51, с. 605]. Судячи з усього, йому вдалося досягнути цієї мети. І хоча існує безліч досліджень роману (С. Гілберт, В. Хінкіс, С. Хоружий, І. Кабанова та ін.), коментарів до нього, «далеко не всі сенси роману розгадані» [74], залишається його навмисна таємничість, одним із прийомів створення якої, на нашу думку, є використання анаграм.

Як слушно зазначає С. Хоружий, в усьому цьому творі, як і в кожному його епізоді, можна виокремити чотири основні плани: сюжетний (особливості розвитку сюжету), реальний (відповідність сюжету й героїв реальності),

гомерівський (більш чи менш точна співвіднесеність із відповідними піснями «Одіссеї) і тематичний (ідейно-тематична насиченість), – а ще тут кожен може відкрити хтозна скільки додаткових планів [53, с. 684].

Дослідники роману (С. Гілберт, В. Хінкіс, С. Хоружий, І. Кабанова, Н. Рейнгольд, С. Шеїна, Н. Головченко, В. Набоков та багато інших) намагаються розкласти його на епізоди, глибоко зрозуміти, прокоментувати. Але вони одностайні в тому, що дія роману починається о восьмій ранку 16 червня 1904 року та закінчується о третій ранку. Тому послідовність вісімнадцяти епізодів визначається рухом реального часу: від ранку до вечора. Однак, ці епізоди, яким Дж. Джойс, друкуючи роман вперше, дав «гомерівські назви»: «Лестригони», «Скилла та Харибда», «Циклопи», а пізніше відмовився від заголовків, мають власні особливості: автор використовує різні стильові манери, намагаючись осягнути постаті героїв, епоху, події, внутрішній світ, проблеми соціуму тощо.

У найзагальнішому вигляді схема побудови «Улісса» така [64]:

1-й епізод «Телемак» – Восьма ранку. Башня Мартелло на околиці Дубліна. Тут живуть Стівен Дедалус, студент-медік Бак Малліган, англієць Гейнес. Сніданок. Молочниця приносить молоко. Вона здається Стівену втіленням, уособленням Ірландії. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 1 представлено на Рис. 3.1.

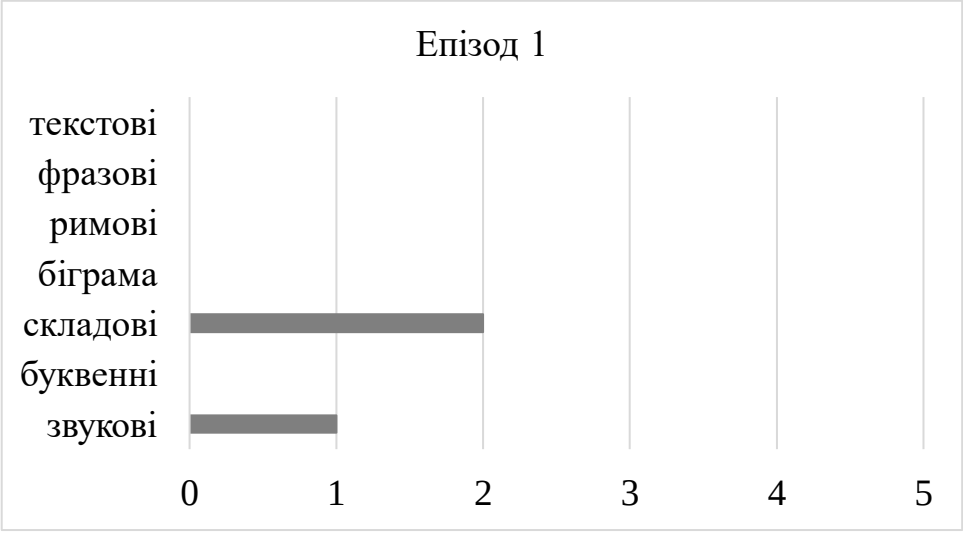

Рис. 3.1. Представленість анаграм в тексті Епізоду 1

2-й епізод «Нестор» – Десята година. Стівен проводить урок у школі

містера Дізі. На перерві допомагає одному з учнів розв’язати задачу. Містер Дізі просить Стівена передати написану ним статтю в газету та сприяти її опублікуванню. Стівен погоджується виконати доручення. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 2 представлено на Рис. 3.2.

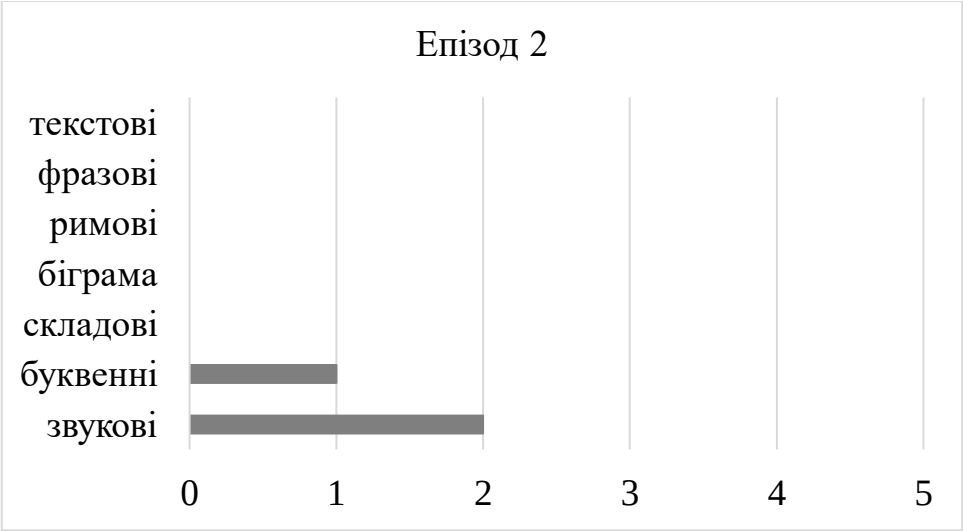

Рис. 3.2. Представленість анаграм в тексті Епізоду 2

3-й епізод «Протей» – Одинадцята година. Стівен йде берегом моря, згадує минуле. Його думки змінюються як саме море, нагадуючи рух морської хвилі. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 3 представлено на Рис. 3.3.

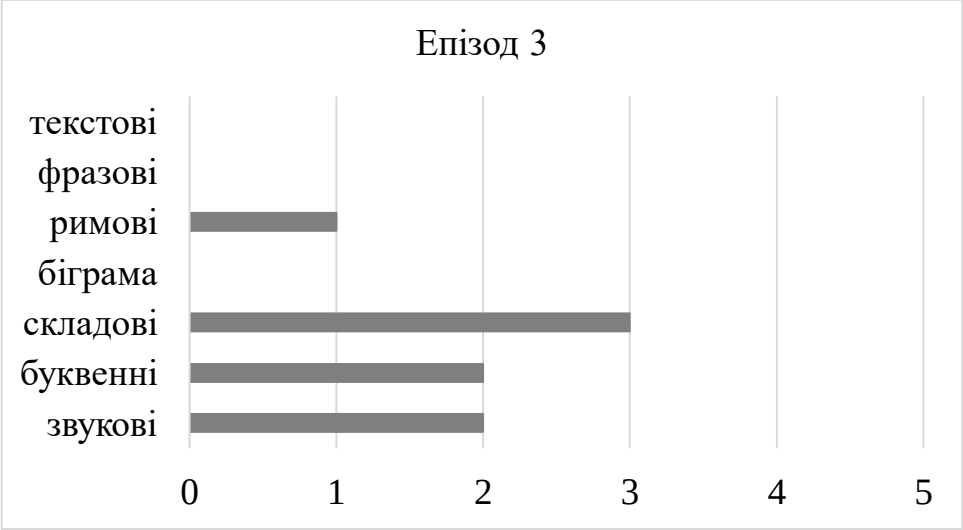

Рис. 3.3. Представленість анаграм в тексті Епізоду 3

Ці три перші епізоди Дж. Джойс об’єднав у першу частину роману та назвав її «Телемахія».

4-й епізод «Каліпсо» – Восьма ранку. Будинок Леопольда Блума. Блум готує сніданок для дружини. Йде до крамниці, де продають м’ясо, отримує пошту, розмовляє з Меріон. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 4

представлено на Рис. 3.4.

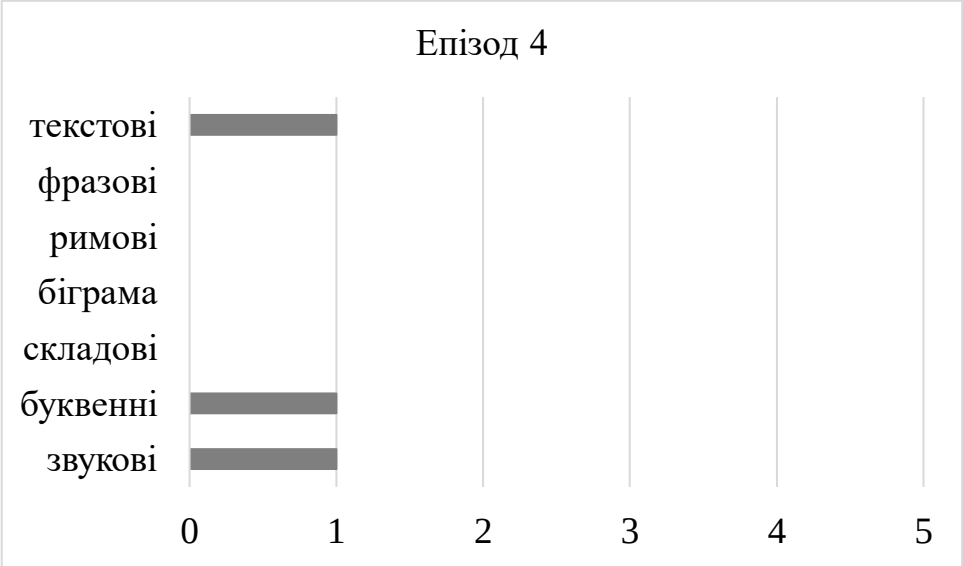

Рис. 3.4. Представленість анаграм в тексті Епізоду 4

5-й епізод «Лотофаги» – Десята ранку. Блум виходить з дому, проходить повз вітрини магазинів, заходить на пошту, до аптеки, замовляє лосьйон для Меріон, купляє шматочок мила, йде до лазні. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 5 представлено на Рис. 3.5.

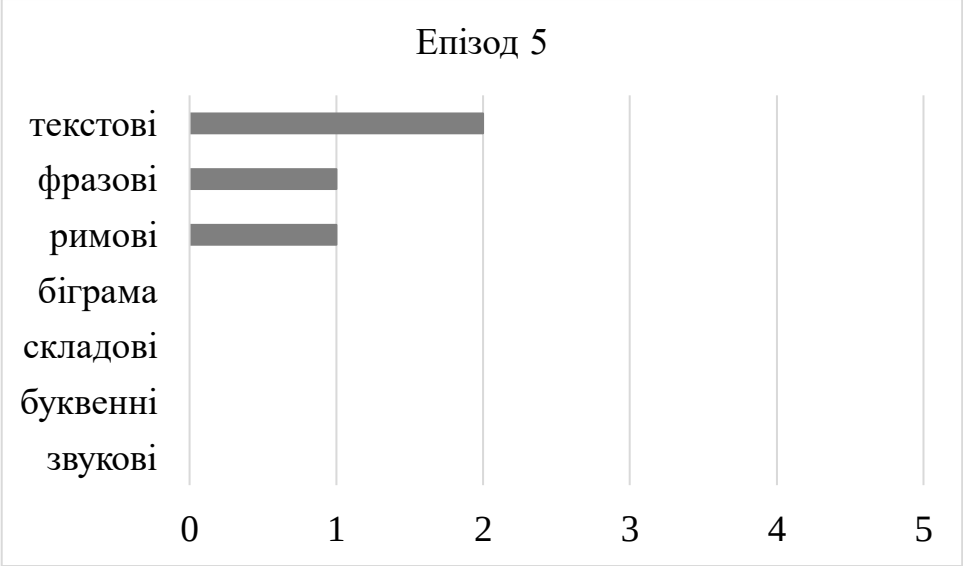

Рис. 3.5. Представленість анаграм в тексті Епізоду 5

6-й епізод «Аїд» – Одинадцята година. Блум їде на цвинтар: хоронять його знайомого. Молебен. Батько Стівена над могилою своєї жінки. Блум переживає неприємні відчуття після зустрічі з Бойленом – антрепренером та коханцем Меріон. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 6 представлено на Рис. 3.6.

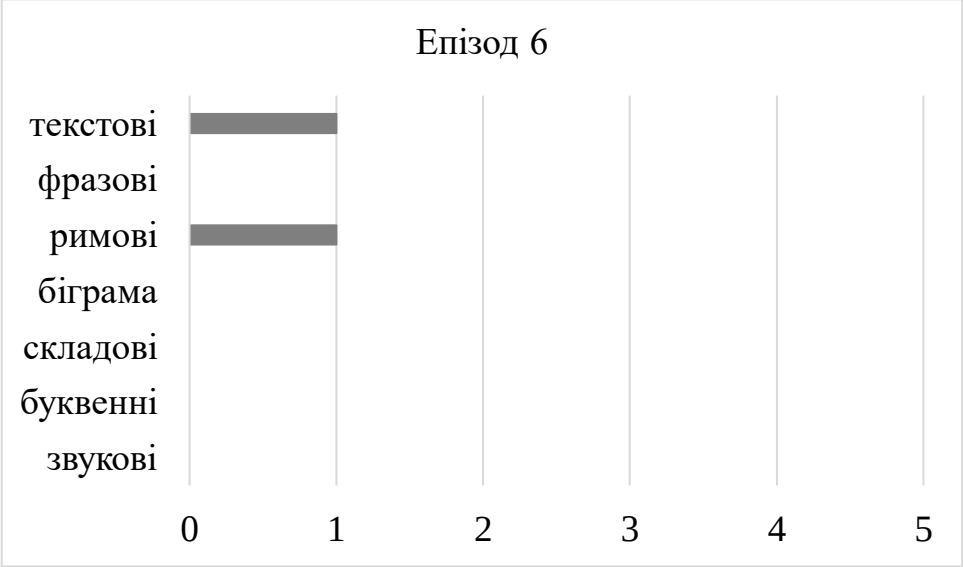

Рис. 3.6. Представленість анаграм в тексті Епізоду 6

7-й епізод «Печера Еола»– Полудень. Редакція газети «Фрімен», куди заходить Блум. Після того тут з’являється Стівен, який виконує доручення Дізі. Блум та Стівен стикаються у дверях, але не зупиняються. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 6 представлено на Рис. 3.7.

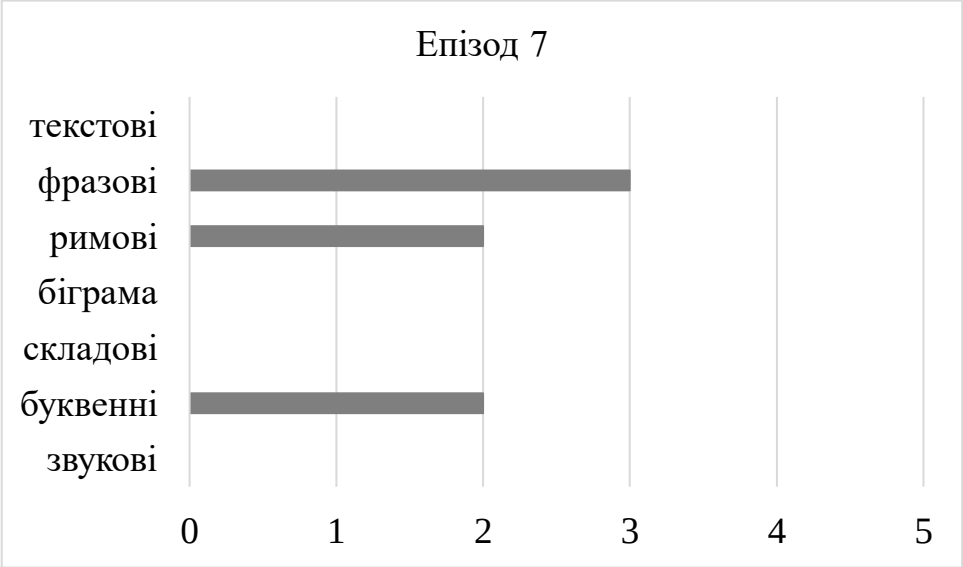

Рис. 3.7. Представленість анаграм в тексті Епізоду 7

8-й епізод «Лестригони» – Перша година. Біля музею Леопольд Блум знову бачить Бойлена, що примушує його знітитися.

Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 8 представлено на Рис. 3.8.

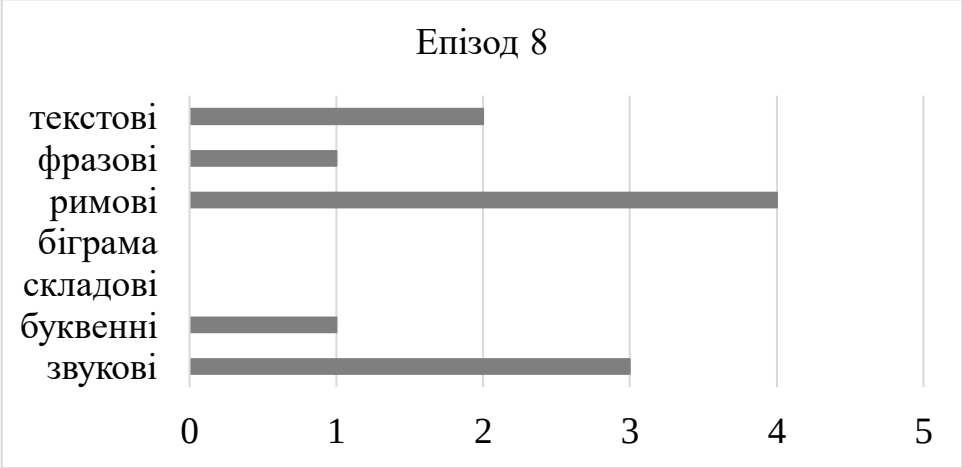

Рис. 3.8. Представленість анаграм в тексті Епізоду 8

9-й епізод «Сцілла і Харібда» – Друга година. Дублінська національна бібліотека. Стівен Дедалус бере участь у суперечці про ідею шекспіровського «Гамлета». Звучить тема «батька та сина». До бібліотеки заходить Блум. Блум та Стівен виходять одночасно, але Дедалус не помічає уважного погляду Блума. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 9 представлено на Рис. 3.9.

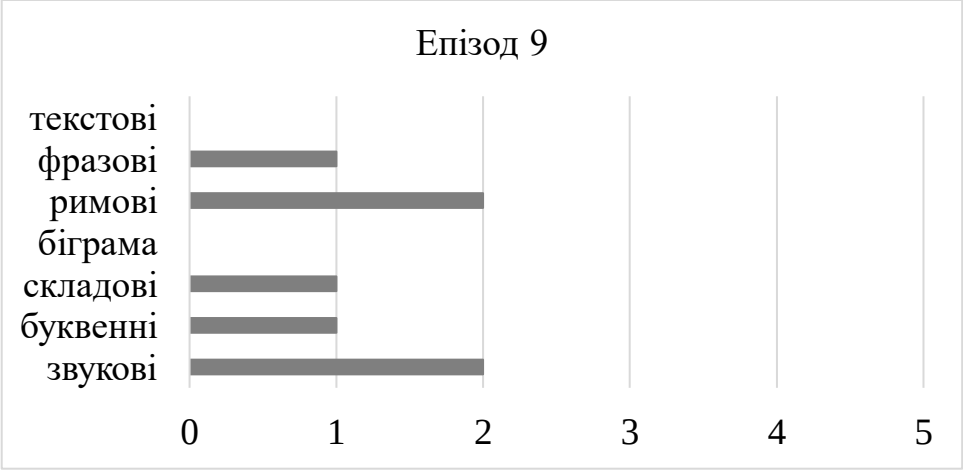

Рис. 3.9. Представленість анаграм в тексті Епізоду 9

10-й епізод «Мандрівні скелі» – Третя година. Містом проїзджає віце-король.

Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 10 представлено на Рис. 3.10.

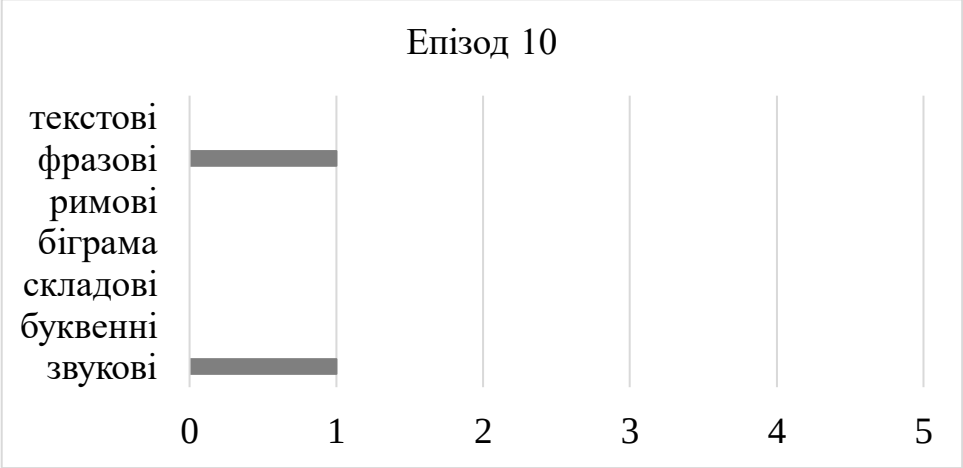

Рис. 3.10. Представленість анаграм в тексті Епізоду 10

11-й епізод «Сирена» – Четверта година. В отелі «Ормонд» знаходиться Стівен Дедалус, заходить Бойлен, іде і Блум, але дещо затримується, оскільки купляє конверт та папір. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 11 представлено на Рис. 3.11.

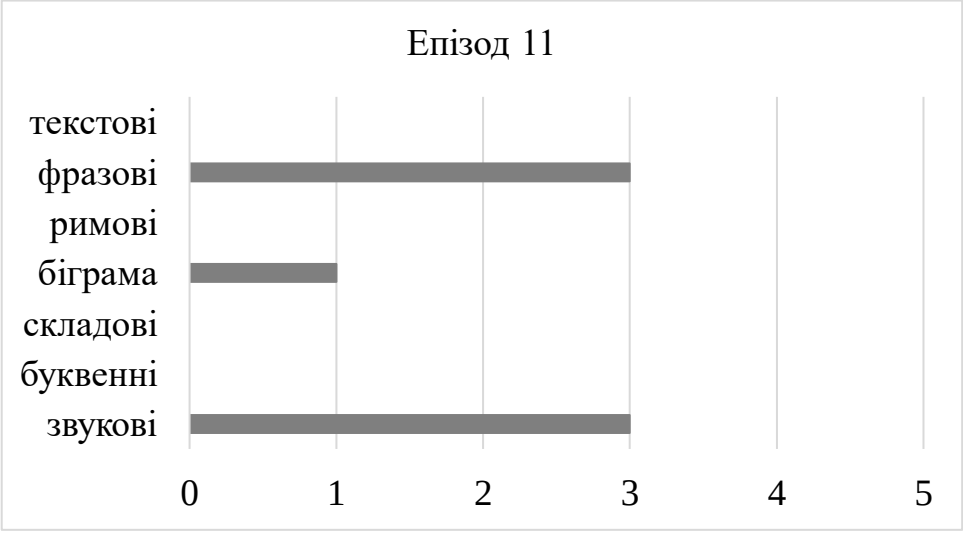

Рис. 3.11. Представленість анаграм в тексті Епізоду 11

12-й епізод «Циклоп» – П’ята година. Леопольд Блум у барі. Він розмовляє з відвідувачами, мирна бесіда закінчується сваркою, над Блумом починають насміхатися. Причина – єврейське походження Блума.

Анаграми в епізоді 12 не виявлені.

13-й епізод «Навсікая» – Восьма вечора. Блум йде на набережну. Вій проходить той самий шлях, що і Стівен Дедалус вранці. Тепер, сидячи на лавці, згадує минуле Блум. Він думає про Меріон. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 13 представлено на Рис. 3.12.

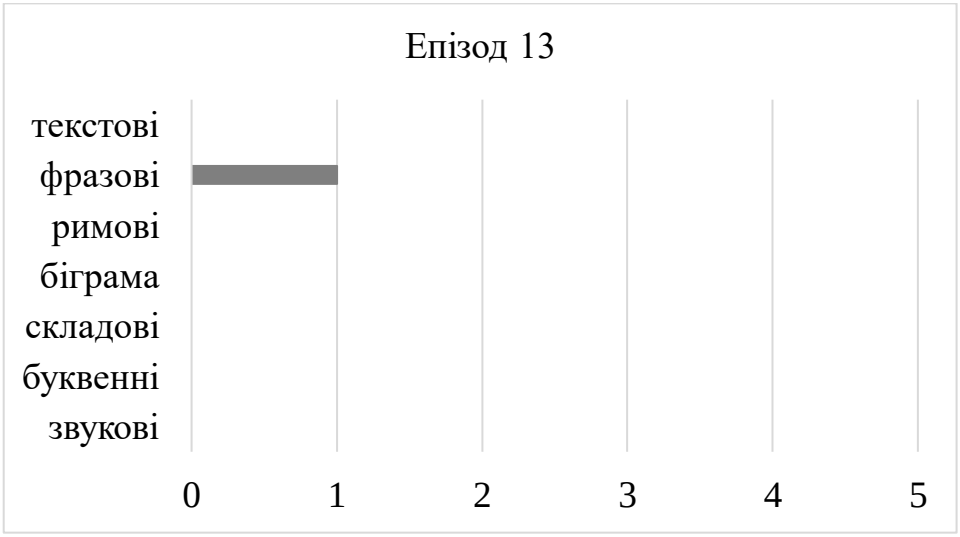

Рис. 3.12. Представленість анаграм в тексті Епізоду 13

14-й епізод «Бики Сонця» – Десята година. Пологовий будинок. Блум заходить сюди, щоб дізнатися про здоров'я своєї знайомої Майни П'юрфой. Серед групи студентів-медиків він бачить Стівена Дедалуса. Ця зустріч пробуджує в душі Блума батьківську ніжність. Він згадує свого померлого сина Руді. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 14 представлено на Рис. 3.13.

Рис. 3.13. Представленість анаграм в тексті Епізоду 14

15-й епізод «Цирцея» – Опівночі. Стівен бере участь у студентській вечірці в одному з трактирів. Заходить Блум. Він вирішує наглядати за Стівеном та піклуватись про нього. Блум йде за Стівеном нічними вулицями, губить його та знову знаходить у домі розпусти у компанії повій. Потім п'яного Стівена побили солдати. Він втрачає свідомість. Блум поруч, чекає, допоки Стівен опритомніє.

Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 15 представлено на

Рис. 3.14.

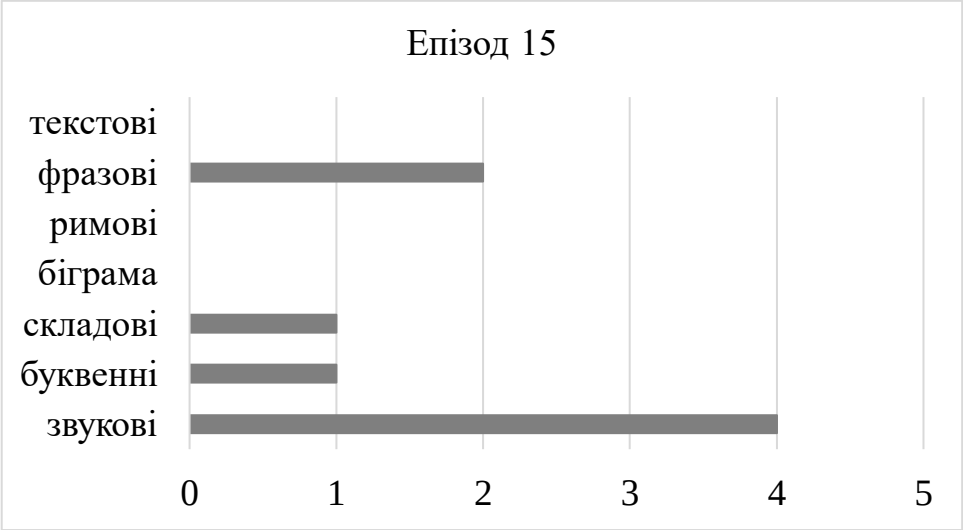

Рис. 3.14. Представленість анаграм в тексті Епізоду 15

Так закінчується друга частина роману, названа Дж. Джойсом «Мандри Улісса» або «Одіссея». Усі ці дванадцять епізодів пов’язані з «мандрами» Блума. Цими мандрами є не лише його блукання Дубліном, але й рух його свідомості, спогади («рух у минуле»). Таким чином читач знайомиться з життям Блума.

16-й епізод «Емвей» – Ніч. Блум і Стівен йдуть нічним Дубліном. В дешевій харчівні випивають по чашці кофе, розмовляють з матросом, а потім, коли йдуть до будинку Блума, говорять про Ірландію. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 16 представлено на Рис. 3.15.

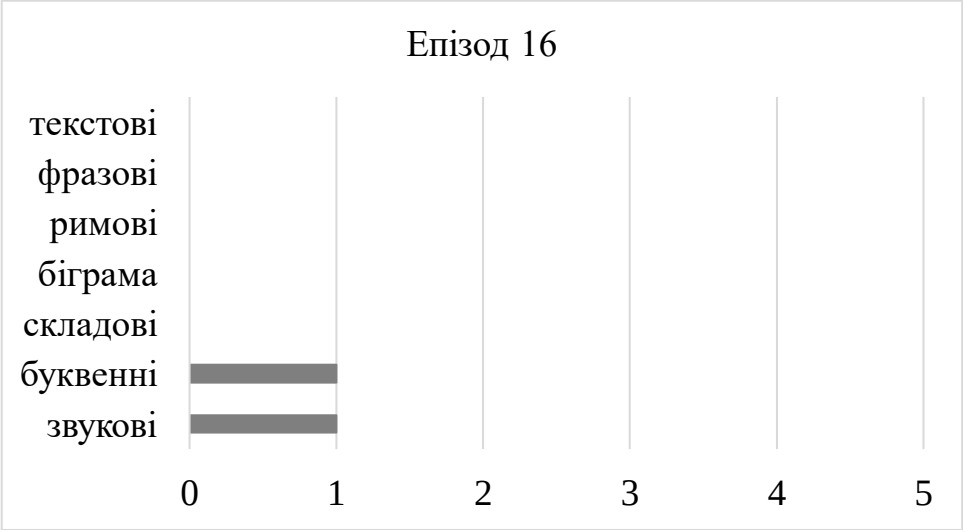

Рис. 3.15. Представленість анаграм в тексті Епізоду 16

17-й епізод «Ітака» – Ніч. Блум приводить Дедалуса до себе додому. Вони йдуть на кухню, згадують події дня, розмовляють на різноманітні теми. Блум засинає. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 17 представлено на

Рис. 3.16.

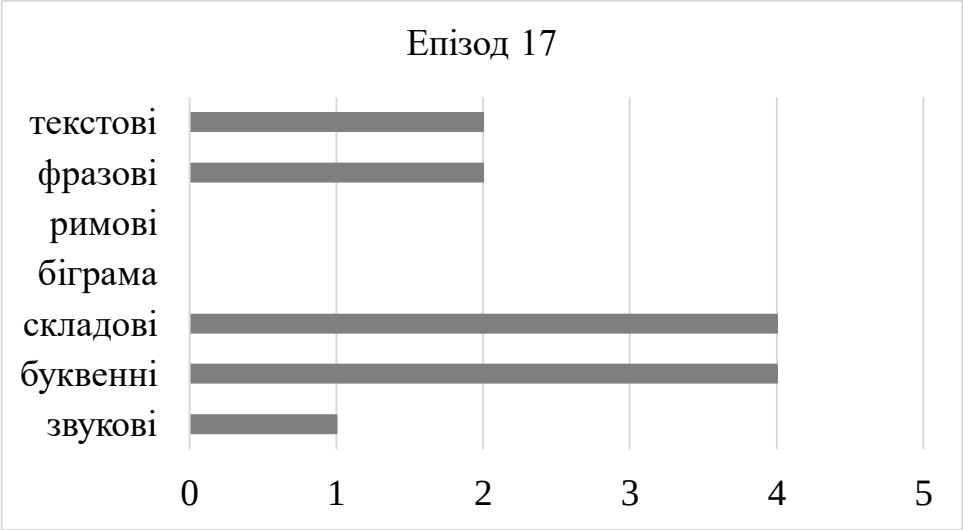

Рис. 3.16. Представленість анаграм в тексті Епізоду 17

18-й епізод «Пенелопа» – Ніч. У свідомості Меріон, яка починає засинати, з'являються спогади про день, що минув, виникають картини її життя, образи близьких їй людей. Кількісні показники наявності анаграм в Епізоді 18 представлено на Рис. 3.17.

Рис. 3.17. Представленість анаграм в тексті Епізоду 18

16-18-й епізоди Дж. Джойс об'єднав у третю частину роману, назвавши її «Повернення».

Це загальна схема подій у романі, що передає лише зовнішні ознаки його змістового наповнення.

Перші шість епізодів є безсюжетною розповіддю невидимого репортера, який фіксує все, що відбувається навкруги. Ця розповідь поєднується з внутрішнім мовленням Блума або Стівена. У сьомому епізоді дія переноситься в

редакцію газети, і автор починає використовувати інший стиль: імітує журналістське мовлення. Друга частина роману, наступні одинадцять епізодів є контамінацією різноманітних жанрових форм, стилів та мов: мелодрами, сатири, любовного роману, богословського трактату, давньоанглійського епосу, рицарського роману, музичного твору, потоку свідомості, а також пародіювання вищезазначених форм, вважає Н. Рейнгольд [41, с. 327].

Представлений розподіл анаграм у тексті роману, на нашу думку, потребує додаткового аналізу, але він не є предметом нашого дослідження.

Задумом Джойса було «побачити все у всьому». Головні дії відбуваються у свідомості персонажів, а тому час і простір в романі набувають універсального характеру, темпоральності та реципрокності. Для втілення свого задуму письменник звертається до прийому, який у літературознавстві називається «потік свідомості». Автором терміну «потік свідомості» вважається психолог Вільям Джеймс, який зазначав, що враження від реального життя людина не поділяє на окремі елементи, вона їх трансформує й передає у формі неперервного потоку свідомості. «Потік свідомості» відображає алогічний внутрішній монолог персонажів, що відбиває хаос їх думок та переживань, показує найдрібніший рух їх свідомості. Думки подаються у тій послідовності, у якій виникають, перебиваючи одна одну, що дозволяє передати внутрішній психічний стан людини, її емоції, те ірраціональне, яке не підвладне законам логіки. Використавши прийом «потік свідомості», Дж. Джойс розкрив усі можливості внутрішнього монологу, побудувавши на його основі масштабний твір. Цей прийом допоміг автору роману передати дух часу: відчуття дисгармонії сучасного світу, нестабільність становища окремої особистості в ньому, її відчуження та невизначеність.

Для кожного героя свого роману Дж. Джойс знаходить власну стилістику, підбирає особливості мовлення, акцентує увагу на інтересах та особистісних рисах. Так, Стівен – інтелектуал, освічений та ерудований, «втілення людського інтелекту» [17, с. 108]. Його «потік свідомості», зазначають дослідники [64], «включає елементи текстів Шекспіра та Данте, Гомера та Вергілія, Аристотеля та Гете, Малларме та Метерлінка». Його мовлення насичене історичними

іменами та фактами, він оперує словами з багатьох мов. Мабуть тому, при передачі мовлення Стівена Дж. Джойс майже не використовує анаграм, розкриваючи не стільки психологічний світ Стівена, скільки життя його підсвідомості. Стівен відчуває постійне глибоке незадоволення, зумовлене як особистими причинами, так і станом суспільства, у якому він змушений жити.

Леопольд Блум – «everyman». тобто «всякий і кожний» [17, с. 108]. «Він вульгарний, погано освічений, начинений забобонами, хоч і не позбавлений практичного розуму і розважливості. Він боягузливий і дріб'язковий, але йому притаманні доброта і навіть чутливість. Блум ніколи не піднімається (і не може піднятися) вище утилітарного і низького сприйняття навколишнього, хоч йому не чужі елементарні людські чесноти. Інтереси і цілі його обмежені, диктуються здебільшого фізіологічними імпульсами» [17, с. 108]. Тому Лінія Блума «має іншу стилістику» [64]: переважають деталі та дрібниці побутового характеру, щось матеріальне та конкретне. «Потік свідомості» Блума відрізняється прозаїчністю, він думає про буденне та повсякденне. То він побачив огидну картину сніданку чи то обіду:

*«A man wit**h** an infant's saucestained napkin t**u**cked rou**n**d him shoveled gur**g**ling soup down his gull**e**t. A man spitting back on his plate: halfmasticated g**r**istle: gums: no teeth to chewchewchew it»* [55, с. 301].

*«Чолов'яга заткнув за к**о**мір дитячу серветку з пл**я**мами від підливи і знай посилає с**о**бі в пельку юшку ложку за ложкою, буркочучи за кожним разом. Інший же випльовує наза**д** на тарілку нерозжовані хрящі: немає зубів, щоб їх розгризти»* [53, с. 159].

То «надихається» жіночими принадами:

*«He kissed the plump **mellow yellow smellow melons** of her rump, on each plump **melon**ous hemisphere, in their **mellow yellow furrow**, with obscure prolonged provocative **melonsmellon**ous osculation»* [55, с. 1212].

*«Він поцілував смагляві кругляві жовтаві забави її крижів, обидві пухкі духкі півкулі, і між ними, колихкими, спілість-зрілість долини, темним-щемним милим-смілим ці**л**ун**к**ом-**л**у**к**ом-спо**л**у**к**ом»* [53, с. 639].

Саме для підкреслення цієї буденності, цієї «звичності», мізерності думок Блума, Дж. Джойс, неначе граючись, використовує анаграми, у яких шифрує слово «голод» (у першому прикладі), «лук» (у другому). І хоча «лук» – не українське слово, перекладачеві вдалось за його допомогою передати запах, сморід, яким насичений цей епізод у Джойса. Джойс змальовує Блума «зсередини», «показує не так його вчинки, навіть не так свідомі прагнення, як ті дрібні, придушені пристрасті та інстинкти, які час від часу випливають з його підсвідомості» [17, с. 108].

Дружина Блума – Меріон Твіді – безпосередньо показана лише на початку та в кінці «Улісса». За задумом Дж. Джойса, вона – «втілення інстинкту дітородіння», «вічна жіночність» [17, с. 108].

В той же час, за задумом Дж. Джойса, Блум і Стівен – «лише роздвоєння єдиної особи, їхні шляхи схрещуються в ході роману не раз, але майже зливаються в його кінці (епізод в публічному домі) [17, с. 108]. Цим Дж. Джойс ніби «хоче підкреслити хисткість відмінності між «високим» і «низьким» [17, с. 108]. Однак, зазначає С. Шеїна, у творах Джойса вульгарна матеріальність межує з «істиною реальністю», які не протиставлені одна одній, «дійсне» пронизує «видиме», немає чіткої межі між «високим» та «низьким», вини є лише відображенням істини [87].

Одна з перших дослідниць роману Дарія Віконська зазначала: «Щоб цілком відчути «Улісса» та ввійти у контакт з його духовою суттю, треба також підійти до нього якнайбільш рецептивно, з певного роду інтелектуальною покорою. З хвилиною, коли цей контакт нав’язаний, відкривається щораз ширший, щораз виразніший овид нечувано багатої, але дивно спустошілої душі. Ця душа видалася мені подібною до чарівного краєвиду, де є долини і гори, ясніє небо, клубляться хмари, сріблятся тихі свічада озер, тягнуться вужові закрути ріки, чути шум недалекого моря і шум прибережного вітру, але не чути голосу ні одної пташини, що оживила би веселим співом пригнітаючий настрій цієї, немов закляклої природи» [11, с. 22]. Але всі дослідники «Улісса» трактують його як неперевершений модерністичний роман ХХ століття, у якому прослідковуються характерні риси літератури модернізму: «імморалізм, алогічність, наявність

гострих бінарних опозицій, ірраціоналізм, циклічність» [82]. Побудовою роману, використанням прийому «потоку свідомості» Дж. Джойс підкреслює зростаючий ескапізм сучасного йому суспільства, занурює читача у суб'єктивний світ фантазій, образів та переживань власних героїв, вибудовуючи «нову персональну реальність на противагу застарілій та неадекватній» [82]. Техніка «потоку свідомості» стає засобом передачі модерністського світорозуміння. Цим пояснюється високий рівень асоціативності образів роману та його структури, відсутність логіки у викладенні подій та у побудові речень, використання коротких синтаксичних конструкцій, подекуди відсутність розділових знаків. «Потік свідомості» характеризується «своєрідною ритмікою нарративу, що зумовлене зміною емоцій та повторенням певних слів, спрощенням мовлення, циклічністю подій внутрішнього життя героїв, специфічним зображенням часу» [82] тощо. Так, у свідомості героїв роману минуле вільно проникає в теперішнє, конкретність даного часу абсолютно умовна, людина одночасно існує в різні моменти. Час і простір в «Уліссі» то стискаються, то розтягуються.

Однією з характерних рис модернізму є орієнтація на створення не соціальних типів, а «симптомів епохи». Тому, як зазначає англійський джойсознавець С. Гольдберг, «Улісс» постає як «всеосяжна сатира на світ безплідності і анархії» [17, с. 106]. В різних епізодах «Улісса» наявні нищівне сатиричне зображення і католицького духовенства, і самих підвалин християнської релігії, ірландської інтелігенції тощо. «Улісс» пройнятий утвердженням непереборної самотності людини. Люди змальовуються як безнадійно відірвані одне від одного й ізольовані – кожна людина (носій свого потоку свідомості) представляє самодостатній світ у собі [17, с.113].

Я. Павліщева [82] зазначає також, що Дж. Джойс використовує внутрішні монологи героїв у прямій та непрямій формах, моделює різноманітні стани свідомості, показуючи героя, який засинає, який мріє або марить, який знаходиться у стані сп'яніння. Дослідниця звертає увагу на те, що автору роману вдалося навіть передати «довербальний рівень свідомості» персонажів, коли «емоції та переживання ще не названі, а лише позначені» [82]. Для цього Дж. Джойс насищає текст вигуками, односкладними словами.

Роман насичений символами, які пов’язані один з одним. Вони виступають посередниками між дійсністю та художнім вимислом. «Всі джойсівскі метафори, гротескні описи, метонімії та інші тропи покликані створювати звязки між унікальним та універсальним, фактами реальності та ідеєю… Образи, епітети, метафори, герої, ідеї… насичені величезною енергетикою» [87]. Цим визначається своєрідність художнього методу Дж. Джойса, коли автор зводить «в єдине ціле непоєднані у традиційному сприйняття стильові прийоми» [87]. Одним з таких прийомів і стало створення та використання анаграм при побудові сюжету, характеристиці героїв та їх вчинків, відображенні внутрішнього світу та переживань персонажів.

Спостерігаючи за побудовою тексту роману в ході дослідження анаграм, ми дійшли висновку, що анаграма стала одним із засобів передачі потоку свідомості персонажів та за її допомогою автору вдається передавати різноманітні чуттєві переживання – акустичні (напр.,

*«It **f**lows purling, widely **f**lowing, **f**loating **f**oampool, **f**lower un**f**urling»* [55, с. 89]

«А вони шумлять, розпливаючися довкола, пирскаючи піною, що вибухає так, неначе то розпукуються пелюстки квітів» [53, с. 50]);

тактильні (напр.,

*«He kissed the plump **mellow yellow** s**mellow melons** of her rump, on each plump **melon**ous hemisphere, in their **mellow yellow furrow**, with obscure prolonged provocative **melonsmellon**ous osculation»* [55, с. 1212]

*«Він поцілував смагляві кругляві жовтаві забави її крижів, обидві пухкі духкі півкулі, і між ними, колихкими, спілість-зрілість долини, темним-щемним милим-смілим ці**лун**ком-**лук**ом-спо**лук**ом»* [53, с. 639]);

смакові (напр.,

*«Feast of Our Lady of Mount **Carmel**. Sweet name too: **caramel**»* [55, с. 274]

*«Відзначаємо день Богородиці **Кармель**ської. І назва цього свята солодка: **карамель**»* [53, с. 146]);

нюхові; зорові (напр.,

*«**B**lotchy **b**rown **b**rick houses»* [55, с. 104]

«Поцвілі цинамонові цегляні будинки» [53, с. 58]) тощо.

У. Еко відмічає, що «Улісс» стає неймовірним образом світу», роман відображає «момент переходу до сучасного світовідчуття та виступає як драма зруйнованої свідомості, яка намагається відтворити власну єдність» [14, с. 289-291].

Роман Дж. Джойса «Улісс» – роман, у якому автор «бажає не просто розповісти історію». Автор «впевнений, що все найважливіше література доносить… самою формою, письмом, способом мовлення» [54, с. 730]. тому потрібно «вслуховуватися та вдивлятися у текст» [54, с. 730]. «Джойс працює зі словом та мовою. Він був надзвичайно музичним. Слух його був гострим та тонким… Він чув у слові стільки обертонів, відсилів, відгуків, подібностей, реверберацій, ремінісценцій…» [47, с. 368]. Це надало можливість звернутися до даного роману та зробити його предметом дослідження.

Застосувавши структурно-стильовий аналіз художнього тексту до роману Дж. Джойса «Улісс» та зважаючи на стильові константи літератури «потоку свідомості», виділені Н. Головченко [12, с. 130], можна виокремити особливості авторського викладення тексту. Такими особливостями є «асоціативний принцип конструювання тексту; суб'єктивність зображення; домінування особистості автора на всіх рівнях тексту, що надає його творові повноти й величі; захоплення не яскравими психологічними станами, а емоційно-стишеними півтонами, відтінками; використання внутрішнього монологу як структуротворчого елемента; фрагментарність (мозаїчність) сюжету, композиції; увага до деталей, дрібниць, які стають самоцінними, самодостатніми» [12, с. 130].

Мозаїчність сюжету, його фрагментарність є однією з характерних ознак роману «Улісс». Чим ближче до закінчення роману, тобто до закінчення цього надзвичайного одного дня з життя цілого міста, тим події стають віддаленішими та відображають зовсім непов'язані елементи. Це пояснюється тим, що герої «втомились», «випили зайвого», «занадто збуджені», а тому їх думки перестають

бути логічними та зв'язними. Але й на початку роману потік свідомості відображає спонтанність роздумів героїв. Їх думки, враження, спостереження вільно переплітаються, створюючи неповторну мозаїку стилістики тексту. Ця фрагментарність впливає і на сприймання роману. Читач мимоволі накопичує різноманітні, часто протилежні відчуття, почуття, асоціації, думки. Причому, світ постає перед читачем багаторівневим та ємним, час розгортається, хоча і послідовно, але створюється відчуття його наповненості та виразності. Підкреслюються та описуються найдрібніші деталі, неначе сприймання героя керує сприйманням читача. Кожна деталь доповнюється образами, асоціаціями, враженнями, які відображають суб'єктивний світ персонажів та допомагають читачеві глибше зрозуміти проблеми, окреслені у творі. Ці враження підкреслюються анаграмуванням окремих частин тексту, що посилює враження від прочитаного.

Анаграми створюють та посилюють найскладніші алегорії, якими насичено роман. Саме алегорії розкривають смисл задуму автора, справжній зміст книги. «Весь текст «Улісса» пом'якшений символікою, що потребує ретельного розшифрування…», роман постає як «алегорія всієї історії людства» [17, с. 109-110].

Анаграми також сприяють створенню особливої ритмічної організації тексту, яка допомагає сформувати певні образи, фрагменти та настрої. Наприклад:

*«**Mouth**, **south**. Is the **mouth south** someway? Or the **south** a **mouth**? Must be some. **South**, **pout**, **out**, **shout**, **drouth»*** [55, с. 246]

«Губи**, **згуби**. Чи **губи** якось ведуть до **згуби**? Чи **згуби** до **губ**? Певно, можуть якимсь чином. **Зуби**, **куби**, **труби**, **зруби**, **клуби**, **крупи**, **груби» [53, с. 129].

Римова анаграма допомагає передати розпач героя, його внутрішні переживання щодо власних романтичних почуттів та сумнівів щодо вірності його подруги.

Аналізуючи специфіку роману, С. Хоружий зазначає, що серед прийомів,

які використовує автор для побудови тексту роману, Дж. Джойс використовує прийом «контрастного письма» [47, с. 151]. Цей прийом полягає в тому, що текст або надто стискається, або ж, навпаки, гранично розтягується. Причому, «стискаються й без того важкі, насичені змістом місця, розтягуються ж найпростіші, тривіальні» [47, с. 151]. Ефекту «розтягування» автору вдається досягнути, зокрема, за допомогою анаграмування тексту. Спостерігаючи, наприклад, над анаграмованим текстом в англійському варіанті

*"**S**inbad the **S**ailor and **T**inbad the **T**ailor and **J**inbad the **J**ailer and **Wh**inbad the **Wh**aler and **N**inbad the **N**ailer and **F**inbad the **F**ailer and **B**inbad the **B**ailer and **P**inbad the **P**ailer and **M**inbad the **M**ailer and **H**imbad the **H**ailer and **R**inbad the **R**ailer and Dinbad the Kailer and Vinbad the Quailer and Linbad the Yailer and Xinbad the Phthailer"* [55, с. 1217]

та в його українському перекладі

*«Синбад-Мореплавець та Крійзад-Куприкравець та Типкат-Тюрмовправець та Гиньгад-Горедавець та Пропад-Пазурявець та **Пом**лят-**Пом**илявець та Припад-Поручавець та **Цеб**рат-**Цеб**ерявець та Кульгат-Кольчугавець та Грім**град-Град**огравець та Брийбрад-Брусоправець та **Капст**ад-**Капуст**явець та **Кур**пат-**Кур**іпкавець та **Зам**кат-**Зам**икавець та **Сух**ат-**Сух**отавець»* [53, с. 641]

так і хочеться звинуватити автора у марнослов'ї та словоблудстві. Але, за словами С. Хоружого, використовуючи прийом марнослов'я, полярний лаконізмові, Дж. Джойс намагається підкреслити цілі масиви тексту. «В історії літератури, – пише С. Хоружий [47, с. 152], – воно (марнослов'я) повязується зі стихією комізму». До такого марнослов'я належить, наприклад, марнослов'я, що зустрічається у фольклорі, де воно використовується як елемент, що підкреслює щось неїснуюче, абсурдність та заплутаність мовлення, «слугує для вираження передавання комічної нісенітниці або для «заговорювання зубів», шахрайства, які присипляють свідомість (як в казках про білого бичка)» [47, с. 152].

Ось і виходить, що «розтягування» виконує певну функцію в романі Джойса. Частіше за все «розтягувати» текст Дж. Джойсу вдається за допомогою

буквенних

“An approximate erection: a solicitous adversion: a gradual ***elevation****: a tentative* ***revelation****: a silent contemp****lation****”* [55, с. 1212]

*«Часткова ерекція; пробуджена симпатія; поступове підійм****ання****; обережне відкрив****ання****; німотне споглядання»* [53, с. 639]

анаграм, де розтягується не лише сам текст, але й відбувається подвоєння окремих літер. «Розтягнути» текст допомагають і складові анаграми:

*“His lips lipped and mouthed fleshless lips of air: mouth to her m****oomb****.* ***Oomb****, allwombing t****omb****”* [55, с. 86]

«Його губи жадібно припадали до безтілесних губ повітря: уста до її лона. ***Лоно****-оно-оно-но, а від* ***лона*** *до могили ми прямуємо все ’д****но****»* [53, с. 48].

Роман сповнений символів. «Символіка кольору у творах Джойса разом із міфологічними, релігійними, літературними, побутовими, вербальними символами забезпечує зростання виразних, смислових можливостей тексту на підтекстовому, символічному рівні», – пише Н. Головченко [12, с. 138]. Ця символіка створюється та підкреслюється використанням анаграмованого тексту.

Ще одним прийомом створення потоку свідомості є епіфанії, тобто «миттєвості одкровення в житті людини, внутрішнього прозріння, осяяння, душевного піднесення, миті гострого бачення, раптового осягнення важливої істини…» [12, с. 138]. Дж. Джойс надає цим фрагментам тексту особливого значення, оскільки для нього «епіфанія – це цілісність (integritas), гармонія (consonanta) і ясність (claritas) водночас» [12, с. 138]. Передати епіфанію Дж. Джойсу іноді допомагає анаграма:

“Letters on his back: ***I.N.R.I****? No:* ***I.H.S****. Molly told me one time I asked her.* ***I h****ave* ***s****inned: or no:* ***I h****ave* ***s****uffered, it is. And the other one?* ***I****ron* ***n****ails* ***r****an* ***i****n”* [55, с. 141]

«На спині літери ***І.Н.Ц.І****.? Ні:* ***І.Х.С****. Моллі пояснила мені, якось я її запитав.* ***І****стинно* ***х****ристиянська* ***с****вятість. Чи то пак ні.* ***І****стинно* ***х****ристиянський*

***с**традник, ось так. А ті інші? **І**де **н**ебесне **ц**арство **і**стини»* [53, с. 76].

Причому, дуже часто такі фрагменти роману звучать іронічно, глузливо-критично, неначе автор намагається передати фальш та бездуховність сучасного для нього світу.

Взагалі, іронія є стильовою домінантою роману. Вона виявляється в усьому – в оцінках та ідеях. «Іронія та сарказм у всіх градаціях своєї їдкості пронизують його ставлення до усіх явищ та осіб у світі роману. З великим скепсисом та насмішкою малює він усю сферу політичного та соціального життя: верховну владу…, підвалини порядку, що існує, але також точно й хоробрих борців з цим порядком, і діячів культури… При цьому особливу уїдливість він спрямовує на оточення, з якого походить сам, літературний світ Дубліна...» [47, с. 159]. Іронічним є ставлення Дж. Джойса й до усіх інших персонажів. Читач також не залишається поза увагою письменника…

За допомогою іронії автор передає характер героя, «знижує серйозність певних моментів, приховує біль, захищає себе від безцеремонних оцінок, грається з читачем, пародіює загальновідомі проблеми й образи» [12, с. 140].

*“But their reign is **rover** for **rever** and **ever** and **ev**...”* [55, с. 845]

«Але їхня влада це тільки піратство, і не впізнаєш, де її лице, а де виворіт...» [53, с. 444].

Цей та інші приклади ілюструють іронічне ставлення героя роману до всього, що відбувається навколо. Іронічність стає характерною рисою героя, на якій автор вдало акцентує увагу читача за допомогою анаграмування тексту.

Усі названі особливості роману підкреслюються створеними автором анаграмами, що підсилюють, роблять яскравішими почуття читача, допомагають йому зрозуміти внутрішній світ героїв, зануритись у їх переживання та особливості сприйняття світу.

3.2. Типологія анаграм за будовою

Кожен твір є унікальним, а тому потребує «особливої моделі» ідентифікації анаграм.

Зважаючи на теоретичні засади вивчення анаграм, керуючись типологіями Ю. Казаріна, Г. Берестнєва та Т. Бонч-Осмоловської можна стверджувати, що за будовою анаграми поділяються на звукові, буквенні, складові, біграми, римові, фразові та текстові. Саме ці різновиди анаграм стали предметом дослідження. За допомогою методу наскрізної вибірки з тесту-оригіналу та тексту-перекладу було вилучено анаграми різних типів. Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу, зважаючи на типологію анаграм відображено у Додатку В, Г, Д, Е, Ж, З, К.

Першим кроком у дослідженні анаграм став пошук анаграм у тексті-оригіналі, з'ясування структури анаграми та віднесення її до певного типу за будовою.

У тексті-оригіналі було знайдено 89 анаграм різних типів за будовою. Їх кількісні показники наведено у гістограмі (Рис. 3.18.).

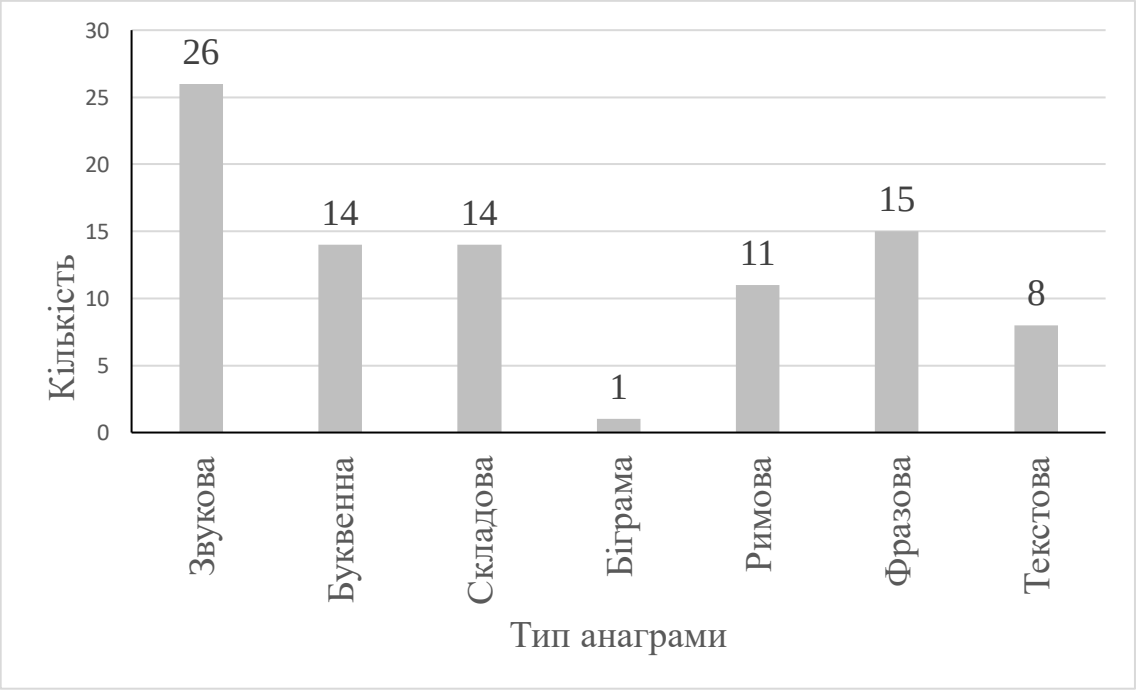

Рис. 3.18. Типи анаграм у тексті-оригіналі

3.2.1. Звукові анаграми

Аналізуючи фонологічний (фонетичний) рівень мовної структури роману, вдалось виокремити звукові анаграми (представлені у Додатку В). При цьому було здійснено аналіз організації консонантно-вокалічних блоків у межах фонічної системи твору.

Як правило, фонетичний рівень прозового тексту не є головним. Але у романі Дж. Джойса він допомагає висловити зміст та акцентувати увагу на певних внутрішніх переживаннях героїв.

Створювані автором звукові ефекти доповнюють образи роману, наповнюють їх певними асоціаціями, які виникають від акустичних якостей звуків.

Звукова анаграма, як зазначено в розділі 1 – анаграма, яку можна утворити за допомогою окремих звуків. Звукові анаграми утворюються автором за допомогою алітерації та асонансу, які допомагають йому підсилити звукову виразність тексту. Окрім того, всі звукові анаграми можна поділити на монофонічні та поліфонічні. Монофонічні анаграми – наприклад,

*"**W**ave**w**hite **w**edded **w**ords shimmering on the dim tide"* [55, с. 14]

утворені за допомогою повторювання одного й того ж звуку. Поліфонічні звукові анаграми – наприклад,

*"**T**he **l**ittle **n**uns! **N**ice **l**ittle **t**hings!"* [55, с. 430]

утворені за допомогою повторення декількох звуків.

На перший погляд, ці повтори звуків не є анаграмами. За влучним висловом В. Баєвського, вони, скоріше, «обломки анаграм». Але, керуючись теоретичними наробками в галузі вивчення анаграм, зважаючи на те, що якість приголосного або голосного може стати фактором виникнення анаграм, ми дозволили собі вважати потенційними анаграмами наступні приклади:

*"**S**coffing up **s**tewgravy with **s**opping **s**ippets of bread"* [55, с. 302].

*"A poor soul gone to heaven: and on a heath beneath winking stars a fox, **r**ed **r**eek of **r**apine in his fur, with merciless bright eyes scraped in the earth, listened, scraped up the earth, listened, scraped and scraped"* [55, с. 48].

*"**G**ulp. **G**rub. **G**ulp. **G**obstuff"* [55, с. 303].

У даних випадках звук не лише повторюється, але й створює певну музичну організацію тексту, що сприяє особливому його сприйняттю. В цих прикладах ми бачимо, що анаграми в тексті-оригіналі утворені за допомогою

анафори, тобто, всі слова, які і складають анаграму починаються з однієї і тієї ж літери. В першому прикладі – “s”, в другому – “r”, в третьому – “g”.

Звукові анаграми, утворені повторюванням одних і тих же звуків явно використовуються автором для підкреслення певних звукових явищ, або навіть асоціацій з ппевними явищами. Наприклад,

*“His voice is heard **m**ellow from afar, **m**erciful **m**ale, **m**elodious”* [55, с. 898]

*«Вже здаля знов долинає його голос, **м**ужній і **м**илостивий, **м**’який та **м**елодійний»* [53, с. 474]

– звук «m»/«м» неначе дозволяє читачеві замислитися, як це робиться у розмовному стилі викладення: «м-м-м». А звукова анаграма

*“**r**oom **r**ight **r**oundabout the **r**oom”* [55, с. 955]

«обкручує кімнату довкола кімнати» [53, с. 506]

дозволяє пережити кінестетичні відчуття обертання. І хоча перекладач не відтворив анаграму в українському тексті, він зміг точно передати відчуття героя. Таким чином, звукові анаграми здатні підтримувати різного роду асоціативні звязки між словами.

*“**W**hat in **w**ater did Bloom, **w**aterlover, dra**w**er of **w**ater, **w**atercarrier, returning to the range, admire?”* [55, с. 1102]

«Що в воді захоплювало Блума, водолюба, водочерпія, водоноса, коли він повертався до плити?» [53, с. 580]

асоціація з водою та плином часу: вода тече, як час, все змінюється, все минає.

3.2.2. Буквені анаграми

Наступний тип анаграми, наявний у романі Дж. Джойса, це буквенні анаграми, побудовані на відмінностях у написанні слів (Додаток Г). Прикладами буквенних анаграм можуть бути:

*“Turning, he **s**canned the **s**hore **s**outh, his feet **s**inking again **s**lowly in new **s**ockets”* [55, с. 79].

“Mulligan will dub me a new name: the ***b****ullock****b****efriending* ***b****ard”* [55, с. 63].

“He watched the bristles shining wirily in the weak light as she ***t****ipped* ***t****hree* ***t****imes and licked lightly”* [55, с. 94].

*“To no end gathered; vainly then released, forthflowing, wending back: l****oom*** *of the* ***moo****n”* [55, с. 89].

“You ***hig****, you* ***hog****, you dirty* ***dog****!”* [55, с. 865]

Саме графічні відмінності між словами створюють ситуацію мовної гри, дозволяють читачеві віднайти анаграму у тексті.

Анаграми, побудовані завдяки повтору окремих складів слів, є складовими анаграмами. Такі анаграми утворюються за допомогою алітерації (повторення приголосних звуків) та асонансу (повторення голосних звуків). Вони створюють певне асоціативно-змістове сприймання уривку тексту. До складових анаграм можна віднести наступні приклади:

*“He kissed the plump m****ellow*** *y****ellow*** *sm****ellow*** *m****elon****s of her rump, on each plump m****elon****ous hemisphere, in their m****ellow*** *y****ellow*** *furrow, with obscure prolonged provocative m****elon****sm****ellon****ous osculation”* [55, с. 1212].

“But their ***re****ign is rov****er*** *f****or*** *r****ever*** *and ev****er*** *and ev ...”* [55, с. 845]

*“With th****ought*** *of* ***aught*** *he s****ought*** *th****ough*** *fr****aught*** *with n****ought*** *might cause a faster rate of shaving”* [55, с. 1108].

Можна припустити, що буквенні анаграми використовуються автором задля підкреслення певного слова, або наголошенні на певному сенсі. У такому разі вживаються слова з подовженням голосних або приголосних:

*«To no end gathered; vainly then released, forthflowing, wending back: l****oom*** *of the* ***moo****n»* [55, с. 89],

що дозволяє говорити про анаграматичні повтори або анаграмування тексту.

Можна також зазначити, що повторювання морфеми є важливим засобом акцентування уваги на ній, «засобом збільшення інформаційно-естетичної

ємності художнього тексту» [21]

3.2.3. Фразові анаграми

При аналізі фразових анаграм доцільно керуватися розумінням того, що значення слова в художньому тексті може набувати нового глибинного сенсу, в залежності від ідейно-художнього замислу, художнього змісту. Такий аналіз слова допомагає простежити важливі зв'язки тексту і підтексту, звертає увагу на імпліцитну інформацію, яка виступає на перший план в літературі «потоку свідомості».

Фразові анаграми представлені римовими анаграмами та власне фразовими (Додатки Ж, З).

Римова анаграма будується на співзвучності закінчень у суміжних та близькорозташованих словах, акцентує увагу на ритмічній організації тексту, наповнює його особливим смисловим навантаженням, поглиблюючи основний зміст. Прикладами римової анаграми можуть бути:

*"POST NO B**ILLS**. POST 110 P**ILLS**"* [55, с. 272].

"Between the acres of the **rye**. These pretty countryfolk would **lie**" [55, с. 352].

"The hungry famished **gull** Flaps o'er the waters **dull"** [55, с. 270].

*"**Vats** of porter wonderful. **Rats** get in too"* [55, с. 269].

*"Your head it simply **swurls**. Those pretty little seaside **gurls**"* [55, с. 193].

I hardly hear the purlieu **cry**. Or a tommy talk as I pass one **by.** Before my thoughts begin to run. On F. M'Curdy Atkinson. The same that had the wooden **leg**. And that filibustering fili**beg**. That never dared to slake his **drouth**. Magee that had the chinless **mouth**. Being afraid to marry on **earth**. They masturbated for all they were **worth**. [55, с. 388]

Як бачимо, Дж. Джойс надає перевагу точним римам, що підсилює ритміку самого тексту, створюючи музичність та мелодійність. Римовані слова несуть також смислове навантаження тексту, допомагаючи «побачити» анаграму, відчути її.

Анаграма виступає як специфічний різновид рими, яка будується на основі звукової близькості слів та їх позиційній тотожності, що надає тексту особливого семантичного значення.

Звукоасоціативний, звукосмисловий ряд тексту створюють також фразові анаграми, які допомагають сприймати текстову структуру близькою до задуму автора. До фразових анаграм можна віднести такі приклади:

*"We call it **D.B.C.** because they have **d**amn **b**ad **c**akes"* [55, с. 448].

"Like lady, ladylike" [55, с. 477].

"Pornosophical philotheology" [55, с. 791].

Фразові анаграми покликані виконувати певну функцію, зокрема, вони можуть передавати сумбур, сум'яття почуттів героїв, як от:

"Leopold Bloom Ellpodbomool Molldopeloob Bollopedoom Old Ollebo, M. P." [55, с. 1114]

«Леопольд Блум Ельподбомул Мольдопелуб Болльопедум Мольб Оло, деп» [53, с. 586].

Цей анаграмований уривок не лише є класичним зразком використання анаграм у тексті (оскільки спочатку анаграмували саме власні імена), але й підкреслює внутрішні переживання героя, «передає хаос прозаїчного, побутового життя дублінського ресторанчика, у якому стикаються високе та низьке, любов, патріотизм та фізіологія» [87].

3.2.4. Текстові анаграми

Текстові анаграми у романі Дж. Джойса демонструють «асоціативну потенцію» слів, відображають «суб'єктивні асоціації, випадкові, індивідуальні» [18, с. 45]. В той же час, вважає В. Лукін [26, с. 80], завдяки анаграмі текст не лише набуває статусу єдиного знаку, але й отримує додаткову семантичну «стійкість» та автономність. Головний зміст такого тексту розкривається два рази. Перший раз самим текстом, у якому не кожний реципієнт або інтерпретатор бачить анаграму, але може вдало інтерпретувати його. Вдруге – за допомогою

анаграми, яка, якщо її знайдено, підтверджує та уточнює вдалу інтерпретацію. Анаграма в такому випадку розкриває інтерпретатору, читачеві неявне формулювання сенсу тексту. Саме так розкривається зміст тексту, його сенс у випадках, наведених у роботі в якості прикладів існування текстової анаграми.

«З такої точки зору, – пише В. Лукін [26, с. 80], – реципієнт може розглядати анаграму як спосіб самоорганізації тексту, який формально та семантично відмічає метатекстовий код, який має своїм референтом зміст (тему, ідею тощо) цього ж тексту».

Текстові анаграми в дослідженні ідентифікувались шляхом виділення ключового слова, опорних слів, аналізу синонімічних конструкцій. При використанні текстових анаграм автор виконує роль сугестора, оскільки навіює настрій, певне слово, підкреслює подію, або певне враження про неї.

Текстові анаграми виявились найбільш цікавими, оскільки вони передають атмосферу того або іншого моменту, підкреслюють почуття героїв роману, виражають їх переживання, передають настрій тощо (Додаток К). До текстових анаграм належать такі приклади:

“That fellow ramming a ***k****nifeful of cabbage down as* ***i****f his life depended on it. Good stroke. Give me the fidgets to* ***l****ook. Safer to eat from his three hands. Tear it limb from* ***l****imb. Second nature to him. Born with a silver knife in his mouth. That’s witty, I think”* (kill) [55, с. 302].

*“The chemist turne****d*** *back the pag****e*** *after p****a****ge. Sandy shrivelled smell he seems* ***t****o have. S****h****runken skull. And old. Quest for the philosopher’s stone”* (death) [55, с. 146].

*“…vapour, mist, cloud, rain, sleet, sno****w****, h****a****il: i****t****s str****e****ngth in* ***r****igid hydrants”* (water) [55, с. 1104].

Виникнення текстових анаграм зумовлене екстралінгвістичними факторами. Вони не лише передають настрій, але й відображають внутрішній світ героя, його психологічний стан. Реалізується текстоутворююча функція анаграм, коли завдяки звуковій грі слова вступають у додаткові семантичні взаємодії. Переважна більшість текстових анаграм представлені імпліцитно,

тобто лише передбачають наявність певного слова у тексті. Це слово представлене лише у розподіленому, зашифрованому вигляді.

Можна припустити, що цей різновид анаграм виконує сугестивну функцію, викликаючи певні уявлення, створюючи особливий настрій, надаючи додаткового сенсу тексту.

3.3. Труднощі відтворення анаграм у перекладі

При перекладі тексту-оригіналу перекладачі намагались відтворити оригінальний стиль письменника та зробити переклад милозвучним, насиченим мовною грою, зберегти анаграми.

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу представлено у Додатку В, де приклади представлено за типами анаграм.

Кількість анаграм у тексті-перекладі відображено у гістограмі:

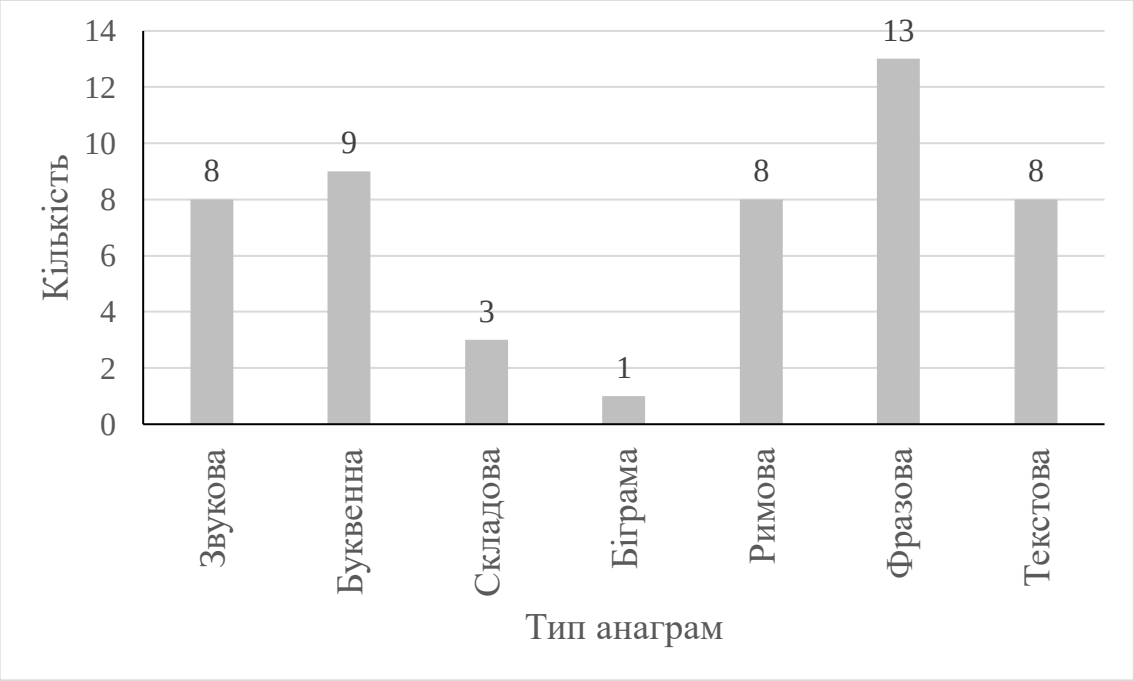

Рис. 3.19. Типи анаграм у тексті-перекладі

Як бачимо, у тексті-перекладі зустрічаються такі ж різновиди анаграм, як і у тексті-оригіналі.

У перекладі звукові анаграми можна побачити в таких прикладах:

*«**П**ане! **П**ані! **П**риборкувачу чоловіків!»* [53, с. 482]

*«Вже здаля знов долинає його голос, **м**ужній і **м**илостивий, **м**'який та **м**елодійний»* [53, с. 474].

*«…знову цей потяг жалібне виття в ті **д**ааавні **д**орогі **д**ні приплющити очі»* [53, с. 663].

В цих прикладах ми бачимо анаграми в тексті-перекладі утворені за допомогою анафори. В першому прикладі – «п», в другому – «м», в третьому – «д».

Встановлено, що при перекладі відтворюються переважно монофонічні анаграматичні повтори.

До буквенних анаграм належать:

*«Високоповажний доктор **Лоссос**: консервований **лосось**»* [53, с. 155].

*«Для якої істоти послужили врата **виходу** вратами **входу**?»* [53, с. 605]

*«Із глибоким зітханням рушив він додому, **знову** перейшов сад, **знов** увійшов у коридор, **знову** зачинив двері. З коротким видихом він **знову** взяв свічку, **знову** зійшов нагору по східцях, **знову** наблизився до дверей вітальні, ввійшов у хол і взагалі ввійшов»* [53, с. 611].

До складових анаграм можна віднести:

*«…її здатність **розчин**яти й містити в **розчин**і всі **розчин**ні речовини, включно з мільйонами тонн найкоштовніших металів»* [53, с. 580].

*«Його губи жадібно припадали до безтілесних губ повітря: уста до її лона. Л**оно-оно-оно**-но, а від л**она** до могили ми прямуємо все 'д**но**»* [53, с. 48].

Прикладами римових анаграм, створених за допомогою асонансу, можуть бути такі:

*«Чи вчую я в провулку **лайку**, А чи альфонса талал**айку**, Як думка, мов дочка із лона, Про Ф. МакКерді Аткінс**она**, Що дерев'янкойся підп**ер**, А з ним — спідничка-флібуст**ьєр**, Що вбить винцем не сміє спр**аги**, Без підборіддя себто М**агі**; Женитись їм несила! **Ет**, Весь виливсь в онанізм секр**ет**»* [53, с. 207].

*«В жита, дівчата й пар**убки**! Отам кохайтесь зал**юбки**»* [53, с. 182].

*«Чого чаєчка киг**иче**? Бо вечеря її кл**иче**»* [53, с. 144].

Фразові анаграми представлені таким чином:

*«На спині літери **І.Н.Ц.І.**? Ні: **І.Х.С.** Моллі пояснила мені, якось я її запитав. **І**стинно **х**ристиянська **с**вятість. Чи то пак ні. **І**стинно **х**ристиянський **с**традник, ось так. А ті інші? **І**де **н**ебесне **ц**арство **і**стини»* [53, с. 76].

*«От при**ваба**! **Ваб**лять н**ас**»* [53, с. 246].

*«**Жидогрек** – це **грекожид**»* [53, с. 460].

Текстовими анаграмами можна вважати:

*«Чолов'яга заткнув за к**о**мір дитячу серветку з пл**я**мами від підливи і знай п**о**силає собі в пельку юшку ложку за ложкою, буркочучи за кожним разом. Інший же випльовує наза**д** на тарілку нерозжовані хрящі: немає зубів, щоб їх розгризти»* (голод) [53, с. 159].

*«Аптекар гортав назад **с**торінку за сторінкою. Здавалося, від нього пахло чимось піщани**м**, засущ**е**ним. Голий че**р**еп. І сам с**т**арий. Пошуки філософс**ь**кого каменя»* [53, с. 79]

*«Он хлопець підпихає ножем капусту **в** рот собі так завзято, наче для нього це питання життя чи смерті. Чудовий хід. Аж моторошно дивитися. Що**б** безпечніше їст**и**, йому треба три руки. Одри**в**ати по шм**а**точках. Для нього друга натура. Щастить **й**ому»* [53, с. 160].

*«У жінок страшний вигляд. Її годувальна чашка, і п**х**ають **у** рот ложку. Потім заставляють ліжко ширмою, щоб помирала. Приємний хлопець, той сту**д**ент, щ**о** перев'язував мене, коли **б**джола вкусил**а**. Кажуть, він перейшов у пологовий будинок»* (худоба) [53, с. 91].

Таким чином, співвідношення кількості анаграм у тексті-оригіналі та тексті-перекладі можна зобразити графічно:

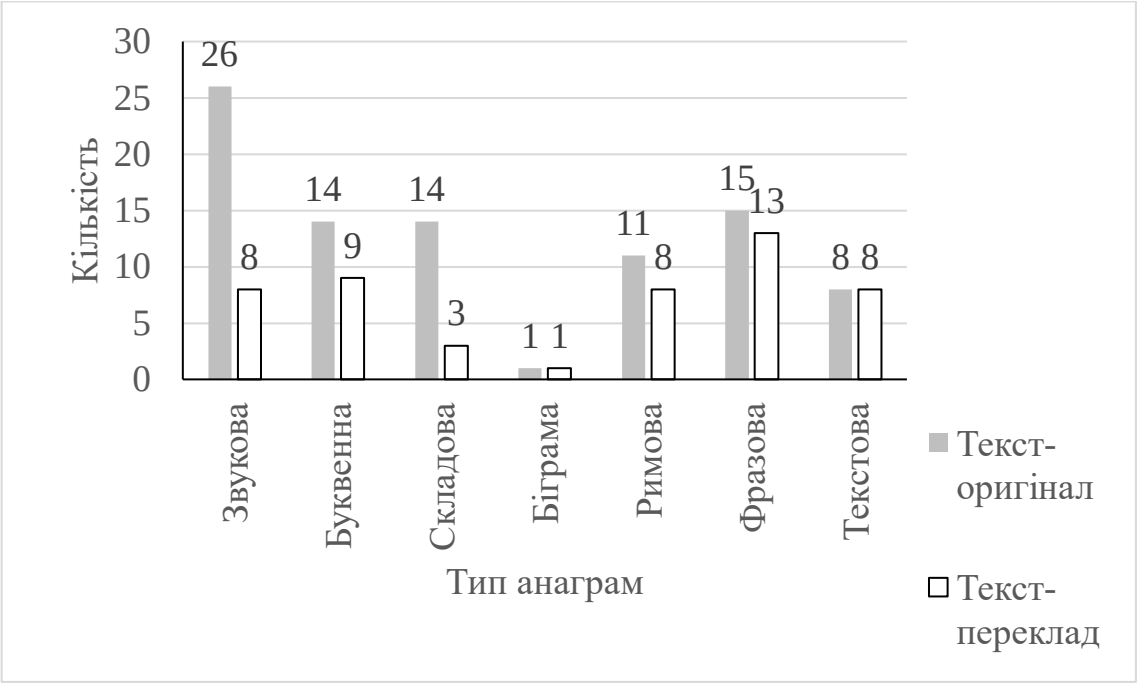

Рис. 3.20. Співвідношення кількості анаграм у тексті-оригіналі та тексті-перекладі

Кількісні показники наявності анаграм у англомовному та україномовновному текстах подано у Додатку Л.

Як бачимо, найуспішніше перекладачам вдалось відтворити фразові (13 з 15 – 87%) та текстові анаграми (8 з 8 – 100%).

При перекладі анаграм перекладачі використовували компенсацію, калькування, транскодування та вилучення. Їх кількісні показники представлені в таблиці (Таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Кількісні показники використання перекладацьких трансформацій

Тип анаграми	Компенсація	Калькування	Транскодування	Вилучення
Звукова	6	2	-	18
Буквенна	6	3	-	5
Складова	2	2	-	10
Біграма	1	-	-	-
Римова	1	7	-	3
Фразова	6	5	2	2
Текстова	4	4	-	-
Всього	26	23	2	38

Трансформація елементів змісту тексту-оригіналу, які неможливо передати, подаються за допомогою елементів іншого порядку, що компенсують втрату інформації і здатні справити подібну дію на читача, називається компенсацією. Компенсація широко використовується при перекладі звукових анаграм. Так, прикладами використання компенсації при перекладі можуть бути:

*"**Bl**ew. **Bl**ue **bl**oom is on the"* [55, с. 461].

*«**Бл**укає **Бл**ум десь **бл**изько у **бл**акиті»* [53, с. 246].

*"**B**lotchy **b**rown **b**rick houses"* [55, с. 104].

*«**П**оцвілі **ц**инамонові **ц**егляні будинки»* [53, с. 58].

Використання перекладачами компенсації допомогло зберегти задум письменника. Найчастіше так перекладаються анаграми, побудовані за допомогою анафори (як при перекладі, так і в оригіналі).

Калькування – передача складових частин слова або словосполучення у мові перекладу прямими відповідниками. Калькування використовується при передачі звукових анаграм, наприклад, у наступних випадках:

*"**What** in **wat**er did Bloom, **wat**erlover, drawer of **wat**er, **wat**ercarrier, returning to the range, admire?"* [55, с. 1102]

*«Що в **вод**і захоплювало Блума, **водо**любa, **водо**черпія, **водо**носа, коли він повертався до плити?»* [53, с. 580]

Як бачимо, перекладачі скористалися першим значенням слова "water" (у словнику – «вода»). Таким чином, анаграма при перекладі збережена за допомогою калькування.

Але, при перекладі більшості звукових анаграм було використано вилучення, де перекладачам не вдалося передати анаграми:

*"**L**ullaby. **D**ie, **d**og. **L**ittle **d**og, **d**ie"* [55, с. 513].

«Люлі-люлі, лежи собі, песику. А там довго не лежати, краще швидше дуба дати» [53, с. 272].

*"**T**he **l**ittle **n**uns! **N**ice **l**ittle **t**hings!"* [55, с. 430]

«Чернички! Любі-милі кашки-монашки!» [53, с. 229]

*"**F**ive **f**athoms out there. **F**ull **f**athom **f**ive thy **f**ather lies"* [55, с. 90].

«Глибина там сажнів п'ять. Пірнув на сажнів п'ять, мабуть, твій батько» [53, с. 50].

*"**W**ithin **w**omb **w**on he **w**orship"* [55, с. 704].

«Воно ще в матерньому недрі а вже люблене-голублене» [53, с. 367].

При такому перекладі анаграми повністю втрачаються, а в тексті-оригіналі, в другому та третьому прикладі письменник використовує анафору для побудови анаграми.

Буквенні анаграми переважно перекладаються за допомогою компенсації. Використання компенсації при перекладі буквенних анаграм можна прослідкувати у наступних випадках:

*"An approximate erection: a solicitous adversion: a gradual **elevation**: a tentative **revelation**: a silent contemplation"* [55, с. 1212].

*«Часткова ерекція; пробуджена симпатія; поступове підійм**ання**; обережне відкрив**ання**; німотне споглядання»* [53, с. 639].

*"**Clamn dever**, Lenehan said to Mr O'Madden Burke"* [55, с. 245].

*«**Мельви правнов**, — зауважив, звертаючись до містера О'Медден Берка, Ленеган»* [53, с. 129].

Саме компенсація допомогла зберегти анаграму при перекладі, передати сенс, заложений автором, його задум та настрій.

Буквенні анаграми передаються також за допомогою калькування. Прикладами використання калькування при перекладі є такі:

*"Two crossed **keys** here. A circle. Then here the name. Alexander **Keyes**, tea, wine and spirit merchant"* [55, с. 214].

*«Два схрещені **ключі**. Коло. Потім його ім'я, Александер Кейз — Алесандро **Ключчі**, торгує чаєм, вином та міцними напоями. Та й усе інше»* [53, с. 112].

Калькування, або буквальний переклад відповідного іншомовного

елемента, переклад «за зразком», оскільки з англійської “keys” – «ключі». У даному прикладі анаграмується власне ім’я.

При перекладі буквенних анаграм широко використовується і вилучення, в перекладі ці анаграми втрачаються:

*“Turning, he **s**canned the **s**hore **s**outh, his feet **s**inking again **s**lowly in new **s**ockets”* [55, с. 79].

«Вертаючись, він озирнув берег до південного рогу, і ноги знову стали поринати в нові западини» [53, с. 45].

Це можна пояснити складністю перекладу анаграм та неможливістю передавання тієї буквенної будови, яка притаманна англійському тексту.

Складові анаграми перекладаються за допомогою компенсації, калькування та вилучення.

Використання калькування при перекладі складових анаграм:

*“His mouth moulded issuing breath, unspeeched: ooeeehah: roar of cataractic planets, globed, blazing, roaring **wayawayawayawayaway**”* [55, с. 86].

*«Його уста розтулилися, та з них ані звука, лиш дихають: ооііаа: планети падають одна за одною з гуркотом, кулясті, розжарені гуркочуть **далідалідалі**»* [53, с. 48].

У цьому випадку калькування засноване на застосування прямого відповідника англійського слова “away” – «далі», що допомогло точно відтворити анаграму, використану автором роману.

Застосування вилучення при перекладі складової анаграми є різновидом лексико-змістового перекладу за допомогою пояснення ключових слів, вживання синонімічних конструкцій:

*“Lo, **le**v**in** **le**ap**in**g **li**ght**en**s in eyeb**li**nk Ireland’s westward welkin”* [55, с. 705].

«В сю мить увесь небосхил на заході Ірландії спалахнув осяяний блискавками» [53, с. 368].

*“…and their spillings done by them contrariwise to his word which forth to **bring** **br**enn**ing**ly biddeth”* [55, с. 726].

«…та за посипання їхні марнотратні сіменем, супротивні заповіді Його, которая палко закликає плодитися» [53, с. 387].

Біграма – цікавий різновид анаграми, коли з одного слова будується два. У тексті-перекладі було помічено біграму, яка з'явилась завдяки використанню компенсації:

*"**Symmetry** under a **cemetery** wall"* [55, с. 503].

*«Завжди вийде якийсь результат, якась **симетрія**, — **сім метрів** до кладовища»* [53, с. 269].

Цей приклад показує, що за допомогою компенсації перекладачам вдалося передати біграму, зберегти задум автора.

При перекладі римових анаграм використання компенсації спостерігається у виключних випадках. Передача римової анаграми за допомогою компенсації наведена у наступному прикладі:

*"M**outh**, s**outh**. Is the m**outh** s**outh** someway? Or the s**outh** a m**outh**? Must be some. S**outh**, p**out**, **out**, sh**out**, dr**outh**"* [55, с. 246].

*«Г**уби**, зг**уби**. Чи г**уби** якось ведуть до зг**уби**? Чи зг**уби** до губ? Певно, можуть якимсь чином. З**уби**, к**уби**, тр**уби**, зр**уби**, кл**уби**, кр**упи**, гр**уби**»* [53, с. 129].

Асонанс та алітерація допомогли перекладачам компенсувати анаграму, яка зустрічається у тексті-оригіналі.

Використання калькування при передачі римової анаграми зустрічається частіше:

"Muchibus thankibus" [55, с. 250].

«Красненькус дякуємс» [53, с. 132].

Калькування допомагає перекладачам зберегти анаграму в перекладі.

Римові анаграми при перекладі складно передати, а тому часто втрачаються, оскільки перекладач використовує вилучення:

*"Love**less**, land**less**, wife**less**"* [55, с. 78].

«Без любови, без рідної землі, без дружини» [53, с. 44].

Перекладач передає думку тексту, його сенс, але самої анаграми в перекладі немає.

Фразові анаграми перекладаються за допомогою компенсації, калькування, транскодування та вилучення.

Використання компенсації при перекладі фразових анаграм представлено у прикладах:

"The name on the label is ***Plumtree****. A* ***plumtree*** *in a meatpot, registered trade mark. Beware of imitations. Peatmot.* ***Trumplee****.* ***Moutpat****.* ***Plamtroo****"* [55, с. 1125].

«На етикетці прізвище ***Чорно-Сливі****.* ***Чорнослив*** *і горнятко з м'ясивом – зареєстрована марка. Стережіться підробок.* ***Сливочорн****.* ***Лсичоврон****.* ***Линвсороч****»* [53, с. 591].

*"****K.M.R.I.A.*** *– He can* ***k****iss* ***m****y* ***r****oyal* ***I****rish* ***a****rse, Myles Crawford cried loudly over his shoulder"* [55, с. 261].

*«****П. М. Я. І. С.*** *Він може* ***п****оцілувати* ***м****ою* ***я****сновельможну* ***і****рландську* ***с****раку, – гучно повідомив через плече Майлс Кроуфорд»* [53, с. 138].

Як бачимо, за допомогою компенсації перекладачам вдалося зберегти та передати анграми в тексті-перекладі.

Використання калькування при перекладі фразових анаграм прослідковується в наступних випадках:

"For instance when she asked you would you have some more Chinese tea and ***jaspberry ram*** *and when she drew the jugs too and the men's faces on her nails with red ink make you split your sides or when she wanted to go where you know she said she wanted to run and pay a visit to the Miss White"* [55, с. 645].

«Наприклад, коли вона питала, чи дати вам іще китайського чаю з ***валиновим маренням*** *і коли вона малювала собі на нігтях червоним чорнилом кухлики і чоловічі лиця, то боки порвеш од сміху, або коли вона збиралася в одне місце, то казала, що хоче збігати у гості до міс Вайт»* [53, с. 340].

*“**Madam**, I’**m Adam**”* [55, с. 244].

*«**Мадам**, я **Адам**»* [53, с. 128].

Калькування дозволяє зберегти всі анаграми. В першому прикладі англ. “jaspberry ram” – “raspberry jam”, укр. «валинове маренння» – «малинове варення».

Транскодування передбачає безперекладне вживання іноземного слова, коли звукова та графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу. Цей прийом виявився вдалим при передачі фразових анаграм українською мовою. Прикладами використання транскодування для передачі фразових анаграм є:

“Leopold Bloom, Ellpodbomool, Molldopeloob, Bollopedoom, Old Ollebo, M.P” [55, с. 1114].

«Леопольд Блум, Ельподбомул, Мольдопелуб, Болльопедум, Мольб Оло, деп» [53, с. 586].

*“**Woodwind** like **Goodwin**’s name”* [55, с. 515].

*«А назва дерев’яних інструментів нагадує прізвище нашого професора **Гудвіна**»* [53, с. 275].

У першому випадку бачимо повну анаграму, яку перекладачі вдало зберегли за допомогою транскодування. В другому прикладі перекладачі дають додаткове пояснення, використовують описовий переклад: «Англійською мовою дерев’яні інструменти woodwind, а прізвище професора Goodwin».

Використання вилучення при перекладі фразової анаграми не дозволяє зберегти її у тексті-перекладі:

*“But **Ann Hathaway**?”* [55, с. 341] *“If others have their will **Ann hath a way**”* [55, с. 342]

*«Але як щодо **Енн Гетевей**?»* [53, с. 181] *«Не одна дівочка з Віллом хотіла, а лиш Енн сама з ним зійтися зуміла»* [53, с. 181].

На жаль яскраво виражена анаграма в тексті-оригіналі повністю втрачена в українському перекладі.

Як зазначалося вище, текстові анаграми передають атмосферу тих подій про як пише автор. В українському перекладі всі текстові анаграми Дж. Джойса вдалося зберегти. Переклад текстових анаграм здійснювався шляхом компенсації та калькування, причому, з однаковою частотою.

Використання компенсації при передачі текстових анаграм представлено у наступному прикладі:

*"All crossed **t**hemselves and stood up. Mr. Bloom glanced about him and then stood up, looking ove**r** the risen hats. Stand **u**p at the go**s**pel of course. **T**hen all settled down on thei**r** knees again and he sat back quietly in his bench. The priest came d**o**wn from the al**t**ar, holding the thing out from him, and he and the massboy answered each other in Latin"* (trust, rot) [55, с. 143].

*«Парафіяни перехрестилися і підвелися. Містер **Б**лум ози**р**нувся довкола і підвівся й собі, дивлячись понад кап**е**лю**х**ами тих, що підвелися попереду. Підводяться, ясна річ, **н**а знак пошани до Євангелі**я**. Потім усі зно**в**у уклякли навколі**ш**ки, а він сів собі на лавку. Панотець зійшов зі олта**р**я, трим**а**ючи перед собою ту штуку, я став латиною перемовлятися із служкою»* (брехня, віра) [53, с. 77].

Ситуація, яка описується, повинна була б занурити читача в атмосферу релігійного хвилювання, але завдяки тонкій іронії автора, який висміює існуючий порядок суспільного життя, намагається піддати суспільні вади загальному осуду, змушує його використати текстову анаграму, яка спонукає читача сприйняти не лише атмосферу собору, де царює релігійна віра, але й відчути брехливість ситуації (виникає поняття «брехня»). Авторський задум, особливу атмосферу тексту вдається зберегти та передати у тексті-перекладі за допомогою компенсації.

Використання калькування при перекладі текстової анаграми також дозволяє зберегти її:

*"Her sl**im** legs running u**p** the staircase"* (imp) [55, с. 114].

*«Її тоненькі ноги **бі**жать угору **с**ходами»* (біс) [53, с. 63].

При перекладі цього речення використано перші відповідники слів.

І все ж, найчастіше при перекладі анаграм використовується вилучення, оскільки, як зазначає О. Ребрій, анаграми практично неможливо відтворити при перекладі. На другому місці за частотою використовується компенсація та калькування.

Але є особливості перекладу різних типів анаграм. Так, текстові та фразові анаграми перекладаються переважно за допомогою компенсації та калькування, римові – за допомогою калькування, звукові, буквенні та складові анаграми є найважчими для перекладу, а тому у переважній більшості відбувається їх вилучення з тексту.

Є випадки, коли в тексті-оригіналі буквенна анаграма будується за допомогою анафори:

*"**S**inbad the **S**ailor and **T**inbad the **T**ailor and **J**inbad the **J**ailer and **W**hinbad the **W**haler and **N**inbad the **N**ailer and **F**inbad the **F**ailer and **B**inbad the **B**ailer and **P**inbad the **P**ailer and **M**inbad the **M**ailer and **H**imbad the **H**ailer and **R**inbad the **R**ailer and Dinbad the Kailer and Vinbad the Quailer and Linbad the Yailer and Xinbad the Phthailer"* [55, с. 1217].

При перекладі компенсація дозволяє зберегти анаграму, але вона стає складовою та будується за допомогою анафори, алітерації та асонансу:

*«Синбад-Мореплавець та Крійзад-Куприкравець та Типкат-Тюрмовправець та Гинь**гад-Г**оре**да**вець та Пропад-Пазурявець та **Помля**т-**Пом**и**ля**вець та Припад-Поручавець та **Цебр**ат-**Цебер**явець та **Кульг**ат-**Кольч**угавець та Грім**град-Град**ограве**ц**ь та Брийбрад-Брусоправець та **Капст**ад-**Капуст**явець та **Курп**ат-**Куріп**кавець та **Замк**ат-**Зам**и**к**авець та **Сухат-Сух**о**та**вець»* [53, с. 641].

Таким чином, у Розділі 3 подано результати дослідження анаграм при перекладі. Наведені кількісні показники наявності анграм у тексті-оригіналі. Зазначається, що у тексті-оригіналі знайдено 89 різних типів анаграм за будовою. У тексті-перекладі зустрічаються такі ж різновиди анаграм, як і у тексті-оригіналі.

Загалом було опрацьовано 89 прикладів анаграм (100%), з них в англійському тексті 26 звукових анаграм (29%), 14 буквенних (16%), 14 складових (16%), 1 біграма (1%), 11 римових (12%), 15 фразових (17%), 8 текстових (9%). В українському тексті 39 анаграм не збереглося, оскільки, зважаючи на складність передачі анаграм, перекладачі часто вилучають їх з тексту. Інші типи анаграм за будовою (50 (100%)) розподілено таким чином: 8 звукових (16%), 9 буквенних (18%), 3 складових (6%), 1 біграма (2%), 8 римових (16%), 13 фразових (26%) та 8 текстових (16%).

Встановлено, що найуспішніше перекладачам вдалось відтворити фразові (13 з 15 – 87%) та текстові анаграми (8 з 8 – 100%).

При перекладі тексту-оригіналу використовується компенсація, калькування, транскодування та вилучення (Додаток М). Найчастіше за все при перекладі анаграм використовується вилучення (43%). На другому місці за частотою використовується компенсація (29%) та калькування (26%). Виявлено також особливості перекладу різних типів анаграм. Так, при перекладі звукових, складових та буквенних анаграм частіше застосовують вилучення: 69% – при перекладі звукових анаграм, 36% – при перекладі буквенних, 71% – при перекладі складових. Зроблено висновок про те, що звукові, буквенні та складові анаграми є найважчими для перекладу, саме тому у переважній більшості відбувається їх вилучення з тексту. Компенсація використовується при перекладі усіх типів анаграм, за її допомогою передано 23% звукових анаграм, 42% – буквенних, 40% – фразових та 50% – текстових. Текстові, фразові та римові анаграми успішно передаються за допомогою калькування. Так, калькування використане при перекладі 50% текстових анаграм, 64% – римових та 33% – фразових. Встановлено, що найуспішніше перекладачам вдалось відтворити фразові (13 з 15 – 87%) та текстові анаграми (8 з 8 – 100%).

ВИСНОВКИ

У роботі проаналізовано анаграму як лінгвістичне та художнє явище та встановлено закономірності відтворення анаграм при перекладі. На основі дослідження 89 анаграм, вилучених методом наскрізної вибірки з роману Дж. Джойса «Улісс» та їх відповідників українською мовою, вилучених з українського перекладу, зроблено комплексний аналіз особливостей передачі англомовних анаграм українською мовою.

1) На основі аналізу наукової літератури визначно сутність анаграми як лінгвістичного явища, встановлено, що анаграма є одним із фоносемантичних засобів мови, не лише засобом формальної організації тексту, а зверненням до змісту, «є його сумою, підсумком, резюме». Вивчення анаграм грунтується на роботах О. Пузирьова, В. Топорова, В. Лукіна, Г. Берестнєва, Т. Бонч-Осмоловської та інших дослідників. Останні дослідження розглядають анаграму в якості ознак інтертекстуальності, як спосіб смисловираження, семантичне поняття, як формотворчий чинник. Керуючись думкою В. Лукіна, що «анаграма – це своєрідне готове, хоч і неявне, формулювання сенсу тексту», зроблено висновок, що кожний художній текст містить в собі анаграму, більш або менш виражену.

Зроблено загальну характеристику вихідного тексту, встановлено час написання роману Дж. Джойса «Улісс», його жанрові особливості та унікальність. Розглянуто роль анаграм у художньому тексті, зазначається, що наявність анаграми впливає на його інтерпретацію, Завдяки анаграмам встановлюються більш тісні формальні та смислові зв’язки між словами.

2) Проаналізовано тлумачення поняття «анаграма». Зазначається, що анаграма зародилася в античності, отримала розвиток в добу класицизму, широко використовується в літературі постмодернізму. Термін «анаграма» вживається у двох значеннях: як «поетична етимологія імені або символічної назви», або «синтагматично суворо впорядкований спосіб розгортання мовлення».

Узагальнення теоретичних поглядів на проблему анаграм у прозаїчному

тексті дозволило запропонувати наступне визначення терміну «анаграма»: анаграма – один із фоносемантичних засобів мови, спосіб звукової організації тексту, що передбачає часткове повторення звукового складу певного слова в інших словах тексту, є випадковими точками тексту в його буквенно-звуковому трактуванні. Причому, кожен текст містить в собі анаграму.

3) Встановлено паралелізм сенсу та звучання при сприйманні тексту роману Дж. Джойса, а саме тих частин, де автор використав анаграми.

Встановлено, що художній переклад є особливим видом перекладу, оскільки не лише передає зміст, але й повинен враховувати ті художні засоби та прийоми, які використовує автор оригіналу, зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту, якомога точно відтворити ідею автора та спосіб втілення цієї ідеї.

Застосувавши структурно-стильовий аналіз художнього тексту до роману Дж. Джойса «Улісс» та зважаючи на стильові константи літератури «потоку свідомості» розглянуто особливості авторського викладення тексту, особливості роману «Улісс», як роману модерністського. Ці особливості підкреслюються створеними автором анаграмами, що підсилюють, роблять яскравішими почуття читача, допомагають йому зрозуміти внутрішній світ героїв, зануритись у їх переживання та особливості сприйняття світу. Використавши прийом «потік свідомості», Дж. Джойс розкрив усі можливості внутрішнього монологу, побудувавши на його основі масштабний твір. Цей прийом допоміг автору роману передати дух часу: відчуття дисгармонії сучасного світу, нестабільність становища окремої особистості в ньому, її відчуження та невизначеність. Анаграма стала одним із засобів передачі потоку свідомості персонажів, за її допомогою автору вдається передавати різноманітні чуттєві переживання – акустичні, тактильні, смакові, нюхові, зорові. Створення та використання анаграм стало авторським прийомом при побудові сюжету, характеристиці героїв та їх вчинків, відображенні внутрішнього світу та переживань персонажів.

Кожна деталь доповнюється образами, асоціаціями, враженнями, які відображають суб’єктивний світ персонажів та допомагають читачеві глибше зрозуміти проблеми, окреслені у творі. Ці враження підкреслюються

анаграмуванням окремих частин тексту, що посилює враження від прочитаного. Анаграми створюють та посилюють найскладніші алегорії, якими насичено роман. Саме алегорії розкривають смисл задуму автора, справжній зміст книги. Анаграми також сприяють створенню особливої ритмічної організації тексту, яка допомагає сформувати певні образи, фрагменти та настрої. Анаграмований текст відіграє провідну роль у створенні символіки роману.

4) Встановлено, що відтворення анаграм при перекладі відбувається на різних рівнях: фонетичному, графічному, функціональному, семантичному, сенсоутворюючому. Все залежить від типу анаграми та від особливостей її будови.

З'ясовано, що особливості анаграм зумовлені природою їх виникнення, а саме лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами, які впливають на функціонування та сприйняття анаграм у тексті та вимагають їх врахування при перекладі для збереження задуму автора, оскільки наявність анаграми впливає на інтерпретацію тексту. Проаналізовано функції анаграм, серед яких визначають лейтмотивну, текстоутворюючу, конституюючу, ігрову, емотивну та сугестивну. Завдяки анаграмам встановлюються більш тісні формальні та смислові зв'язки між словами.

На основі досліджень В. Лукіна, В. Топорова та інших науковців зроблено висновок про ознаки наявності анаграм у тексті та про те, що кожен текст має потенційну анаграму. Визначено методику вивчення анаграм. У дослідженні було використано комплексну методику, що передбачає застосування загальнонаукових методів дослідження для інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу. Використано також комплекс методів лінгвістичного аналізу та метод кількісних підрахунків. Порівняльний аналіз стилістично значимих фактів англійської та української мови, семантико-стилістичний аналіз художніх текстів дозволили з'ясувати формальні та змістові характеристики анаграм.

З'ясовано принципи побудови анаграм. Аналіз наукової літератури допоміг розглянути типологію анаграм як фоносемантичного засобу мови за різними критеріями та на основі досліджень Ю. Казаріна, Г. Берестнєва, Т. Бонч-

Осмоловської продемонстровано, що за будовою анаграми можуть бути звуковими, буквеними, складовими, біграмами, римовими, фразовими та текстовими. Це дозволило розподілити виявлені у текстах (оригіналу та перекладу) анаграми за типами.

Узагальнено погляди науковців щодо перекладу анаграм, встановлено закономірності та шляхи відтворення анаграм при перекладі. Показано, що перекладати анаграми доцільно за допомогою лексичних та граматичних трансформацій. Встановлено, за допомогою яких саме трансформацій передано анаграми у тексті-перекладі. При перекладі роману Дж. Джойса «Улісс» перекладачі найчастіше використовують калькування, компенсацію, вилучення та транскодування. При перекладі анаграм різних типів частотність використання різноманітних трансформацій відрізняється. Так, при перекладі звукових, складових та буквенних анаграм частіше використовується вилучення: 69% – при перекладі звукових анаграм, 36% – при перекладі буквенних, 71% – при перекладі складових. Зроблено висновок про те, що звукові, буквенні та складові анаграми є найважчими для перекладу, саме тому у переважній більшості відбувається їх вилучення з тексту. Компенсація використовується при перекладі усіх типів анаграм. За допомогою компенсації передано 23% звукових анаграм, 42% – буквенних, 40% – фразових та 50% – текстових. Текстові, фразові та римові анаграми успішно передаються за допомогою калькування. Калькування застосовано при перекладі 50% текстових анаграм, 64% – римових та 33% – фразових. Встановлено, що найуспішніше перекладачам вдалось відтворити фразові (13 з 15 – 87%) та текстові анаграми (8 з 8 – 100%).

Загалом було опрацьовано 89 прикладів анаграм (100%), з них в англійському тексті 26 звукових анаграм (29%), 14 буквенних (16%), 14 складових (16%), 1 біграма (1%), 11 римових (12%), 15 фразових (17%), 8 текстових (9%). В українському тексті 39 анаграм не збереглося, оскільки при їх передачі перекладачі використали прийом вилучення. Інші типи анаграм за будовою (50 (100%)) розподілено таким чином: 8 звукових (16%), 9 буквенних (18%), 3 складових (6%), 1 біграма (2%), 8 римових (16%), 13 фразових (26%) та 8 текстових (16%).

Встановлено, що не всі авторські анаграми відтворено при перекладі. Це можна пояснити складністю анаграмованого тексту-оригіналу та неможливістю підібрати анаграмований аналог українською мовою. Крім того, на переклад англійського тексту могло вплинути і суб'єктивне сприймання перекладача. Можливо, він просто «не помітив» анаграмованої частини тексту, оскільки, як було сказано вище, все залежить від індивідуального сприймання тексту.

Але, потрібно зазначити, що анаграми, які збереглись при перекладі еквівалентні оригіналу та передають авторський задум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Наукові праці

1. Баевский В. С. Лингвистические, математические, семиотические и компьютерные модели в истории и теории литературы. М.: Языки славянской культуры, 2001. 336 с.

2. Баевский В. С. Фоника стихотворного перевода: анаграммы. Проблемы стилистики и перевода. Смоленск, 1976. С. 41-50.

3. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв. Вісник Сумського держ. ун-ту. 2007. Т. 2. С. 62–67.

4. Берестнев Г. И. Философские аспекты анаграмм. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки. 2014. Вып. 6. С. 63-71.

5. Берестнев Г. И. Аспекты функциональности анаграмм в российской поэзии. Слово.ру. Балтийский акцент., Изд-во БФУ им. И. Канта. Калининград, 2016, № 1, С. 7 – 26.

6. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень. [текст]: навч. посіб. Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

7. Бойко Н. В. Екстралінгвістичний контекст латинськомовної історичної анаграми. Studia linguistica: Зб. наук. праць. Вип. 3. К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. С. 28–34.

8. Болотнова Н. Н. Филологический анализ текста: учебное пособие. Москва: «Флинта», 2007. 520 с.

9. Векшин Е. Синтактика анаграммы. Проблемы изучения анаграмм: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. Проф. Ю.А.Сорокина. М.; Пенза, 1995, 140 с. С.18-31.

10. Винниченко Л. В. Анаграма в поемі «Мільтон» В. Блейка. Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 6. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С. 152-154.

11. Віконська Дарія.Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя. Жінка в чорному: Етюди, поезії в прозі, нариси, діалоги. Піраміда 2013. 184 ст.
12. Головченко Н. І. Література модернізму: художній стиль, методика вивчення. Навчальний посібник. К.: Освіта України, 2011 . 236 с.
13. Гудманян А. Г., Сітко А.В., Єнчева Г.Г. Вступ до перекладознавства: навчальний посібник для студентів спеціальності «Переклад». Вінниця: Нова Книга, 2017. 296 с.
14. Эко У. Поэтики Джойса: Пер. с итал. СПб.: «Симпозиум», 2003. 496 с.
15. Иванов В. В. О языковых причинах трудностей перевода художественных текстов. М., 1967. С. 37.
16. Исследования по структуре текста: [сб. ст.] АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики; отв. ред. Т. В. Цивьян. М.: Наука, 1987. 301 с.
17. Івашова В. Безвихідь Джеймса Джойса «Всесвіт» (Київ). 1966. № 5. С. 104-113
18. Климкова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте. Филологические науки. М., 1991. № 1. С. 45-54
19. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. К.: Юніверс, 2003. 280 с.
20. Корниенко О. А. Игровая поэтика в литературе: учеб. пособие. Киев: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 242 с.
21. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.».2-е изд., перераб. М.: Просвещение, 1988. 192 с.
22. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах. Чернівці: Рута, 2004. 416 с.
23. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики. М.: Просвещение, 1988. 159 с.
24. Левицкий В. В. Семантика и фонетика. Пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований. Черновцы: Изд-во Чернов. ун-та, 1973. 102 с.
25. Лукин В. А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. М., 1999. 196 с.

26. Лукин В. А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа: Учеб. для филол. спец. вузов. М.: Издательство «Ось-89», 1999. 192 с.
27. Магістерська робота з перекладознавства: від теорії до практики [текст]: навч. посіб. уклад.: О. Ю. Моісеєнко, С.В. Перова. Старобільськ: вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2017. 151 с.
28. Мацько Л. І. Стилістика української мови: [підручник] Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. К.: Вища школа, 2003. 426 с.
29. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін.; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К.: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с.
30. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный. М.: Воениздат, 1980. 237 с.
31. Москвин В. П. Выразительные средства современной русской речи: Тропы и фигуры: терминол. слов.-справ. 3-е изд., испр. и доп. Ростов н/Д: Феникс, 2007. 940 с.
32. Москвин В. П. О типах и функциях звуковых повторов. Русская словесность. 2006. № 8. С. 63-69.
33. Николаева Т. М. Единицы языка и теория текста. Исследования по структуре текста. М.: Наука, 1987. 302 с. С.27-57.
34. Петрина О. С. Методологічні засади дослідження англомовних та українських терміносистем банківської сфери. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1, № Вип. 3. С. 174-179.
35. Проблемы изучения анаграмм: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. проф. Ю. А. Сорокина. М.; Пенза, 1995, 140 с.
36. Пузырев А. В. Парадигматический и синтагматически й аспекты фоносемантических средств языка. Фоносемантическиеисследования: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. проф. С. В. Воронина и доц. А. В. Пузырева. Вып. 1. Пенза, 1990. С. 51-69. С. 64.
37. Пузырев А. В. Анаграммы как явление языка. Опыт системного осмысления. Доклад. Саратов, 1995. 39 с.

38. Пузырев А. В. Анаграммы как явления языка: опыт системного осмысления. М.: Ин-т языкознания РАН; Пенза: ПГПУ имени В. Г. Белинского, 1995. 378 с.
39. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: [монографія]. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
40. Рейнгольд Н. История литературы XX века. Английская литература модернизма: история, проблематика. М.: РГГУ, 2017. 780 с.
41. Рейнгольд, Н. И. Модернизм в английской литературе. История. Взгляды. Программные эссе. Москва: Рос. гос. гуманитарн. ун-т, 2019. 561 с.
42. Соссюр Ф. де. Отрывки из тетрадей Ф. де Соссюра, содержащих записи об анаграммах. Труды по языкознанию; [пер. с франц. яз. В. Иванова]. М., 1977. С. 639–645.
43. Топоров В. Из исследований в области анаграммы. Структура текста-81: тезисы симпозиума / редкол. В. В. Иванов [и др.]; Институт славяноведения и балканистики АН СССР. М.: [б.и.], 1981. 184 с. С.109-121.
44. Топоров В. Н. К исследованию анаграмматических структур (анализы). Исследования по структуре текста. М., 1987. С. 193-238.
45. Фоносемантические исследования: Межвузовски й сборник научных трудов. Ред. проф. С. В. Пороннnп и доц. А. В. Пузырева. Вып. 1. Пенза, 1990.
46. Холод А. Факторы порождения анаграмм. Проблемы изучения анаграмм: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. Проф. Ю.А.Сорокина. М.; Пенза, 1995, 140 с. С.72-78.
47. Хоружий С. «Улисс» в русском зеркале. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. 384 с.
48. Чередниченко О. І. Український переклад: З минулого до сьогодення. Од слова путь верстаючи й до слова…: Збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 21-31.
49. Шунейко А. А. Анаграммы и сходные приемы. Проблемы изучения анаграмм: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. Проф. Ю.А.Сорокина. М.; Пенза, 1995, 140 с. С.31-39.
50. Ямпольский, М. Б. Память Тиресия: Интертекстуальность и кинематограф.

Ред. О.В.Аронсона. М.: РИК «Культура», 1993. 456 с.

51. Ellmann R. James Joyce. - Oxford, London, Glasgow : Oxford University Press, 1983. - 887 p.

52. Wheatley H. B. Of anagrams: a monograph treating of their history. London, 1862. 186 p.

Джерела матеріалу дослідження

53. Джойс, Джеймс. Улісс: роман; з англ. пер. О. Терех, О. Мокровольський; Коментар, О. Мокровольський; До дня Джеймса Джойса, післямова, В. Скуратівський. К.: Вид-во Жупанського, 2015. (Майстри світової прози). 736 с.

54. Джойс Дж. Улисс: роман; пер. с англ. В. Хинкиса, С. Хоружего. М.: Иностранка, Азбука-Аттикус, 2014. 928 с.

55. Joyce J. Ulysses. URL: https://www.planetebook.com/ulysses/

Довідкова література

56. Академічний тлумачний словник української мови URL: http://sum.in.ua/

57. Анатолій Івченко. Новий орфографічний словник української мови. Навчальна книга – Богдан. 2007. 712 с.

58. Літературознавчий словник-довідник, ред. рада: Р. Т. Гром'яка та ін. 2-ге вид., випр. і доповн. К.: Академія, 2007. 753 с.

59. Cambridge dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org

60. Longman. URL: https://www.ldoceonline.com

61. Macmillan. URL: https://www.macmillandictionary.com

62. Multitran. URL: https://www.multitran.com

63. Wooordhunt. URL: https://wooordhunt.ru/word/welcome

Інтернет-джерела

64. Аникин, Геннадий Викторович. История английской литературы: [учеб. для студентов пед. ин-тов по специальности «Иностр. яз.»] Г. В. Аникин, Н. П. Михальская. Изд. 2-е, перераб. и испр. М.: Высш. шк., 1985. 430 с. URL: http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/mihalskaya-anikin-angliya/james-joyce.htm

65. Асратян З.Д. Анаграмма как синергетический аспект тематизации и

концептуализации художественного текста URL: https://researchjournal.org/languages/anagramma-kak-sinergeticheskij-aspekttematizacii-i-konceptualizacii-xudozhestvennogo-teksta/

66. Беценко Т. П. Види аналізу художнього тексту. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64(2). С. 239-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2017_64%282%29_31

67. Бонч-Осмоловская Т. Курс лекций по комбинаторной литературе. Лекция 3. Комбинаторная литература: анаграммы. URL: https://www.ashtray.ru/main/texts/bonch_course/l3AA.htm.

68. Боса Т. С. Художній переклад у сучасному мовознавстві. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2010. № 11. С. 5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2010_11_4

69. Высоцкая М. С. Анаграммирование как структурно-смысловой элемент музыкального текста (на материале сочинений Фараджа Караева) / «Проблемы музыкальной науки», 2010. №2 (7). С. 204-209. URL: http://www.karaev.net/t_vysotskaya5_anagrammirovanie_r.html

70. Гирина Н. А. Анафония в русской классической литературе: На материале художественной прозы Л.Н. Толстого и Ф.М. Достоевского: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.01. Пенза, 2004. 177 с. URL: https://www.dissercat.com/content/anafoniya-v-russkoi-klassicheskoi-literature-na-materiale-khudozhestvennoi-prozy-ln-tolstogo

71. Гончаренко Е. П. Сторінками українського Джойса (переклад та аналіз першого епізоду роману «Улісс») Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2015. Вип. 14. С. 240-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_14_67

72. Дементьев И. О. «Что (не) написал Соссюр»: полвека дискуссий о теории анаграмм. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. №8. С. 17-25 URL: https://cyberleninka.ru/article/n/chto-ne-napisal-sossyur-polveka-diskussiy-o-teorii-anagramm1

73. Дмитровская М. Первая конференция «Анаграммы: семантическое

варьирование и текстопорождающие возможности» / Слово.ру: Балтийский акцент. 2014. Том 5, № 3-4. С. 126-133 URL: http://194.106.195.45/slovo/1928/5601/

74. Кабанова, И. В. Зарубежная литература XX века : учебное пособие 2-е изд. Москва: ФЛИНТА, 2009. 472 с. URL: https://licey.net/free/15analiz_proizvedenii_zarubezhnyh_pisatelei_biografii_inostrannyh_pisatelei/61-zarubezhnaya_literatura/stages/2071-uliss_dzh_dzhoisa.html

75. Казарин Ю. В. Типы поэтической анаграммы. Дергачевские чтения 2000. *Русская литература: национальное развитие и региональные особенности*: материалы международной научной конференции, Екатеринбург, 10–11 октября 2000 г. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2001 . Ч. 2. С. 118-126. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/49764/1/dc-2000-2-029.pdf

76. Касяненко Д. С. До питання практичних дій перекладача та закріплених за ними понять. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 250-252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_45_74

77. Касьяненко О. О. До питання про переклад анаграми в романі Д. Брауна «Код да Вінчі». Англістика та американістика. 2014. Вип. 11. С. 115-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/antame_2014_11_28

78. Кушнерик В. До проблеми фоносемантизму у германських та слов'янських мовах. Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія. 2011. Вип. 547-548. С. 99-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2011_547-548_19

79. Линтвар О. М. До проблеми художнього перекладу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2012. Вип. 30. С. 144-147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_30_45

80. Михайлов-Горыня К.А. Эссе о языковых играх. URL: https://ansya.ru/health/k-a-mihajlov-gorinya-esse-o-yazikovih-igrah-chaste-on-diven-pa/main.html

81. Новікова Т. В. Художні засоби оформлення перекладного тексту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2014. Вип. 11(1). С. 143-145. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_11%281%29__40

82. Павлищева Я. А. Феномен техники потока сознания в литературе модернизма SCI-ARTICLE.RU науч. период. электрон. рецензируемый журн. 2014. № 12. С. 71–81. URL: http://sci-article.ru/stat.php?i=1407339586

83. Пузырёв А.В., Шадрина Е.У. Теория анаграмм Ф. де Соссюра в изложении Ж. Старобинского. Актуальные проблемы психологии, этнопсихолингвистики и фоносемантики: Материалы Всероссийской конференции (Пенза, 8 – 11 декабря 1999 г.). М.; Пенза: Институт психологии и Институт языкознания РАН; ПГПУ им. В.Г.Белинского, 1999. С. 170-184 URL: http://puzyrev-a-v.ru/?q=content

84. Ребрій О. В., Панькова А. В. Як перекласти головоломку і не зламати голову. Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон, 2020. №2. С. 135-143 URL: https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/581

85. Чернікова О. І. Класифікація звукових повторів як складової поетики художнього тексту (на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкієна). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2011. Вип. 27. С. 345-351. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2011_27_79

86. Шатова И. Н. К вопросу об анаграмматическом методе интерпретации художественных текстов. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. 2010. Вип. 15. С. 334-341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_15_55

87. Шеина С. «Поэзия Джеймса Джойса в контексте его творчества» URL: http://www.james-joyce.ru/articles/poezia-joyce-v-kontekste-ego-tvorchestva.htm

88. Эпштейн, М. Анафраза: языковой феномен и литературный прием. Вопросы литературы. 2006. № 5. С. 227-247. URL: http://www.emory.edu/INTELNET/anaphrase.html

ДОДАТКИ

Функції анаграм

Додаток Б

Типологія анаграм

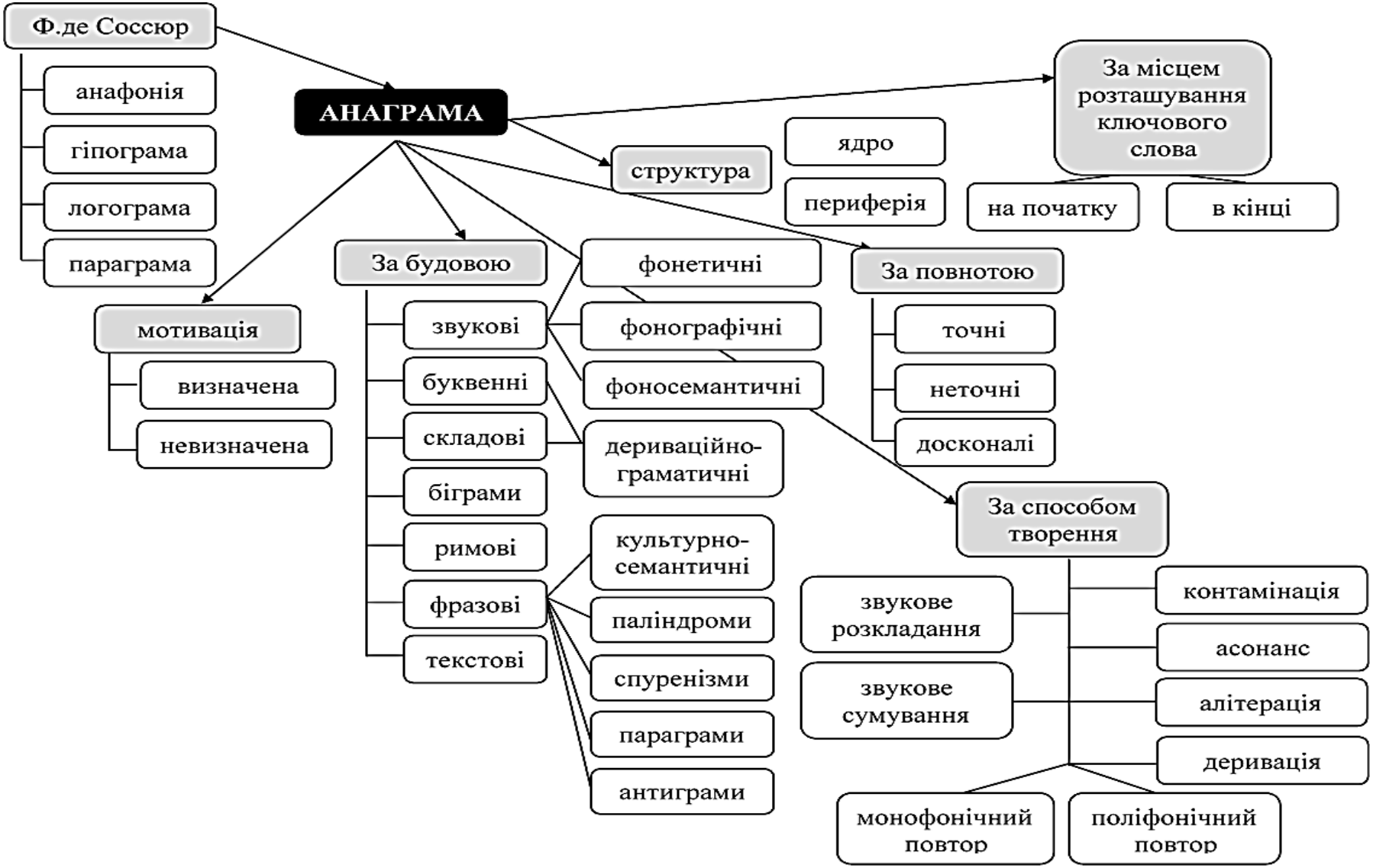

Додаток В

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Звукові анаграми

Wave**w**hite **w**edded **w**ords shimmering on the dim tide. [55, с. 14]	Білопінних поєднаних слів мерехтіння в припливі імлавому. [53, с. 11]
A poor soul gone to heaven: and on a heath beneath winking stars a fox, **r**ed **r**eek of **r**apine in his fur, with merciless bright eyes scraped in the earth, listened, scraped up the earth, listened, scraped and scraped. [55, с. 48]	Бідолашна душа пішла на небо, а на вересовому пустищі під зоряним мерехтінням лис із червоним хижим полиском свого хутра, з безжальним блиском в очах рив землю, дослухався, відкидав землю, дослухався, рив і рив. [53, с. 29]
The lions couchant on the pillars as he passed out through the gate: toothless **t**errors. [55, с. 63]	Він пройшов у ворота, обабіч на постаментах лежать леви – беззубі страховидла. [53, с. 36]
It **f**lows purling, widely **f**lowing, **f**loating **f**oampool, **f**lower un**f**urling [55, с. 89]	А вони шумлять, розпливаючися довкола, пирскаючи піною, що вибухає так, неначе то розпукуються пелюстки квітів. [53, с. 50]
Five **f**athoms out there. **F**ull **f**athom **f**ive thy **f**ather lies. [55, с. 90]	Глибина там сажнів п’ять. Пірнув на сажнів п’ять, мабуть, твій батько. [53, с. 50]
Blotchy **b**rown **b**rick houses. [55, с. 104]	По**ц**вілі **ц**инамонові **ц**егляні будинки. [53, с. 58]
Wheels **w**ithin **w**heels. [55, с. 289]	Колеса в колесах. [53, с. 153]
Scoffing up **s**tewgravy with **s**opping **s**ippets of bread. [55, с. 302]	А той вимочує підливу кришениками хліба. [53, с. 160]

Gulp. **G**rub. **G**ulp. **G**obstuff. [55, с. 303]	Ковтай. Глитай. Ковтай. Що лізе в пельку. [53, с. 160]
Peter **P**iper **p**ecked a **p**ech of **p**ick of **p**eck of **p**ickled **pepp**er. [55, с. 353]	**П**ітер **П**айпер **п**ік, **п**ік і на**п**ік **п**ічкурів **п**івтори **п**ательні на **п**робу. [53, с. 182]
Cu**ck**oo! **C**u**ck**oo! **C**u**ck** Mulligan **c**lu**ck**ed lewdly. [55, с. 382]	Ку-ку! Ку-ку! — сласно проспівав Рогасень Мулліган. [53, с. 203]
The **l**ittle **n**uns! **N**ice **l**ittle **t**hings! [55, с. 530]	Чернички! Любі-милі кашки-монашки! [53, с. 229]
Blew. **Bl**ue **bl**oom is on the. [55, с. 461]	**Бл**укає **Бл**ум десь **бл**изько у **бл**акиті. [53, с. 246]
Tipping her **t**epping her **t**apping her **t**opping her. **T**up. [55, с. 496]	Крити її, брити її, шпарити її, харити її. Шпок. [53, с. 265]
Lullaby. **D**ie, **d**og. **L**ittle **d**og, **d**ie. [55, с. 513]	Люлі-люлі, лежи собі, песику. А там довго не лежати, краще швидше дуба дати. [53, с. 272]
Before **b**orn **b**liss **b**a**b**e had. [55, с. 704]	Ще не народженим дитям уже опікуються. [53, с. 367]
Within **w**omb **w**on he **w**orship. [55, с. 704]	Воно ще в матерньому недрі а вже люблене-голублене. [53, с. 367]
That man her **w**ill **w**otting **w**orthful **w**ent in Horne’s house. [55, с. 705]	І відавши муж сей воля її добра єсть уступив до хоромів Горнових. [53, с. 368]
Green is the **g**rass that **g**rows on the **g**round. [55, с. 734]	Зеленою хай буде вся трава, що росте на цій землі! [53, с. 383]
into a pair of **b**lack **b**athing **b**agslops. [55, с. 895]	в чорних купальних трусах. [53, с. 472]
His voice is heard **m**ellow from afar, **m**erciful **m**ale, **m**elodious[55, с. 898]	Вже здаля знов долинає його голос, **м**ужній і **м**илостивий, **м**’який та **м**елодійний: [53, с. 474]

Master! **M**istress! **M**antamer! [55, с. 913]	**П**ане! **П**ані! **П**риборкувачу чоловіків! [53, с. 482]
room **r**ight **r**oundabout the **r**oom. [55, с. 955]	обкручує кімнату довкола кімнати. [53, с. 506]
they were too far **s**imply **s**at in his **s**eat near the end of lower Gardiner **s**treet and looked after their lowbacked car. [55, с. 1092]	**с**идів **с**обі на **с**воєму **с**идінні в кінці Долішньої Гардинер-**с**тріт і дивився їхньому низькопосадковому повозу вслід. [53, с. 574]
What in **w**ater did Bloom, **w**aterlover, dra**w**er of **w**ater, **w**atercarrier, returning to the range, admire? [55, с. 1102]	Що в **в**оді захоплювало Блума, **в**одолюба, **в**одочерпія, **в**одоноса, коли він повертався до плити? [53, с. 580]
that train again weeping tone once in the **d**ear **d**eaead **d**ays beyondre call close my eyes [55, с. 1265]	знову цей потяг жалібне виття в ті **д**аааавні **д**орогі **д**ні приплющити очі [53, с. 663]

Додаток Г

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Буквенні анаграми

Mulligan will dub me a new name: the **b**ullock**b**efriending **b**ard. [55, с. 63]	А Мулліган нагородить мене новим прізвиськом: **б**ард-**б**иколюб. [53, с. 36]
Turning, he **s**canned the **s**hore **s**outh, hi**s** feet **s**inking again **s**lowly in new **s**ocket**s**. [55, с. 79]	Вертаючись, він озирнув берег до південного рогу, і ноги знову стали поринати в нові западини. [53, с. 45]
To no end gathered; vainly then released, forthflowing, wending back: l**oom** of the **moo**n. [55, с. 89]	Зібрані невідомо для чого, а потім невідомо чому розпущені, то нахиляються туди, то відхиляються сюди: ткацький верстат місяця. [53, с. 50]
He **w**atched the bristles shining **w**irily in the **w**eak light as she **t**ipped **t**hree **t**imes and **l**icked **l**ightly. [55, с. 94]	Вона тричі ткнулася носом і лизнула молоко; він спостеріг, що її вуса блищать у напівсутінках, наче дротини. [53, с. 53]
Two crossed **keys** here. A circle. Then here the name. Alexander **Keyes**, tea, wine and spirit merchant. [55, с. 214]	Два схрещені **ключі**. Коло. Потім його ім’я, Александер Кейз — Алесандро **Ключчі**, торгує чаєм, вином та міцними напоями. Та й усе інше. [53, с. 112]
Clamn dever, Lenehan said to Mr O’Madden Burke [55, с. 255]	**Мельви правнов**, — зауважив, звертаючись до містера О’Медден Берка, Ленеган. [53, с. 129]
He**souls**, she**souls**, **shoals** of **souls**. [55, с. 353]	Душі чоловічі, душі жіночі, еони душ. [53, с. 182]
You **h**i**g**, you **h**o**g**, you **d**irty **d**o**g**!	Він пес, він кнур, брудний він хам!

[55, с. 865]	[53, с. 555]
Beer **b**eef **b**attledog **b**uy**b**ull **b**usinum **b**arnum **b**uggerum **b**ishop. [55, с. 879]	**Б**роб**б**арник, **б**іфчекс, **б**ульпіт, **б**икокуп, **б**узнес, **б**арнум, **б**ардарнум, **б**огослужарнум. [53, с. 463]
The reverend Dr **Salmon**: tinned **salmon**. [55, с. 293]	Високоповажний доктор **Л**о**ссос**: консервований **лосось**. [53, с. 155]
pulling inward spasmodically an obsolescent unhinged door and revealing an aperture for free **egress** and free **ingress**. [55, с. 1158]	Для якої істоти послужили врата **виходу** вратами **входу**? [53, с. 605]
With deep inspiration he **re**turned, **re**traversing the garden, **re**entering the passage, **re**closing the door. With brief suspiration he **re**assumed the candle, **re**ascended the stairs, **re**approached the door of the front room, hallfloor, and **re**entered. [55, с. 1161]	Із глибоким зітханням рушив він додому, знову перейшов в сад, знов увійшов у коридор, знову зачинив двері. З коротким видихом він знову взяв свічку, знову зійшов нагору по східцях, знову наблизився до дверей вітальні, ввійшов у хол і взагалі ввійшов. [53, с. 611]
An approximate erection: a solicitous adversion: a gradual **elevation**: a tentative **revelation**: a silent contemp**lation**. [55, с. 1212]	Часткова ерекція; пробуджена симпатія; поступове підійм**ання**; обережне відкрив**ання**; німотне споглядання. [53, с. 639]
Sinbad the **S**ailor and **T**inbad the **T**ailor and **J**inbad the **J**ailer and **Wh**inbad the **Wh**aler and **N**inbad the **N**ailer and **F**inbad the **F**ailer and **B**inbad the **B**ailer and **P**inbad the **P**ailer and **M**inbad the **M**ailer and **H**imbad the **H**ailer and **R**inbad the **R**ailer and Dinbad the Kailer	Синбад-Мореплавець та Крійзад-Куприкравець та Типкат-Тюрмовправець та Гиньгад-Горедавець та Пропад-Пазурявець та **Пом**лят-**Пом**илявець та Припад-Поручавець та **Цеб**рат-**Цеб**ерявець та Кульгат-Кольчугавець та Грім**град**-

and Vinbad the Quailer and Linbad the Yailer and Xinbad the Phthailer. [55, с. 1217]	**Град**огравець та Брийбрад-Брусоправець та **Капст**ад-**Капуст**явець та **Кур**пат-**Кур**іпкавець та **Зам**кат-**Зам**икавець та **Сух**ат-**Сух**отавець. [53, с. 641]

Додаток Д

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Складові анаграми

The bard's **noserag**! A new art colour for our Irish poets: **snotgreen**. [55, с. 5]	Ось носовик барда. Він додає нової барви в кольори нашої ірландської поезії, сопливо-зеленої. [53, с. 7]
The cold **steelpen**. (Stephen) [55, с. 9]	Холодної криці пера. [53, с. 9]
Bride**bed**, child**bed**, **bed** of death, ghostcandled. [55, с. 85]	Шлюбна постіль, дитяча постіль, смертна постіль у примарному сяйві свічок. [53, с. 48]
His lips lipped and mouthed fleshless lips of air: mouth to her m**oomb**. **Oomb**, allwombing t**omb**. [55, с. 86]	Його губи жадібно припадали до безтілесних губ повітря: уста до її лона. **Лоно**-оно-оно-но, а від **лона** до могили ми прямуємо все 'д**но**. [53, с. 48]
His mouth moulded issuing breath, unspeeched: ooeeehah: roar of cataractic planets, globed, blazing, roaring **wayawayawayawayaway**. [55, с. 86]	Його уста розтулилися, та з них ані звука, лиш дихають: ооііаа: планети падають одна за одною з гуркотом, кулясті, розжарені гуркочуть **далідалідалі**. [53, с. 48]
She was entitled to her **widow's dower**. [55, с. 364]	Вдовина частка їй належала по праву. [53, с. 193]
Lo, **le**vin **le**aping **li**ghtens in eyeblink Ireland's westward welkin. [55, с. 705]	В сю мить увесь небосхил на заході Ірландії спалахнув осяяний блискавками. [53, с. 368]
and their spillings done by them contrariwise to his word which forth to **br**ing **br**enningly biddeth. [55, с. 726]	та за посипання їхні марнотратні сіменем, супротивні заповіді Його, которая палко закликає плодитися.

	[53, с. 387]
But their reign is **rover** for **rever** and **ever** and **ev** ... [55, с. 855]	Але їхня влада це тільки піратство, і не впізнаєш, де її лице, а де виворіт... [53, с. 444]
its capacity to dis**sol**ve and hold in **sol**ution all **sol**uble substances including millions of tons of the most precious metals [55, с. 1103]	її здатність **розчин**яти й містити в **розчин**і всі **розчин**ні речовини, включно з мільйонами тонн найкоштовніших металів; [53, с. 580]
With **thought** of **aught** he **sought though fraught** with **nought** might cause a faster rate of shaving. [55, с. 1108]	думка про те чи шукав він щось хоча потім надумав ат дрібниця можуть спровокувати прискорене виголювання чик. [53, с. 581]
now **di**splayed on its amply upholstered seat a centralised **di**ffusing and **di**minishing **di**scolouration. [55, с. 1162]	відкривши в центрі обтягнутого місткого сидіння помітну знебарвленість, що поступово зникала мірою наближення до периферії. [53, с. 612]
He kissed the plump **mellow yellow** s**mellow melon**s of her rump, on each plump **melon**ous hemisphere, in their **mellow yellow furrow**, with obscure prolonged provocative **melon**s**mellon**ous osculation. [55, с. 1212]	Він поцілував смагляві кругляві жовтаві забави її крижів, обидві пухкі духкі півкулі, і між ними, колихкими, спілість-зрілість долини, темним-щемним милим-смілим ці**лун**ком-**лук**ом-спо**лук**ом. [53, с. 639]

Додаток Е

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Біграми

Symmetry under a **cemetery wall**. [55, с. 503]	Завжди вийде якийсь результат, якась **симетрія**, — **сім метрів** до кладовища. [53, с. 269]

Додаток Ж

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Римові анаграми

Love**less**, land**less**, wife**less**. [55, с. 78]	Без любови, без рідної землі, без дружини. [53, с. 44]
Met her once in the **park**. In the **dark**. What a **lark**. [55, с. 121]	Я зустрів її в гай**очку**. У затишному кут**очку**. Є де сісти на горб**очку**. [53, с. 66]
Your head it simply sw**urls**. Those pretty little seaside g**urls**. [55, с. 193]	Розтривожились думки. [53, с. 101]
Mouth, **south**. Is the **mouth south** someway? Or the **south** a **mouth**? Must be some. **South**, **pout**, **out**, **shout**, **drouth**. [55, с. 246]	**Губи**, **згуби**. Чи **губи** якось ведуть до **згуби**? Чи **згуби** до **губ**? Певно, можуть якимсь чином. **Зуби**, **куби**, **труби**, **зруби**, **клуби**, **крупи**, **груби**. [53, с. 129]
Muchibus thankibus. [55, с. 250]	Красненькус дякуємс. [53, с. 132]
Vats of porter wonderful. **Rats** get in too. [55, с. 269]	Чани з портером, ото диво. А щури добираються і туди. [53, с. 153]
The hungry famished **gull** Flaps o'er the waters **dull**. [55, с. 270]	Чого чаєчка **кигиче**? Бо вечеря її **кличе**. [53, с. 144]
POST NO **BILLS**. POST 110 **PILLS**. [55, с. 272]	НЕ КЛЕЇТИ **ОГОЛОШЕНЬ**. ГОНОРЕЇ КІНЕЦЬ **ЛИШЕНЬ**. [53, с. 155]
The dreamy cloudy **gull** Waves o'er the waters **dull**. [55, с. 295]	Чого чаєчка **сідає**, Бо літати сил **немає**. [53, с. 156]
Between the acres of the **rye** These pretty countryfolk would **lie**. [55, с. 353]	В жита, дівчата й **парубки**! Отам кохайтесь **залюбки**. [53, с. 182]

I hardly hear the purlieu **cry** Or a tommy talk as I pass one **by** Before my thoughts begin to run On F. M'Curdy Atkinson, The same that had the wooden **leg** And that filibustering fili**beg** That never dared to slake his **drouth**, Magee that had the chinless **mouth**. Being afraid to marry on **earth** They masturbated for all they were **worth**. [55, с. 388]	Чи вчую я в провулку **лайку**, А чи альфонса **талалайку**, Як думка, мов дочка із **лона**, Про Ф. МакКерді **Аткінсона**, Що дерев'янкойся підпер, А з ним — спідничка-флібустьєр, Що вбить винцем не сміє **спраги**, Без підборіддя себто **Магі**; Женитись їм несила! **Ет**, Весь вилився в онанізм **секрет**. [53, с. 207]

Додаток З

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Фразові анаграми

Letters on his back: **I.N.R.I**? No: **I.H.S**. Molly told me one time I asked her. **I h**ave **s**inned: or no: **I h**ave **s**uffered, it is. And the other one? **I**ron **n**ails **r**an **i**n. [55, с. 141]	На спині літери **І.Н.Ц.І**.? Ні: **І.Х.С**. Моллі пояснила мені, якось я її запитав. **І**стинно **х**ристиянська **с**вятість. Чи то пак ні. **І**стинно **х**ристиянський **с**традник, ось так. А ті інші? **І**де **н**ебесне **ц**арство **і**стини. [53, с. 76]
Madam, I'm Adam. [55, с. 244]	Мадам, я Адам. [53, с. 128]
K.M.A.—Will you tell him he can **k**iss **m**y **a**rse? [55, с. 261]	П. М. С. Перекажіть йому, що він може поцілувати мене в сраку. [53, с. 137]
K.M.R.I.A. —He can **k**iss **m**y **r**oyal **I**rish **a**rse, Myles Crawford cried loudly over his shoulder. [55, с. 261]	**П. М. Я. І. С.** Він може **п**оцілувати **м**ою **я**сновельможну **і**рландську **с**раку, — гучно повідомив через плече Майлс Кроуфорд. [53, с. 138]
Feast of Our Lady of Mount **Carmel**. Sweet name too: **caramel**. [55, с. 274]	Відзначаємо день Богородиці **Кармель**ської. І назва цього свята солодка: **карамель**. [53, с. 146]
But **Ann Hathaway**? [55, с. 341] If others have their will **Ann hath a way**. [55, с. 342]	Але як щодо Енн Гетевей? [53, с. 181] Не одна дівочка з Віллом хотіла, а лиш Енн сама з ним зійтися зуміла. [53, с. 181]
We call it **D.B.C**. because they have	Ми називаємо це місце **ДЧБ**,

damn **b**ad cakes. [55, с. 448]	скорочено: Дуже **Ч**ерстві **Б**улочки. [53, с. 239]
Ah, lure! Alluring. [55, с. 462]	От приваба! Ваблять нас. [53, с. 246]
Like lady, ladylike. [55, с. 477]	Як леді, як належить леді. [53, с. 255]
Woodwind like **Goodwin**'s name. [55, с. 515]	А назва дерев'яних інструментів нагадує прізвище нашого професора Гудвіна. [53, с. 275]
For instance when she asked you would you have some more Chinese tea and **jaspberry ram** and when she drew the jugs too and the men's faces on her nails with red ink make you split your sides or when she wanted to go where you know she said she wanted to run and pay a visit to the Miss White. [55, с. 655]	Наприклад, коли вона питала, чи дати вам іще китайського чаю з **валиновим маренням** і коли вона малювала собі на нігтях червоним чорнилом кухлики і чоловічі лиця, то боки порвеш од сміху, або коли вона збиралася в одне місце, то казала, що хоче збігати у гості до міс Вайт. [53, с. 340]
Pornosophical philotheology. [55, с. 791]	Порнографічна філотеологія. [53, с. 412]
Jewgreek is greekjew. [55, с. 873]	Жидогрек — це грекожид. [53, с. 460]
Leopold Bloom Ellpodbomool Molldopeloob Bollopedoom Old Ollebo, M. P. [55, с. 1114]	Леопольд Блум Ельподбомул Мольдопелуб Болльопедум Мольб Оло, деп. [53, с. 586]
The name on the label is **Plumtree**. A **plumtree** in a **meatpot**, registered trade mark. Beware of imitations. **Peatmot**. **Trumplee**. **Moutpat**. **Plamtroo**. [55,	На етикетці прізвище Чорно-Сливі. **Чорнослив** і горнятко з м'ясивом — зареєстрована марка. Стережіться підробок. **Сливочорн**. **Лсичоврон**.

с. 1125]	**Линвсороч**. [53, с. 591]

Додаток К

Результати інвентаризації та систематизації матеріалу мови оригіналу та мови перекладу

Текстові анаграми

Her sl**im** legs running u**p** the staircase. [55, с. 114]	Її тоненькі ноги **бі**жать угору **с**ходами. [53, с. 63]
vapour, mist, cloud, rain, sleet, sno**w**, h**a**il: i**t**s str**e**ngth in **r**igid hydrants [55, с. 1104]	її обертання на пару, туман, хмари, дощ, іній, сніг, град; її сила **в** п**о**тужних гі**дра**нтах; [53, с. 581]
round and **round** and **round** the rim of a **round** and **round** precipitous globe. [55, с. 1120]	все дов**кола** та дов**кола кру**глого ободу крутобокої **кулі**. [53, с. 589]
A man wit**h** an infant's saucestained napkin t**u**cked rou**n**d him shoveled gur**g**ling soup down his gull**e**t. A man spitting back on his plate: halfmasticated g**r**istle: gums: no teeth to chewchewchew it. [55, с. 301]	Чолов'я**г**а заткнув за к**о**мір дитячу серветку з пл**я**мами від підливи і знай посилає с**о**бі в пельку юшку ложку за ложкою, буркочучи за кожним разом. Інший же випльовує назад на тарілку нерозжовані хрящі: немає зубів, щоб їх розгризти. [53, с. 159]
All crossed **t**hemselves and stood up. Mr. Bloom glanced about him and then stood up, looking ove**r** the risen hats. Stand **u**p at the go**s**pel of course. **T**hen all settled down on thei**r** knees again and he sat back quietly in his bench. The priest came d**o**wn from **t**he altar, holding the thing out from him, and he and the massboy answered each other in Latin. [55, с. 153]	Парафіяни перехрестилися і підвелися. Містер **Б**лум ози**р**нувся довкола і підвівся й собі, дивлячись понад кап**е**люхами ти**х**, що підвелися попереду. Підводяться, яс**н**а річ, на знак пошани до Євангелі**я**. Потім усі зно**в**у уклякли навколі**ш**ки, а він сів собі на лавку. Панотець зійшов зі олта**р**я, трим**а**ючи перед собою ту штуку, я став латиною перемовлятися із служкою. [53, с. 77]

That fellow ramming a **k**nifeful of cabbage down as if his l**i**fe depended on it. Good stroke. Give me the fidgets to **l**ook. Safer to eat from his three hands. Tear it limb from **l**imb. Second nature to him. Born with a silver knife in his mouth. That's [55, c. 302]	Он хлопець підпихає ножем капусту **в** рот собі так завзято, наче для нього це питання життя чи смерті. Чудовий хід. Аж моторошно дивитися. Що**б** безпечніше їст**и**, йому треба три руки. Одри**в**ати по шм**а**точках. Для нього друга натура. Щастить **й**ому. [53, с. 160]
The chemist turne**d** back the page aft**e**r p**a**ge. Sandy shrivelled smell he seems **t**o have. S**h**runken skull. And old. Quest for the philosopher's stone. [55, c. 146]	Аптекар гортав назад **с**торінку за сторінкою. Здавалося, від нього пахло чимось піщани**м**, засущ**е**ним. Голий че**р**еп. І сам с**т**арий. Пошуки філософс**ь**кого каменя. [53, с. 79]
They look terrible the woman. Her feeding **c**up **a**nd rubbing her mou**t**h with the spoon. **T**hen the screen round her bad for her to die. Nice young student that was depressed that bite the bee gave me. He's gone over to the **l**ying-in hospital th**e**y told me. [55, c. 171]	У жінок страшний вигляд. Її годувальна чашка, і п**х**ають **у** рот ложку. Потім заставляють ліжко ширмою, щоб помирала. Приємний хлопець, той студ**е**нт, щ**о** перев'язував мене, коли **б**джола вкусил**а**. Кажуть, він перейшов у пологовий будинок. [53, с. 91]

Додаток Л

Кількісні показники наявності анаграм

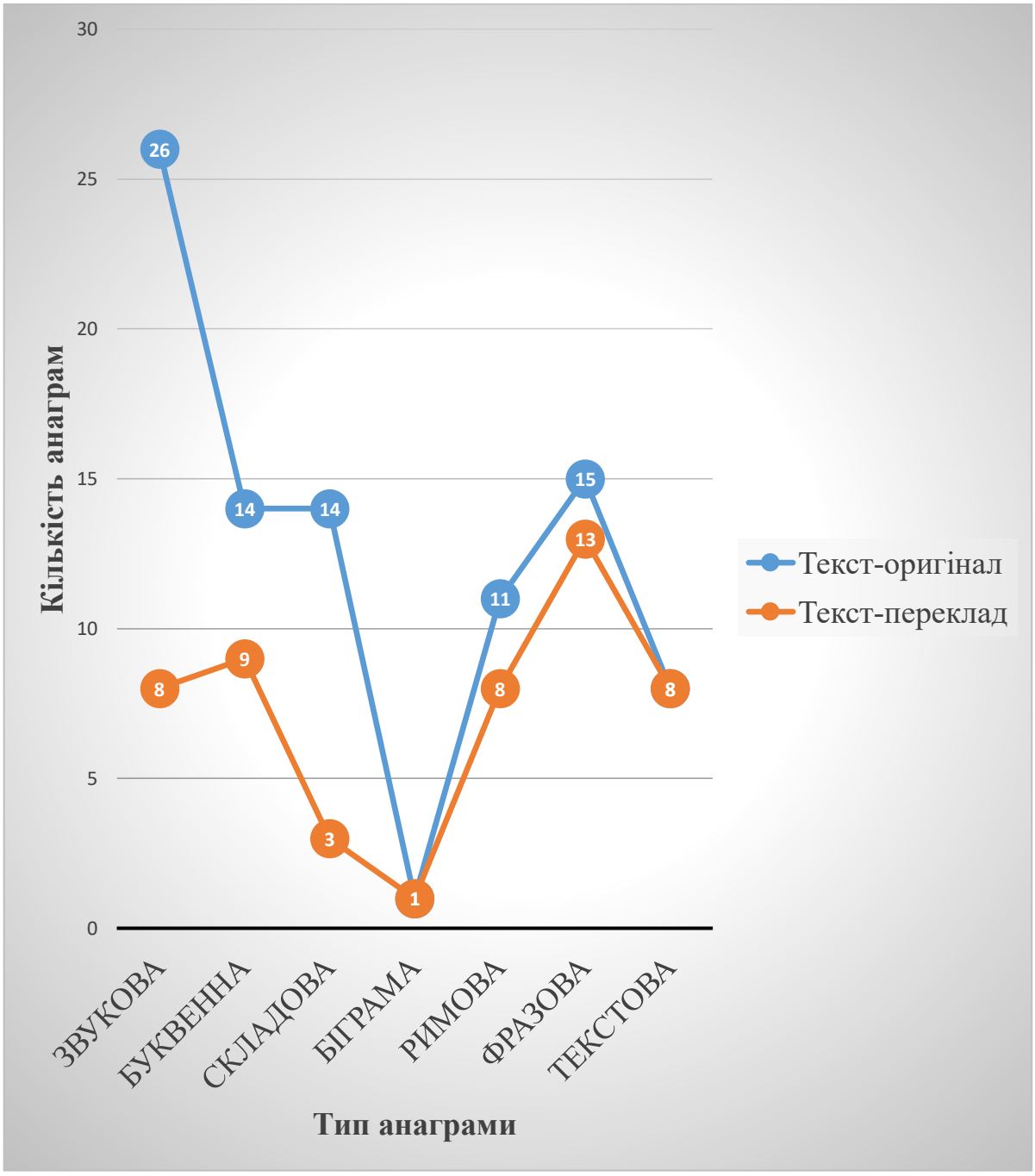

Додаток М

Показники використання перекладацьких трансформацій